

Vámbéry Antológia

2003

Fro cultura 2003

LILIUM AURUM

Vámbéry Antológia 2003

Összeállította
HODOSSY GYULA

Vámbéry Antológia 2003

Lilium Aurum
Dunaszerdahely
2003

Tartalom

*A könyv megjelenését a dunaszerdahelyi VALEUR Kft.
támogatta.*

- [7] Barabás Zoltán: Várad apokrif
- [9] Barak László: Valahol, köztetek
- [11] Bencze Lajos: Az utolsó Corvinok
- [19] (Fordította: Bettes István) A nemzeti szövetség himnusa
- [23] Cs. Varga István: Fogarasi emlékképek
- [39] Csáky Károly: „Szentasszonyok” egy faluközössé életében *(Részlet)*
- [50] Csanda Gábor: Egy Petőfi-vers olvasatai – 1.
- [57] Cséplő Ferenc: Mama
- [64] Csicsay Alajos: Faternak rossz napja volt
- [68] Csirkés Ferenc: Egy konstatinápolyi meghívás előzményei – Vámbéry Ármin levele II. Abdülhamid szultánnak
- [74] Cs. Liszka Györgyi: A Gyermekkorom ízvilága és a gyermekkorom
- [81] Dobrovits Mihály: Az egyesülő Európa és Törökország
- [85] Gágyor József: Hullócsillagok
- [86] Hodossy Gyula: Ülés
- [92] Dr. Kiss László: Déja vu vagy mégsem: olvasta-e Verne Gyula Vámbéry Ármin önéletrajzát?

- [98] Kulcsár Ferenc: Édesanyám
 [101] Lacza Tihamér: Németh László és a Bolyaiak
 [108] Ozogány Ernő: A tévé képtelen karrierje
 [125] Péntes István: Megbékélés
 [129] Seres István: Hunfalvy Pál nacionalizmusa
 [146] Udvarvölgyi Zsolt: Adalék a magyar szélsőjobb
 korai történetéhez: A „Kékinges Mozgalom” betiltása
 [154] Vajkai Miklós: Egy női név
 [157] Végh Ferenc: Csiliz menti falvaink az Árpád-korban
(Részlet egy még meg sem írt, elképzelt helytörténetből)
 [164] Vida Gergely: Jambusokra emlékezve egy sor erejéig
 [165] Zirig Árpád: Rajtam fúj át a szél...
 [167] Ifj. Zirig Árpád: Százból öt, avagy a hiábavalóság
 kultusza

Képzőművészet

Angyal Titus: „...mal...”

Angyal Titus: „Falls”

Csanda Máté: Országomat egy lóért

Lipcsey György: Elememlék

Lipcsey György: Erdő

Szabó Anikó: Intimitás

Szabó Anikó: Törés

Takács János meseillusztrációi

BARABÁS ZOLTÁN

Váradai apokrif

Ne a hideg huzatban
 ellebegő ünnepi arcokat,
 a farizeusi vonások
 silány mutánsait;

ne a kései felhőjátékot,
 ami itt legfeljebb
 bizantin kellék
 és teljesen hiábavaló;

ne az önáltatást add,
 hiszen ez a város
 már csak egy vak
 költő retináin él,

aki végül is kiállhat
 a szemétszürke szélbe
 és várhatja, amíg fejére
 rogyik a temetetlen ég;

ha magam is választhatnék,
 akkor azt a néhány percet,
 amíg a boldogtalan
 Hölderlin végre befejezi

három évtizedes sétáját
s a Prédikátor könyvének
utolsó igeszakaszáig ér
az öregedő Jorge Luis Borges;

csak azt a néhány
percet, Wagner zenéjét
vagy az októberi
sarjúvirágzás örültségét

és még valamit,
amiről csak Te
tudod, Uram, hogy
végignézhettelen.

BARAK LASZLÓ

Valahol, köztetek

túl az emberélet útjának felén
ide jutottam közétek
mintha valahová
s látom ám
akárha közérdek
vagy fricska
lenne
mintegy hivatalból
integet felém
– no kicsoda? –
Villon pajtás!
Ezt kapjátok ki...
hogyan ne mondjam: be!

bár egyelőre
estelente
– naponta meg egytalan –
nem érezi még nyeszlett nyakam
löttyedő seggemnek súlyát
vigyorgok rajt' ki folyvást borút lát
mégis meghökkent
ki kísért:
bitang(jó) verseivel
ez a Villon!
ez a zsenigyilkos
ez a gyilkos főszer!

aki most már egyre többször
lehet majd ítéletem
mit önmagamra szabhatok ki
ha elbaszdúrban komponálnék – esetleg

köztetek
valahol

BENCZE LAJOS

Az utolsó Corvinok

Mintha Corvin János élete regényének befejező sorait idéznék a lepoglavai templom orgonájának akkordjai:

„Ekkor hirtelen erős orgonaszó hallatszott, szobája a mindenség székesegyházává tágult, vakító tündöklés öntötte el ezt a mindenséget, s a hallatlan fényáradatban angyalokat látott közeledni csodálatos koronával, az angyalok már ott voltak mellette, a csodálatos korona homlokára ereszkedett, lábainál ott terült el a végtelen birodalom: János király lett s az örökkévalósággá változott orgonaszó a királyt elemi boldogsággal magába ölelte.”

Lelke van ennek az orgonának – mondták már annyian a lepoglavai egykori pálos rendi kolostortemplomban, Mátyás király (törvénytelen) természetes fia hamvainak őrzőhelyén. Billentyűin nagy előadóművészek ujjai is futkároztak az elmúlt 350 év alatt, 1649-től, amióta megvan egész Horvátországban ez az egyik legrégebb, az ország kontinentális részében mindenképpen legrégebb orgona, amelyen ott jártunkkor, kántor híján a harangozó ütött le néhány akkordot a Magyar Rádió hallgatóinak, Horvátország kontinentális részének egyik legjelentősebb művelődéstörténeti emlékhelyén.

Sok kiránduló jár ide – mondja a Szűzanyának szentelt, ma már plebániatemplom hajlott korú plébánosa. Sok kirándulóval, turistával, zarándokokkal, gyerekekkel teli autóbusz érkezik, van olyan nap, hogy 5-6 is. Érdeklí őket a horvát történelem, érdeklődnek az itt eltemetettekről, sokan elolvassák Corvin János sírfeliratát is – halljuk a nagy-

tiszteletű paptól, akiben mintha az itteni pálosok egykori rendfőnökét, a Budavárából horvát földre visszakerült Márkus atyát látnánk, Vitéz János jó barátját, Corvin János feleségének, Frankopán Beatrixnak a gyóntatóját, aki Corvin Jánosra halálos ágyán az utolsó kenetet feladta. Frankopánt írok, mert a horvát források így jegyzik, Horvátországban így él a magyar történelemben Frangepánoknak tartott ősi horvát főúri család neve. Vajon október 12-én, Corvin János halálának évfordulóján mondanak-e még gyászmisét az örök nyugvóhelye fölötti főoltárnál?

Nem jutottak még addig, sajnos. De Szent Márk napján minden évben gyászmisét tartanak mindazokért, akik itt éltek és itt nyugszanak.

Ha valaki a saját bőrén érezte a „Mehalt Mátyás király, oda az igazság” szólás teljes súlyát, akkor Corvin János az elsők között volt. Tizennyolc éves korában, apja hirtelen halálakor a magyar trón fővárományosának, trónörökösnek tartotta a világ, és hatalmas öröksége folytán az ország legvagyonosabb embere volt. Apja még életében Hunyad grófjává és Liptó hercegévé nevezte ki. A magyar nemzetgyűlésnek Mátyás király életében a király utódává kellett volna választania, de Mátyás 1490. április 6-án bekövetkezett korai halála miatt meghiúsult a terv. Akár a német-római császárság is, amit Mátyás már megálmodott fia számára. Tizenöt éves korában jelképesen feleségül vette a nálánál egy évvel idősebb Svorza Bianca Mária milánói hercegkisasszonyt, egész Európa leggazdagabb aráját. Amikor törvénytelen származása, bicegő járása, kiskorában lovaglóbaletben bekövetkezett sántasága, de főleg nemeslelkű hiszékenysége folytán Mátyást követő királlyá nem őt, hanem az inkább csak Dobzse László néven ismert Jagelló-házi Ulászlót választotta a nemzetgyűlés, Corvin Jánosnak, kárpótlásul annak fejében, hogy lemond a magyar trónról,

még mindig bosnyák királyságot, horvát-szlavón fejedelemséget, örökös horvát-dalmát-szlavón bánságot ígértek s örökös liptói herceg és troppuai herceg volt. Hatalmas birtokpörei, felpereseinek kíméletlen zsarolása következtében azonban szüntelenül fogyatkozott óriási vagyona, udvari fondorlatokkal sorra veszítette rangját és címeit, az egyezésből a király többévi huzavona után csak a horvát-dalmát-szlavón báni hivatali kinevezést adta meg neki. Amikor a pápa érvénytelenítette a Svorza lánnyal kötött házasságát is, az ötgyermekes modrusi gróf Frangepán Bernát Beatrix lányát vette feleségül. Házasságukból két gyermekük született, mindkettő Bihaçon, előbb egy kislány, Erzsébet, 1498-ban, majd a fiú, Kristóf, egy évvel később, 1499-ben. Felváltva, hol Bihaçon, hol a Lepoglavához és Varasdhoz közeli Krapinán, a két báni székhelyen éltek.

János herceg horvát, dalmát és szlavón bán, néhány törökellenes sikeres boszniai kisebb magyar hadjárat hadvezére volt, aki fölmentette a törökök ostromolta Jajcét. A védszentjükről, Thébai Szent Pál remetéről elnevezett, Magyarországon alapított férfi szerzetesrend, a pálosok lepoglavai rendházának bőkezű patrónusa, 31 és fél éves korában bekövetkezett korai halála előtt, a halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy az általa újjáépíttetett lepoglavai templomban legyen örök nyugvóhelye.

Legkönnyebben a szintén az egykori Hunyadi vagyonhoz tartozott Varasdról induló gyakori autóbuszok valamelyikével érhető el az onnét 29 km-nyire, a Bednja folyócska völgyében, 330 méteres tengerszint feletti magasságban levő, négyezernyi lakosú Lepoglava, amely az utóbbi bő két évszázad alatt, azóta, hogy II. József 1786-ban megszüntette a pálosok rendjét, a rendházukból lett fegyházával vonja magára az érdeklődést. A II. világháború előtti királyi Jugoszláviában a politikai elitéltek hírhedt fegyintézete volt,

amelyben a későbbi titói Jugoszlávia vezető politikusai raboskodtak, az ő hatalmuk idején pedig, mindjárt a második világháború után, odakerült sokak között a később boldoggá avatott Alojzije Stepinac bíboros, majd a korábban tábornoki rangig emelkedett, 1999-ben elhunyt Franjo Tuđman volt horvát államfő is.

A gót stílusban épült, később, főleg belső kiképzésében barokkosított egyhajós templom Nagy Gergely pápa és Szent Jeromos szobra közti főbejáratát zárva találjuk. A szintén kulcsra zárt oldalajtón azonban egy feliraton a szentmisék rendje mellett két telefonszám a látogatóknak. Az egyik a plébánosé, a másik a harangozóé. De még mielőtt bármilyen telefonálási lehetőséget is találnánk, máris siet a harangozó. Egy külföldi előadó-művésznőre várt éppen, aki bejelentette magát, hogy játsszon a híres orgonán, gondolta, hogy talán ezzel kapcsolatban kerültünk mi is oda. Bemutatkozásunk után készségesen telefonált ő maga a plébánosnak, és nyitotta is mindjárt az ajtót.

Corvin János sírfedele ott áll közvetlenül a szentély, a főoltár előtt. Csak egy sima márványlap a padlózatban két évszámmal, a halálát jelző 1504-gyel, és a bő száz évvel ezelőtti exhumálásával, 1899-cel. A szentély padlózata alatti sírt többször is felnyitották, 1650-ben, 1805-ben, 1824-ben, 1880-ban, 1886-ban és 1899-ben. Ez utóbbi sírbontást, amikor le is fényképezték a csontmaradványokat, dr. Török Aurél orvos, sebész, fiziológus, a budapesti egyetem akkori antropológia-tanára vezette. De azóta is nyitva volt már a sír. Mint az időközben megérkezett plébános tanúskodott róla:

Legutóbb bő harminc évvel ezelőtt mozdították el a kriptafedelelet, amikor cseh konzervátorok és restaurátorok dolgoztak itt. Akkor én is voltam lent a hosszú lépcsőlejáratos mély sírboltban. Odalent nagy csonthalom van, az oda

temetett egykori itteni pálos rendiek hamvai, köztük Corvin János csontjai is, akinek nagy érdemei voltak a lepoglavai pálosoknál. Mert amikor a törökök a 15. század vége táján feldúlták Lepoglavát, Corvin János nagy segítséget nyújtott a pálosoknak, akik felújíthatták a templomot, rendbe hozhatták a rendházat, amiért mindig is nagyon-nagyon hálasak voltak neki. És a halomban vannak Corvin János fiának, az alig öt hónappal apja után elhunyt Kristófnak a hamvai is.

Az eredeti sírfödelet, a Corvin Jánost vitézi öltözékben ábrázoló, akkorra már jócskán megkoptatott domborművet az 1805. évi exhumálásakor (egy horvát források szerint 19 évvel később, 1824-ben) Esterházy János zágrábi kanonok a szentély falába illesztette. Ha a főoltárral szemben állunk, a bal oldali falon látjuk a domborművet. A sisakos, vértes, sarkantyús vitéz leeresztett bal kezében pajzsot, jobbában zászlórudat tart. És mitha emelné is a lábát, hogy, bicegését leplezni próbálva, lelépjen a falról. Az eredeti sírfelirat helyett két későbbi, szintén latin nyelvű kőtábla is a falon, az egyik kezdősorai, hogy az Úr 1504. esztendejének október 12-én, éjjel 11 órakor elhunyt Corvin János, a másiké, hogy Krisztus Urunk 1505. évének március 17-én követte őt a sírba fia, Kristóf herceg is.

Más horvát főurakat is temettek ide a templomba, az első kápolnában az oltártól balra Ratkay János és György grófok sírja, szemben vele pedig Pethő Jánosé, meg a Draskovics grófoké. És nemrég nyitották meg Boldog Alojzije Stepinac bíboros kápolnáját azzal az ereklyeszámba menő oltárral, amelynél misézhetett a fegyintézetben töltött ötévi raboskodása idején. A lepoglavai rendház és a templom Észak-Horvátország egyik legjelentősebb művelődéstörténeti emlékhelye. Itt nyitotta meg a már említett Márkus atya az első nyilvános horvát gimnáziumot. Később itt volt

az első egyetem is, ahol a pálosok előbb filozófiát, majd teológiát is tanítottak.

A pálos rendi szerzetesek, akik védőszentjükül Szent Pál remetét választották, Magyarországról kerültek Lepoglavára. A Cillei grófok, annak az egész vidéknek az akkori urai vitték őket 1400-ban. Az eredeti templomot és a kolostort akkor Cillei Herman építtette. A rend szerzetesei az akkori Horvátország legnagyobb tudósai voltak. Horvátországban harmincon felüli volt a pálos rendi kolostorok száma a Tisza torkolatától, Slankamentől az Isztriai-félszigeten a Lim torkolatáig, meg Csáktornytól Zengg váráig, és köztük éppen a lepoglavai rendháznak volt a legnagyobb művelődéstörténeti szerepe. Ott van a barokk kori horvát festészet csúcsteljesítménye is. Az 1700-ban Tirolban született, 53 éves korában ott elhunyt Ivan Ranger szerzetes, magyarul talán Ranger Jánosnak mondhatnánk, freskói egyedül állók az egész országban. Néhány éve a horvátországi szlovák nemzeti kisebbség szövetségének elöljárói tartottak ott tudományos kerekasztal-értekezést Corvin János halálának 495. évfordulóján. A kétnapos összejövetel első felét Zágrábban, a másodikat Lepoglaván tartották, annak alapján, hogy Corvin János lipthói herceg címe, meg egész Kárpát-medencei és azon is túli öröklött nagy vagyonának a Vág völgyétől Bártfáig terjedő felvidéki birtokai, várai folytán kötődött a mai Szlovákiához.

Megköszönvén a részletes tájékoztatást a nyolcvanon túli plébánosnak, miután a látogatók könyvébe beírtuk, hogy a Magyar Rádióknak készült riport ott, a visszafelé kanyargó autóbusból Corvin János korabeli, fél évezreddel ezelőtti lovas bandériumokat képzeltünk a téli tájba, az Ivanščica-hegy vonulata tövébe. A varasdi városi könyvtárban halomszámra rakták elének a pálosok 1244–1786 közötti, öt és fél évszázados horvátországi szerepéről a könyve-

ket, melyek szerint Lepoglava jó indulattal horvát Monte Cassinónak is tekinthető, és az új szellemet a pannon kultúra vitte, pontosabban Budáról, az ottani corvini udvarból érkezett oda. Corvin János, a horvát királyság bánja, a firenzei reneszánsznak Magyarországra utat nyitó Corvin Mátyás magyar-horvát királynak a fia a lepoglavai pálosok bőkezű patrónusa és jótévője volt. Az ő és a felesége, Frangepán Beatrix köreihez tartozott Márkus lepoglavai rendfőnök is, akinek a horvátországi első pálos gimnázium megalapítása köszönhető. Ilyen feltételek között a reneszánsz szelleme modus operandira talált. Ha a pálos gimnázium már európai szintet ért el a humanista oktatásban, az egész Horvátországban legrégebb lepoglavai egyetem követte ezt a hagyományt a teológia és a filozófia oktatását az arisztotelizmusra, illetve Arisztotelész tanainak tamási feldolgozására építve.

A varasdi városi képtárban Spomenka Težak történész custos nem tudott arról, hogy a Corvin János sírjának több mint száz évvel ezelőtti felnyitáskor készült fényképfelvételek másolatai, egy sor Corvin-émléktárggyal együtt, egy ősi varasdi család birtokában lennének. Bennünket kért meg, hozzuk össze őt, ha lehet, azzal a magyar cikkíróval, akire hivatkozva próbáltunk érdeklődni nála. Elmondta viszont, hogy szó volt egy későbbi keletű Corvin János-portréről, amelynek nem tudnak a nyomára bukkanni és hogy a zágrábi történelmi képtárban van egy karcvázlat fényképmásolata három alakkal. Corvin Jánost, egy Cillei grófort és még valakit ábrázol a lepoglavai egykori nyári refraktóriumban. Kezünkbe adta a zágrábi Részvényes Nyomda kiadásában 1896-ban Rudolf Horvattól, Horváth Rudolftól megjelent *Corvin János horvát bán* című füzetet, miszerint Corvin Jánost 1473. április másodikán Krebsz polgármesternek Mária nevű lánya szülte, aki csak a szerzetesrendben

válhatott Borbála nővérré, s innét a magyar lexikonokban található adat, hogy boroszlói német polgárlány volt, Edelpeck Borbálának hívták, és hogy Corvin János Budán született. Más horvát források szerint is születési helye Wrocław volt. A képtárban kapott füzet állítása szerint Corvin János halála után özvegye és árvái Krapinán maradtak. Kristóf állítólagos mérgezéses halála után Corvin Erzsébet még abban az évben, 1505-ben előzetesen összeadták Zapolyai Györggyel azzal, hogy akkor esküdnek meg, ha a lány 12 éves lesz. Két évvel később, 1507-ben Palócz Mihály jegyezte el, de Corvin Erzsébet, az utolsó Corvin sarj, tízéves korában, 1508-ban meghalt. Az özvegy, Frangepán Beatrix négy évvel és három hónappal Corvin János halála után, 1509. január 21-én férjhez ment a 24 éves György brandenburgi grófhoz, Ulászló Zsófi nevű lányának és IV. Kázmér lengyel királynak a fiához. Eljegyzésük 1508-ban volt, az esküvőt Gyulafehérvárott tartották, ahol Beatrix nővére, a Hunyadi rokon erdélyi vajda fiának, Pongrácz Mátyásnak a felesége volt. Beatrix sem volt hosszú életű. Nem sokkal második házasságkötése után, 1510-ben meghalt. Valószínűleg Varasdon temették el, második férje pedig gyorsan nyakára hágott az egész Corvin- vagy Hunyadi-vagyonnak. Varasdi kőházukat a hagyomány szerint a városnak adományozta, városházául.

A nemzeti szövetség hymnusa *

(*Quid furores, tot cruores...*)

Hadúr gyilkos, bős tüzei,
kegyetlenül lángoltok;
Pannóniánk kardra hányva,
végre csillapodjatok!

Lankadjatok le már végre,
hagyjátok a szent ügyet,
Magasságos Isten dolga
alázni a büszkéket!

Megalázott jogainkért
joggal vívunk háborút,
húsunkba maró fogaktól
ez a szabadító út!

Életét és szabadságát
ugyan ki ne védené?
Ősi jogát, becsületét
nemzet hogyan féltené?

Esküszegés bevett szokás
lett nálad, vad Osztrákhon;
ezért viseltük oly hosszan
rabigádat nyakunkon.

* „*Ode ad melodiam: Stella maris...*” (1705-ből, Thaly Kálmán címével)

Rettenetes elgondolni,
mennyi kín, gyász, vér, halál,
temetés és korbácsolás;
mindenben volt részünk már.

Jogtalanul ránk kivetett,
kíméletlen hadisarc,
hogy behajtsák, nem kímélik
hátunk korbácsaikkal!

Erőszakkal ragadják el
gazdag, szegény vagyonát,
örök rettegéssel telve
lakja a nép a honát.

Vérszopás, kín, marcangolás,
mind hárpia-tudomány,
sujt mind hatalmas mind bárányt,
istentelen találmány.

Ima, érv, gyász, sírás, kérés,
itt egyikük sem segít,
legyen bármilyen gaz vétek,
államérdek minden itt!

Ó, Te Mindenható Isten!
Segedelmünk csak Te vagy,
egy életünk, egy halálunk
silányságában is Vagy!

Szabadnak rendelted népünk,
éreztesd meg hát vele,
nyilatkozzon meg már végre
ennek valami jele!

Add vissza ügyünk örömét,
mit felperzselt Osztrák-szél,
ünnepe jöjjön sok bús napra,
hozz borúra napsütést!

Seregünknek légy vezére,
enkezőnkbe add sorunk;
nehogy csak remény maradjon,
pálmád legyen a jussunk!

Félemlítsd meg ellenségünk,
igyon keserű pohárt;
érezze zord haragodnak
háborúzó ostorát!

Napfényünket, Vezérünket
ragyogja be Szent Lelked;
szövetséges rendjeinkre
égi áldást permetezz!

Ősi jogunk, szabadságunk
méltóságát add nekünk;
bárha késel, békességed
add meg még ma minékünk!

Vedd el minden bűnünk, vétünk,
fohászunkat hallgasd meg;
támaszunk vagy mindörökké:
hogy a világ tudja meg!

Bizonyságul álljon, Te az
esküszegőt nem túród,
lesújtasz a gőgös főkre,
nevüket eltörölöd!

Egy hazáért, vidám szívvel
harcoljunk reménységben,
Igaz Isten tündököljön
örök dicsőségben!

*Latinból átköltötte: Bettés István, Pozsonyban, 2003. május
26-án*

Cs. VARGA ISTVÁN

Fogarasi emlékképek

(Részletek egy útirajzból)

A honfoglalás óta jeles településen igazi székely kedvességgel fogadott bennünket *Fórika János* esperesplébános. Versek is ír, az egyik súlyos verses vallomása a magyar rádióban is elhangzott. A derűs együttlét alkalmával, *Fórika János* körében értelmet nyert a „*Játszva magyarul – aki megért / s megértet / egy népet megéltet*” miniatűr Kányádi-üzenet.

Babits fogarasi öröksége

Babits Mihály Fogaras gimnáziumában tanított 1908 és 1911 között. *Fórika János* esperes úr úgy tartja, hogy talán már akkor kezdett foglalkozni két későbbi versének, a *Psychoanalysis Christiana* és *Eucharistia* tervével is. A két verset Csibi Józseftől, a sokszoros versmondógyőztestől, a plébános unokaöccsétől hallottuk, akivel pénteken Csíkmadéfalván is összetalálkoztunk.

Utunkon először itt érintett meg igazából az irodalmár-turistát zarándokká tevő szellemi-lelki élmény. Azt hiszem, sehol nem tárulhatott volna fel előttem ilyen mélységben, csak itt, *Ady Babits Mihály* könyve című, *Kritika helyett vers* alcímű vallomásának igaza: „*Ily bércnek lenni: ez a szent magyarság, / Táplálkozott a tájak mindivel, / S ha persze sokszor rá-támad a balság / S ha lentről bárkik rá rút fertőt kennek: / Megmarad fölső, magyar szerelemnek.*”

Babits egykori szobáját a katolikus plébánián – a volt fogarasi ferences zárdában – áhítatos tisztelettel mutatják meg az ide látogató vendégeknek. Ezen a szellemi-lelki szigeten láthattam: *Fórika János* esperes úr, a csupa szív házigazdánk kitűnően ismeri az anyanyelvét és a román nyelvet, igencsak járatos a héber, az ógörög, a latin és a német és ki tudja még hány nyelvben.

Való igaz, több oknál fogva is eszembe jutott a „*Sunt lacrimae rerum...*” című Babits-vers, a vendégszöveg teljesebb változatával: „*Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.*” Magam is elfogadom: *a tárgyaknak könnyeik vannak és a múlandó dolgok a lélekhez érnek.* Felidéződik a dolgokban, tárgyokban rejlő szomorúság, de eszembe jutott Vergilius Aeneise: „*Tuus iam regnat Apollo*” – „*Már a te Apollód uralkodik*” aranykor, amikor Augustus istenei, *Venus* és *Apolló*, a kék szépség és a fehérmárvány szellemiség uralkodtak.

Fórika János esperes úr és unokaöccse, *Csibi József* jóvoltából folytatódott a Babits-tanóra. A házigazda igazi „*Muszáj-Herkules*”, kezén-karján a *securitate* kínzásainak nyomait őrzi. Habitusán érezhető, hogy hivatástudata, hite és magyarság iránti hűsége fel nem adható, az emberi méltóság érdekében való: „*És különben mindennek vége. / Megállni: sorsom tisztessége.*”

Rába György, *Belia György*, *Sipos Lajos*, *Éder Zoltán*, *Illés Sándor* és mások Babits-kutatásaiból ismerős volt számomra néhány adat Babits fogarasi időszakáról, de más irodalmárként tudni ezekről, és más minőséget jelent a helyszínen meggyőződni arról, hogy mi maradt meg Babits fogarasi világából kőben, épületben, emberi emlékezetben. *Éder Zoltán: Babits a katedrán* (Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1966.) című munkájában Babits életrajzának 1905–1918 közötti szakaszát tárgyalja; különösen tanári működését,

amely egységbe foglalja ezt az időszakot. *Régi napok illata.* Babits tanulmányok. Mundus Kiadó, 2002. 37–51. *Sipos Lajos Babits Mihály* című monográfiájában (*Élet-kép sorozat*, Elektra Kiadó, Bp., 2003.) lényeglátóan összegezi a költő fogarasi időszakát.)

A költőt 1908 júliusában érte a „*rettenetes hír*”, hogy át helyezték Fogarasra. Úgy érezte magát, mint Ovidius, amikor Tomiba készült. Augusztusban vigasztalásképpen még elutazott Velencébe, beutazta Olaszországot, azokat a helyeket, ahol Dante járt. Levelekben, versekben ad számot „*italomániá*”-járól. Nemcsak a római kori és az olasz architektúra szépségei ejtik csodálatba, a vasúton is terzinákat alakítgatva utazik...

A költő megjárt „*egy kis karajt a szép Itáliából*”. A velencei, firenzei azürkék ég, a „*zöld és enyhén gömbölyű*” dombok, hegyen ülő, középkori városok élményeivel gazdagodott. Útközben lelkesen tanulmányozta Dantét, ekkor érlelődött meg benne a *Divina Commedia* fordításának gondolata. Ekkor születtek az *Új leoninusok* és az *Itália* című versek.

Babits az itáliai és dunántúli miliőből kerül Fogarasra. A Fogarasra kinevezett „*rendes tanár*” Szekszárdról Budapestén át, kolozsvári megállóval és aranyosgyéresi átszállással érkezett meg 1908. augusztus 27-én. Egy vasárnapi tarka vásári sokadalomba csöppent, amelyet *Vásár* című versében megörökített.

A költő jelentkezett az iskolában lakó igazgatónál, akinek a segítségével a Lenkert utca 9-es szám alatti házban lakást bérelt, másnap pedig munkához látott a Főgimnáziumban. Fogarasi tanárságának első évében heti négy órában történelmet tanított a 2. osztályban, az 5.-ben pedig három órában, ahol heti hat órában a latin tanítása is az ő feladata lett, majd az osztályfőnöki teendőket is ráruházták, miköz-

ben az ifjúsági könyvtárosi munkát is órá bízták. A következő két tanévben, az 1909/1910-es és 1910/1911-es években mindehhez hozzájött még heti két órában a görögpótló irodalom. A harmadik fogarasi tanév utolsó hónapjaiban pedig az 5. osztályban még görögöt is tanított.

Az 1937. december 25-i Pesti Naplóban megjelent *Fogarás* című visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a „*régi Magyarország délkeleti csücskében*”, a „*zord havasok gyűrűjében*” élő, akkor mindössze 6-7 ezer lakosú, magyarok, szászok és románok lakta kisvárosban egészen más élmények várták. A magyarok, a megyei urak főként hivatalnoki tisztségeket töltöttek be, kártyáztak, ittak, a közeli rétekre jártak vadászni. A szászok turistaegyletet, dalárdát alapítottak. A környéken főleg románok éltek, kemény nélküli házaik ajtó-ablak résein, szalmatetőin ömlött ki a füst. Babits versben és nyilatkozatban is vall küldetéstudatáról, feladatának tekintette, hogy szegény sorsú, tehetséges diákjait segítse „*kiemelkedni egészségtelen, puliszkás életükből*”.

A Babits-kutatók, főképpen pedig *Bisztray Gyula*, *Éder Zoltán*, *Illés Sándor*, *Sipos Lajos*, *Cs. Szabó László* stb. munkáiból ismerjük a fogarasi időszak fontosabb eseményeit és eredményeit. *Bisztray Gyula: Babits fogarasi évei.* ItK 1956. 300–310, és 431–446. (Új kiadása: *Bisztray Gyula: Könyvek között egy életen át.* 1976. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 466–518.) Elsőként elemezte *A gólyakalifa* című regényben található fogarasi élményeket és emlékképeket is. (Rába György is összegezi a vonatkozó megfigyeléseket. In: *Rába György: Babits Mihály.* Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1983. 98–99.) *Illés Sándor: Babits Mihály fogarasi lakásai.* ItK, 1997. 581–586.; *Cs. Szabó László: Laodameia Fogarason* (Babits angoljai), Magyar Műhely, 1966. november 15. 77–84.)

Tudjuk, a költő idegenkedve érkezett Fogarasra, mint „*civilizátor, mint ifjú római távoli provinciába*”. Az 1913-as *Autobiográfia (Érdekes Újság Dekameronja, 2. kötet. 27–28.)* tanúsága szerint Babits így foglalja össze itteni emlékeit: „*Fogarás, hosszú fagyos telek, sanda bivalyok, havasok, magány.*” Az 1908/1909-es tanévben tízéves gimnázium Mikszáth Kálmán közbenjárásnak köszönhető létrejöttét, aki 1892-től 1910-ig volt Fogaras képviselője.

Babits már 1908 decemberében bevezetőt mondott a *Bánk bán* ifjúsági előadásához, 1909 decemberében pedig *Földes Imre Császár katonái* című ifjúsági előadáshoz. Többrészes szabad liceumi előadásban szólt Shakespeare egyéniségéről, majd a modern impresszionistákról. 1910. május 18-án a gimnáziumi békenap szónokaként fejtette ki nézeteit...

A mindössze 15 fős tantestületben Babits barátja lett a vörös hajú, cvikkeres, „*nyolc nyelven hallgató*” *Ambrózy Pál*, görög–latin szakos tanárkolléga. (Ambrózy a *Magántudósok* arcképcsarnokban is szerepel, és *A gólyakalifa*ban Darvas tanár úr modellje lett, akinek akaratgyengesége miatt futott a sorsa zátonyra.) A szintén görög–latin szakos *László Béla* és a pufók *Fridrich András*, latin–német szakos tanár alkotta, a paposan merev Babitscsal együtt, azt a kis csapatot, amelyik folyton együtt sétált és szenvedélyesen vitatkozott a fogarasi utcákon. *Fridrich* tanár úrral és *Konsteveller Károly* helyi gyógyszerésszel együtt 1910 július-augusztusában bejárta Itáliát, Németországot, eljutott Párizsba, ahol a *Théâtre Français* színpadán megnézte az *Oidipusz királyt*.

Arról is tudunk, hogy a kemény fogarasi télben az egyetlen „társas gyönyörűség” a korcsolyázás volt. Babits is korcsolyázott, bár „*nem művészettel, de gyönyörűséggel.*” *Tél* című, 1909-ben megjelent novellájában lefesti a korcsolyá-

zás örömeit. Tavasszal kinyílt minden, Babits, akkor még szokatlan módon, sétákat tett a környékbeli falvakban, meglátogatta tanítványai szüleit. Diákjainak fogarasi szállásain rácsodálkozott, hogy „hármával-négyével aludtak egy vackon s egész hétig éltek az ablakközben dugdosott hideg puliszkán, amit apjuk a hetivásárkor behozott számukra; soha húsféle, soha meleg étel”.

Babits két tanártársával naponta a Mexikóban ebédelt és vacsorázott, reggelizni pedig a Fő tér északi oldalán lévő Ciba cukrászdába tért be. Egyébként nem vett részt a kisváros közéletében, eléggé visszahúzódva élt, könyveibe temetkezett. Közben görög tudását tökéletesítette. Fórika János esperes úr nagy elődöket idéző erdélyi műveltség, alapos nyelvtudás birtokában szól *Babits fogarasi időszakáról*. Nemcsak az *Esti kérdés* zárlatát idézte, „Vedd példának a fűszálat: / miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?” A Ciba cukrászda egykori „kis cukrászlányáról” is beszélt, a szép hosszú hajú Emmáról, aki a költő kései, 1937-es visszaemlékezése szerint hideg, ostoba és közömbös volt. Múzsza szerepe azonban verseket ihletett, az 1908 októberében keletkezett *Sugár* című vers tanúsága szerint „mesebeli Eldorádó” volt a fiatal férfi vágyának. Az *O lyric love* című vers a Nyugatban jelent meg először. (1910. ápr. 16. 8. sz. 508.) Kiderült, hogy a rejtélyes múzsáról kevés bizonyosság tudható. Feltehetően valamelyik környékbeli faluból érkezett Fogarasra, és egy bizonyos idő után ugyanoda vissza is tért.

A költőhöz már 1908 őszén biztató üzenetként érkezik *A Holnap* antológia, majd a *Nyugattól* meghívás. *Juhász Gyula* 1908 és 1911 között volt nagyváradi premontrei gimnáziumi tanár. Köztudott, hogy ide kötődik *Sárvári Anna* iránti plátói szerelme. A költő és *Antal Sándor* író, újságíró *Dutka Ákos* költővel, a Nagyvárad szerkesztőségi tagjával,

A „*Holnap*” városa című regényes korrajz későbbi szerzőjével együtt 1908 februárjában kezdte el szervezni *A Holnap* című antológiát. Kezdetben irodalmi folyóiraton gondolkodtak, végül azonban Ady támogatását is megnyerve egy reprezentatív antológiát állítottak össze. Ebben Babits-tól megjelent a *Turáni induló*, a *Theosophikus énekek*, a *Vérivő leányok*, a *Golgotai csárda*, és a *Feketeország* (akkor még egybeírva!). (*Ady* 39, *Balázs Béla* 3, *Dutka Ákos* 15, *Emőd Tamás* 7, *Juhász Gyula* 12, *Miklós Jutka* 6 verse szerepelt az összeállításban.)

Az antológia ünnepélyes bemutatóját 1908. szeptember 27-én rendezték a Holnap Irodalmi Társaság szervezésében. A forró hangulatú ünnepségen, a feldíszített emelvényen Babits kivételével az antológiában szereplő minden szerző megjelent a városháza zsúfolásig megtelt dísztermében. Ady ünnepi beszédét *Juhász Gyula Vajda János* és *A Holnap* című előadása követte. A kritikai fogadtatás kiemelte Ady jelentőségét, de a méltatásból bőven jutott Babits láttató, „vizionárius erejű” költeményeinek is. A Nyugat 1908. november 16-i számában megjelent Babits *A csendeletekből*, *Himnusz Irishez*, *Messze... messze* című verse, majd pedig a szerkesztő a fogarasi költő-tanárhoz november 19-én elküldte az értesítést: „Tisztelt uram, kérem, küldje el nekem összes műveit. Híve: Osvát Ernő.” A kéthetente megjelenő Nyugat december 1-jei száma már Babits verseivel indult: *Örök folyosó*, *Sunt lacrimae rerum*, *Hegeso sírja*, *Szóllóhegy télen...*

Babits országos hírnévű költő lett, sok irodalmi fórum kért tőle verset, sokfele hívták. A Nyugat vezérkara a kizárólagos munkatársi viszonyért évi 400 koronát ajánlott fel a költőnek. *Ignotus*, a főszerkesztő a *Pester Lloyd*-ban közölt Babitsról írást. *Messze... messze* című versét még a New Yorkban megjelenő *Bevándorló* is újraközölte 1909. október 25-

én! 1909 áprilisának végén megjelent Babits első versköte-
te: *Levelek Iris koszorújából*. 1910-ben egy német nyelvű
antológiában több Babits-vers is helyet kapott. Elek Artúr
Újabb magyar költők antológiájában is megjelent néhány
alkotása. A költő áthelyezése érdekében többen is buzgól-
kodtak, végül Babits Újpestet választotta, az itt felkínált
gimnáziumi állást fogadta el 1911 augusztusában.

Felvetődik a kérdés, hogy Ady mellett Babits művésze-
tére mennyire jellemző, hogy az *életes anyag, a valóságrefe-
rencia*, a valóságvonatkoztatás helyett bölcséleti kérdése-
ket, lételméleti alapproblémákat állít gondolkodása és
művei középpontjába. Bölcséleti újítást végez, a világkép
mindhárom alapelemét, az emberre, a világra és a teremtés-
re, a genezisre vonatkozó tudásunkat megújítja.

Babits Bergsont már fogarasi tanárként ismerte. Remek
összefoglalást készített róla. Amikor ezt a Babits-összege-
zést franciára fordítva megmutatták Bergsonnak, azt vála-
szolta: ha valamelyik világnyelven írták volna, akkor most
mindenki ezt olvasná. Babits bölcséleti igénnyel és ambíci-
óval alkotott. (Az egyik szívem szerinti alkotása kísért ben-
nünket az úton: *Zsoltár gyermekhangra*, amelynek nyitá-
nya: „Az Úristen őriz engem...”)

Babits az 1913-ból való *Autobiografiában* írja: „Fogaras,
hosszú fagyos telek, sanda bivalyok, havasok, magány...”
Majd az 1938-as *Curriculum vitae*-ben arról szól: „Itt érez-
tem először hideg szeleket, mintha valaki egy nagy és füledt
családi szobából a rosszul csukódó ablak mellé kerül, s meg-
csapja a fülét a fagyos légvonat.” A költő itt találkozott
először azokkal a politikai mozgalmakkal, amelyek elsősor-
ban nemzetiségi problémaként jelentkeztek. A dunántúli
táj szerelmese itt egészen más élményben részesült.

Éder Zoltán mutat rá, Babits szellemi arculatát együtte-
sen hogyan alakítják a költő és a tanár, az író és nevelő, a

tudós és a tanító vonásai. (Messze vannak már a pécsi diák-
kor és a bajai gyakorló időszak és elégségesre sikerült gya-
korlati képesítő vizsgatanítás emlékei.) Már Fogarason is
kitűnő tanár volt egyéniségének önkéntelen hatása, higgadt
modora, nagy tudása és lelkiismeretessége révén is.

Ezt bizonyítja az 1910-ben, a Nyugatban (február 1. 3.
sz. 177–188.) publikált *Stilisztika és retorika a gimnázium-
ban. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára* című írása is,
amely azonos az *Irodalmi nevelés* című tanulmányával. Ba-
bits az irodalmi nevelésről mint az emberi szellem minden
nevelésének tengelyéről beszél. Hangsúlyozza, hogy a két
stúdiumot, a stilisztikát és retorikát a klasszikus ókor egy-
nek tekintette, és egy néven retorikának nevezte: „Egy stú-
dium ez most is, csakhogy két oldala van: gondolataink
összegyűjtése és kifejezése. Egy oldalról gondolkodni, más
oldalról beszélni tanít, a szó legtágabb értelmében. Az olva-
sás is gondolkodás, s az írás is beszéd. (...) Gondolkodni és
beszélni tanítunk.” Hangsúlyozza, hogy „a nyelvkincs
együttal gondolatkincs”. „A művelt ember gondolatokkal
küzd, szavakkal csatázik. A leghatalmasabb fegyver a gon-
dolat és a szó. A történelem: gondolatok csatái, s gyakran
szavak győzelmei. A szabadságharc előtt Széchenyi gondo-
latai harcoltak, s Kossuth szavai győztek. (...) Élesítsd fegy-
vereidet, hogy megállhass az élet harcában; mert az élet harc,
s az »erős megállja«. A jó stílus csak jó gondolkodás alapján
épülhet fel, görbe tokban nem lehetséges egyenes kard. A re-
torika és stilisztika »magasabb beszéd- és értelemgyakorlat.«
(...) Mert mi lenne élvezetesebb, képesebb gondolkodni, kife-
jezni gondolataidat, megérteni, élvezni másokét, jobb is és
erősebb: *vir bonus dicendi peritus.*” (1909)

Amikor Babits majd végleg megválk a gimnáziumi ta-
nári állásától, költőként, íróként, a magyar szellemi élet
egyik organizátoraként a nemzet tanítója és nevelője is akar

lenni, amint erről 1923-ban vallott: „*A tanárság szívem szerinti pálya volt: a görög szellemből van bennem valami szókratészi is, s derék tanítványokat neveltem, akikre büszke vagyok. Mégis, a fővárosban hamar észrevettem, hogy az iskolától válnom kell, mert nagyobb iskola vár, melynek padso-raiban egy egész nemzet ül.*”

Babits az erdélyi magyar irodalomban sem a tájirodalom jellegzetességeit kereste, hanem az egységes magyar irodalom erdélyi eredményeit figyelte, a regionálisban az egyetemességnek, a nemzetiben az európainak a megnyilatkozását. A költő kedvenc gondolata a tájszínekről élete végén majd éppen ebből az egymástól karakteresen elütő színél-ményből ered: „*Én, aki messziről jöttem Erdélybe, halálo-mig őrzöm magamban az erdélyi táj félreismerhetetlen és semmihez sem hasonlítható hangulatát, mely úgy különbö-zik az én Dunántúloomtól, mint a barna a kéktől.*”

A fogarasi időszak tapasztalatai segítették Babitsot, hogy az erdélyi magyar irodalmat „*literátori*” szerepében is rokonszenvvel figyelje. Az *én erdélyiségem* című cikkében érdemben elemesse. Egykor elkeseredve indult Fogarasra, ovidiusi sorsanalógiaként „*Tomí*”-nak érezte, de emléké-t szívébe zárta, élete végén az emlékezés aranyporával vonta be Erdélynek ezt a havasoktól ölelt „*messze zugá*”-t.

2002. augusztus 11. – vasárnap:

Reggel 8-kor román nyelvű szentmisén vettünk részt a ka-tolikus templomban, amelynek a végén Teodóz atya aranymi-sés áldást adott. 11.30-kor Teodóz atya aranymiséjére került sor a magyar hívek számára, abban a templomban, ahova egykor Babits is misére járt. Oszlopnak vetett háttal hallgat-tam a szentmisét, az Úr imája magyarul, románul és németül

is elhangzott. Egy csángó asszony leghátul olyan szépen mondta a miatyánkot, hogy Teodóz atya megérdeklődte tőle a nevét. Kiderült: Gyöngyösnek hívják, ez a keresztnéve.

Sütő András vigasza tudatosult bennem: „*Egyetlen meg-maradt uszonyunk*” az anyanyelv. Kányádi Sándor pedig *Apácai* című versében így fogalmaz: „*egyetlen botunk, fegy-verünk az anyanyelv*”.

Teodóz atya aranymisé-s áldását fogadtuk a magyar nyelvű szentmise végén. Szabó Péterné Adéllal és Péterrel együtt vettem részt az aranymisé-s szentképek szétosztásá-ban. Közben nem tudtam szabadulni *Kányádi Sándor* köl-teményének hatásától. A *Halottak napja Bécsben* fohásztát idéztem: „*Uram ki vagy s ki mégse vagy / magunkra azért mégse hagyj...*” A Kolozsváron született nagy királyhoz pe-dig így fohászkodik: „*Fölséges uram kend / hogyha férkőzé-se / volna közelébe / kérje meg odafent / hogy vetne már vé-get / a nagy protokollnak / dolgaink romolnak / s bizony hogy avégett // s lenne védelmünkre / hogy ne kéne nyelvünk / féltünkben lenyelniünk / s önnön szégyenünkre.*”

Bethlen Kata emlékezete

Fogarasi tartózkodásunk nekem arra is példa, hogy nem-csak térben és időben, hanem lélekben is utazunk. Fogaras református örökségében fontos helyet foglal el *Árva Beth-len Kata*. Sírja és síremléke a fogarasi református templom máig tanulságos erdélyi jel. Fogarason órá emlékezve, ma-gunk is jelhelyzetbe kerülünk. *Németh László* tanácsát kö-vetjük: „*Aki a tizennyolcadik századi Erdélybe be akar lát-ni, legjobb, ha az ő hévízi ablakán pillant ki rája. Itt virraszt Bethlen Miklós és Bethlen János lelke, s innen lépnek ki a Te-leki Józsefek és a Bod Péterek.*”

Sorsa drámaíráásra készítette *Németh Lászlót* és *Kocsis Istvánt* is. Németh 1939-ben drámát, 1940-ben pedig *Sziget Erdélyben* címmel esszét írt Bethlen Katáról. Szophoklész nőalakjainak fenségéhez érzi közelinek az írónőt, akiről ezt vallja: „*Kata az én asszonyaimból való, ha nem, közénk költető.*” Emlékiratában „*egy sértett lélek készül, hogy életét az örök Igazságban feloldja*”.

Németh László szerint Kata „*fekete ruhában fehér csillogás*”, hajthatatlan, nagy archaikus lélek, ráadásul a „*ritka pallérozottságban*” Erdélyi Antigonénak nevezi Bethlen Katát. *Bethlen Kata Önéletírása* a magyar nyelvű emlékiratok fejlődésében nem az anekdotikus memoárirói koncepciót követi, hanem az egyéniséget öntörvényűen kifejező emlékirói vonulatot gazdagítja. A hősnő öntörvényű és tragikus világlátását egyéni sorsalakulásán túl erősen meghatározta Erdély szomorú története, benne a katolikus és protestáns szembenállás, az Erdélybe betörő pogány török és német veszedelem...

A küüllői főispán lánya igazi drámahős: sorscsapásokban bővelkedett két házassága. Két férjének és öt gyermekének elvesztését, református vallásában való zaklatását, háborgatottságát rögzítette önjellemezően valamásos följegyzéseiben. Ekkor még sokan a leányok nagy szégyenének tartották az írástudást. Bod Péter halotti búcsúztatójában meg sem említi, hogy Bethlen Kata író is lett volna.

Ha igaz lenne is, hogy Árva Bethlen Kata Önéletírásának csupán a nyersanyaga a grófnő keze munkája, s a stílárís szépségei, fordulatai a tudós pap költő, Bod Péter önmegtagadó szerzőségének az eredménye, mégis tagadhatatlan: egy erdélyi grófnő tragikus sorsának tanulságait, legbensőbb titkait, szenvedéseit, kétségeit, gyötrelmeit vetette papírra, átfogta életének teljes élményanyagát, megterem-

tette a körülötte lévő valóságnak, a viszonyításoknak gazdagságát, feltárta lelki, akarati életének dimenzióit.

Önéletírását erkölcsi tanulság telíti: önmagának és Istennek szánta, de használni akart másoknak is élete tanulságaival. Munkája nem magamentés, Istentől vár igazolást és bűneire feloldozást. Megerősít bennünket az ókori görögök és a keresztények közös hitében, hogy a szenvedés érték, maradandó szellemi-lelki erő az egyén és a közösség számára.

Bethlen Kata életének legfőbb tartópillére az „Istenbevetettség”. Önuralma, szenvedése az erdélyi „szigeten”, „*kis körben új életet képező erővé tudott válni*”. Joggal emlegetnek vele kapcsolatban *pietizmust*, nem azért, mert könyvtárában megvolt a *Praxis pietismus*, hanem azért, mert életével hitelesítette, gyakorolta az egyéniségéből eredő *pietizmust*. Nagybátyja, Bethlen Miklós önéletírásához hasonlóan az ő önéletírásának hitelét is életútja adja. Szörnyetegkorban és -létben született és élt, körülötte minden romlott, pusztult. Két férje és gyerekei is sorra elhaltak. Ilyen körülmények között volt képes önmaga körül „szigetet” teremteni. A nagy lélek erkölcsi értékeit képes felragyogtatni, ebből önéletírása révén az utódokat, az olvasókat is részeltetni. Körülötte a világ pusztító volt, Bethlen Kata mégis a megmaradást példázza ragyogó alakjával, sírkövén a verses üzenettel.

Németh László igencsak magasra értékeli a művet és alkotóját: „*Árva Bethlen Kata (...), aki ezt az életrajzot írta, nemcsak nagy lélek, de nagy író, Mikes és Faludi közé illő. Íróságában kevesebb marad el mögöttük, mint amennyivel lélekben felülmúlja őket. Őt ismerve, eggyel több okunk van a 18. századot Magyarországon is a művelt próza századának tekintenünk.*” Bitskey István pedig ezt írja a magyar memoáriróadalom egyik legmeggrázóbb sorsú alkotójáról:

„Erényei és gyarlóságai humánumból fakadnak, ezért képes az olvasót századok távolából is lekötni”.

Németh László legkedvesebb drámahőse tragédiákat él át mártíromságra hajló kedéllyel, a szinte vértanúi szenvedéseket egyenes derékval vállalja. Németh László drámájában ezt vallja: „A szeretetnek nincs más fundamentuma: csak a vallás. Egymást is csak az Isten szeretetében szerethetjük.”

Németh kariatidáit idézi, drámahős, aki anyja gondviselő kezéről fiatalon került egy „soha eléggé meg nem siratható keserves házasságra”, amely „kimondhatatlan keserűséget és szomorúságot” okozott neki. Már anyja temetésén körülfogják a „fájdalom kötelei”. Ez a példaéltre született, de „elhibázott tökéletességű Nővér” nem képes „a világgal elereszkedni”, amint Kárász Nelli, az Iszony hősnője sem képes „a világgal elegyedni”. Hajthatatlan, nagy archaikus lélek árad a „ritka, pallérozott és asszonyi csillogásban”.

Kata sorsa fényt vet Erdély állapotára, amelybe ekkor „beömlött: német világ, békanémító csont, világias fény, hitten vett erőszak, a lelkek megmocskolása”. Kata népével együtt „bévettetett a nyomorúságnak és nehéz nyavalyának sebes láng módjára emésztő és megemésztő kemencéjébe”.

Kocsis István kiemeli, hogy Kata hite szerint „választhatja mindenki, farkas legyen farkasok között, avagy bárány farkasok között”. Kristálytisza dilemma, de csak általánosság, amely lehetetlen, ebből ered drámaisága: „Igen, akarom, csak szívem-lelkem nem akarja.” Kata vállalja ezt az antinómiát, a kényszerházasságot, a kisajátítás kétértelmű ígéretföldjét. Bár „vagnak az országnak erre törvényei”, az „igaz hit” mégis kisebbségbe kerül: „Bethlen Kata veszteségekéből és szenvedésekből összeálló élete a szabadság megszűnésének fenomenológiája.” (Boér Ferenc. Korunk,

1978. 2. sz. 182.) A fő kérdés, szabadságával tud-e élni, „kinek fején nehéz bakancsok tipornak”. Szükségszerű a visszavonulás választása: „A falakon belül élni fog az én akaratom, élni fog az én törvényem...”

Kocsis István Bethlen Kata-drámájának a hit és a lélek az alapvető fogalma. Kata Istenhez való viszonya tulajdonképpen az embertől elszakadó történelem, a sorshoz való viszony megfogalmazása. Ez a viszony teljesen tudatos: „itt a harc most már köztem és a Haller família közt folyik...” Negyvenéves múlt, amikor önéletírását írja, másodsor is megözvegyült, négy gyerekét már eltemette, az első házasságából származó két gyerekét pedig a Haller rokonság elperelte tőle. Második férje, Teleki József halála után, második özvegysegekor a birtokát is perelte a Teleki rokonság.

Kocsis István értelmezésében Kata a lélek szabadságát választja a veszteségek és szenvedések teljessége után is. A lélek létezés nélkül, a létezés lélek nélkül elképzelhetetlen. Kata életét és önéletírását is a kétség és a remény vezérli. A hit és a lélek melletti kitartás kevés, gyenge a veszteségek kivédéséhez és a szabadság megvédéséhez. Bethlen Kata válasza: „én már megváltozni nem tudok... továbbra is a nagy teljességen tartom szemeimet...”, ezzel az erők egyensúlyát, a szituáció drámaiságát tartja fenn.

A fogarasi ünnepi szentmisék után ünnepi ebédet kapunk a plébánián. – Ebéd után még meglátogattuk a fogarasi híres várat, a nagy tudású Fórika János esperes atya lelkes vezetésével. Megtudhattuk, hogyan küzdenek a fogarasi magyarok azért, hogy ne ködös dákoromán illúziókkal, hanem a valóságos történelmi relikviákkal töltsék meg a múzeummal lett fogarasi vár termeit. Vezetőnk szomorúan mutatta, hogy az elődök Székelyföld irányában három ágyúlőállást is kialakítottak, míg Szászföld irányában egyet-

lenegyet sem. Ez is mutatja, kitől félt leginkább az erdélyi magyar: önmagától, testvéreitől.

A vár anekdotáiból álljon itt *Apor Péter* nevelőapjának, Apor Istvánnak a története, aki a fogarasi várban megtréfálta *Apafi Mihály* nagyhatalmú kancellárját, *Teleki Mihályt*. Szép kristályserlegeket teletöltetett borral, aztán kijelentette, aki kiissza, övé a serleg. Teleki átlátott Apor mesterkedésén, mert ő bort sosem ivott, és nem hagyta magát borivásra csábítani. Megfőzette a vizet, jég között lehűttette, aztán fapohárból megitta. De amikor látta, hogy Naláczy István újra meg újra kiitta az egyre szebb serlegekből a bort és sorjában az övé lettek a serlegek, az egyik igen szép serleget elkapta, kiitta belőle a bort, és a serleget átadta inasának, hogy tegye el.

Brassót érintve siettünk a harmadik nap végállomása, *Futásfalva* felé. *Feketeügy* folyó hídjá volt az 1940-es demarkációs határ. Itt 1849-ben *Gábor Áron* halálosan megsebesült, majd meghalt, teste *Kökös* faluban lelt nyugalmat, szelleme tovább él a székelyek és minden magyar szívében.

CSÁKY KÁROLY

„Szentasszonyok” egy faluközösség életében

(Részlet)

Bevezetés

Bár Reguly Antal némi humorral azt írta 1857-ben a palóc emberről, hogy annak „a vallásosság szokása csakúgy, mint a lónak az, hogy befogják”; a templomba járás kapcsán pedig ama praktikusságát emelte ki, miszerint „ő olyan helyre jár templomba, a hol az ájtatosság mellett több más dolgait is végzi, elmegy a boltba, az orvoshoz ha beteg, látja ösmerőseit, atyafiait, házasítják gyermekeiket”; s ehhez még hozzáteszi, hogy „a palóc mindég beszél, csak a templomban nem, ott alszik”, eme népcsoport vallásosságát mégis komolyan kell vennünk, mert az bizony mély gyökerű. Manga János posztumusz kötetében olvassuk, hogy „a palóc falvakban – talán még inkább, mint másutt – erőteljesen élt a népi vallásosságnak az a formája, amelyben az egyház tanításának, liturgiájának elemei elvegyültek a nép misztikus-mágikus tudatvilágával, ami az ünnepekhez kapcsolódó szokásrend értelmét is meghatározta”. A palócság fokozott vallásossága mindig is szembetűnő volt. A népi vallásosság legújabb palócföldi monográfiájának szerzői megjegyzik, hogy „az 1940-es években a magyar néprajzi csoportok körében a palócok jellemző vonásaként a hitéletet emelték ki”, s e tekintetben e vidéket, különösen az Ipoly mentét több kutató a „legrégiesebb, legarchaikusabb” területnek találta. S a vallásosság a múlt századi leírások, kutatások szerint is „a palócok feltűnő ismérve”.

Bevezetőnkben hadd említsük még meg a népi vallásosságot is érintő, egy-két faluban végzett vizsgálódásunk eredményeit, melyekből fény derül például a vallásos élet ama negatív jelenségeire, amik a Historia domusokból olvashatók ki. Szó esik ezekben a hívő emberek elkövette lopásokról, házasságtörésekről és istenkáromlásokról; a szentségekhez való járulás elmulasztásáról, a példátlan templomi viselkedésről, a magzatelhajtásról és a törvénytelen gyermekről; az iszákosságról, a gyilkosságokról és öngyilkosságokról stb.

Természetesen a vallásos élet pozitív megnyilvánulásairól is akad bejegyzés bőven a plébániatörténetekben. Főleg a szakrális helyek és tárgyak iránti tiszteletről, ezek anyagi vagy fizikai támogatásáról, a szobor- és keresztállításokról esik több alkalommal is szó. De írnak a jótékonyági egyletekről, a társulatokról is. Például az Alsószemerédi Plébánia történetébe bejegyezték, hogy 1908-ban Felsőszemeréden, a filiális faluban Szegény Segélyező Egylet alakult, melynek felhívásához a falu valamennyi lakója nagy örömmel csatlakozott. 1914-ben, a világháború kitörését követően ezt írták a krónika lapjaira: „Az asszonyok este hat körül a zárdai iskolába jönnek, hol Szűz Mária szobra előtt mondják a rózsafüzért, több imádságot és éneket. (...) Az iskolás lányok minden pénteken szentgyónáshoz járulnak, s minden nap a szentáldozáshoz, az ország hadseregének szerencsés küzdelmeiért”.

A Felsőtúri Plébánia történetét megörökítő könyvben 1866-ban jegyezték fel, hogy a Szent László Társulat 150 forinttal segítette „a thuri híveket a templom építésében”. Ugyanezen Historia domusban találjuk az egykori plébános 1896-ban beírt sorait: „Két társulatot alapítottam: a lerettői szt. Ház egyetemes társulatát és Szent József társulatát. Az előbbibe 300-an, a másodikba 511-en iratkoztak. Ilyen tár-

sulatok behozatalával a plébánosra semmi terhet nem róttam. Sőt a lorettói társulat alakításával a helyzetem némileg könnyítettem, amennyiben a hívek a Karácsonyi és Húsvéti gyónásokat rendületlenül, csak az utolsó napokban szokták elvégezni: most a társulat tagjai az alapszabályok értelmében december 8–15-ig és március 25–április 1-ig tesznek eleget kötelességüknek, a többiek, akik nem tagok, ezen időn kívül járulnak a szentségeknek különben is parancsolt felvételéhez”. 1902-ben az Élő Rózsafüzér Társulatról készült feljegyzés: „Az Élő rózsafüzér-társulat ez évben újra szerveztetett úgy Felső- mint Közép-Túron. Felső-Túron a tagok száma az új tagokkal együtt 90-re szaporodott. A lorettói társaság, mely 200 tagot számlál, szintén újból összeíratott”.

A társulatok tehát a legtöbb helyen egyházi, papi kezdeményezésekre jöttek létre, elsősorban olyan céllal, hogy a hitéletet, a hitbuzgalmat erősítsék, az imádság gyakorlását szorgalmazzák, az egyházi életet még inkább kiteljesítsék. A 12. századtól szokásos imasorozatot főleg a domonkosok terjesztették el. A magyarországi rózsafüzér-társulatok alakításáról a 15-16. századtól vannak adatok.

Az évszázadok során az Ipoly mentén is többféle társulat működött. Erről tanúskodnak a helyenként még fellelhető nyilvántartások, feljegyzések. Az elárvult Szécsénkei Plébánián a halomra hányt iratok között bukkantam például az egyik anyakönyvre, melyben 1890-től tartották nyilván a társulati tagokat. Ebből tudjuk, hogy a Jézus Szíve Társulatlak például 1890–1899 közt 624 tagja volt, köztük többet a környező településekről is nyilvántartottak. Ugyanitt működött 66 taggal a Szent Alajos Társulat is, s volt közel 400 tagú Oltáregylet, 20 tagú Órangyal Társulat stb.

Közölnek társulatokra vonatkozó adatokat a Canonica visitatiók is. ezekből tudjuk, hogy paláston például 1940-

ben a Rózsafüzér Társulatnak 645, a Jézus Szíve Társulatnak 212, a Szent József Társulatnak 174, a Missziós Társulatnak 192 tagja volt, de nyilvántartottak még további egyleteket is. A plébánia levéltárában ugyancsak találunk ide vonatkozó feljegyzéseket.

Nem célja e dolgozatnak a társulatok történetének, működésének részletes tárgyalása és bemutatása. E helyett az egyén, a társulatvezető, a „szentember” munkáját, a faluközösségben betöltött szerepét vizsgáljuk alaposabban, nem mellőzve természetesen a téma jobb megértéséhez szükséges kitekintést sem.

Köztudott, hogy az adott közösségi keretek között fontos szerep jutott a különös adottságokkal, a közösség számára elfogadható és példaadó jellembeli tulajdonságokkal rendelkező személyiségeknek. Ilyenek voltak az énekes emberek, az előimádkozók, a búcsúvezetők, a funérátorok, akiket olykor szentemberként tartott nyilván a település társadalma. A szentember mint a közösség szószólója, az egyes szertartások végzője, a kultikus és liturgikus gyakorlatok ismerője, megbecsült tagja volt a falunak. A tridenti zsinat után ezek szerepe még inkább felerősödött, s ma helyenként ismét reneszánszát éli.

Az alábbiakban Palást község egyik szentasszonyát mutatom be, Péterné Pásztor Erzsébetet. Érintem a környezetet, melyben élt, a családi hátteret s a családi élet eseményeit, a tevékenység és kapcsolattartás formáit, az egyén privát vallásos életét stb. Azt is felvillantom, milyen napjainkig tartó hatása van a szentasszonyok munkájának.

A népi vallásosság emlékei Palást községben

Palást évszázadok óta vallásos falu a történelmi Hont megyében. Katolikus hitét a lakosság a mai napig őrzi és ápolja. Templomán és iskoláján kívül kifelé ezt prezentálják szakrális kisemlékei is. Az egyes falurészeket még a nagy kiterjedésű határban megannyi kő-, pléh- és vaskorpusszal ellátott kereszt található. (Templom előtti kőfeszület, gárdonyi és Sipka-oldali temetőkeresztek, Kőlyuk alatti kereszt, Sopai-kereszt, Renneki-kereszt, Estétói-kereszt, Veres-kereszt, Martini-féle kereszt, Kálvária-kereszt). A szentek közül itt is emeltek szobrot Nepomuki Szent Jánosnak, Szent Vendelnek, a Szentháromságnak, s van több szobra is a Fájdalmas Szűznek, látható a Szűz Mária Szíve-szobor, a Lourdes-i Mária-szobor. Van a faluban Lourdes-i barlang, a temetőben Fájdalmas-kápolna, a szőlők közelében képoszlopa Szent Orbánnak. S áll még egy Szőlőhegyi-kápolna, egy Török-kápolna is.

A nép vallásos buzgóságának egyéb jelei is voltak, illetve vannak. Ezek egyike például a búcsújárás. Szentkútra, Selmezbányára, Hontnémetibe, Márianosztrára jártak (járnak) hálából, fogadalomból vagy egyszerűen csak buzgóságból. Volt, aki a távolabbi helyekre is elzarándokolt. Minden család házában ott lógott valahol a búcsútarisznya, a szentkúti zsák, amelyben vitte magával a zarándok a többnapos élelmet, az ünnepi ruhát, s hozta benne a búcsúban vásárolt kegytárgyakat. A búcsújárásról egyébként még lesz szó az alábbiakban is.

A társulatok közül ma is több működik a faluban. Róluk ugyancsak ejtünk még szót a későbbiekben. Régi ünnepi szokás volt a faluban a karácsony előtti ostyahordás és a rengőzés (kántálás). Ismét új hagyománnyá vált a Szent Család-járás és az Úrnapi körmenet.

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet, a szentéletű asszony

Pásztor Erzsébet 1901-ben született paláston, cselédcsaládban. Szülei az uraságnál dolgoztak, amíg „össze nem szedték” magukat. A család „nagyon vallásos vót, nagyon iparkodó emberek vótak”. Később körülbelül négy hektár földjükön gazdálkodtak, két gyermeket neveltek. Voltak teheneik, borjúik és juhaik is. Erzsébet 18 éves korában ment férjhez Péter Jánoshoz, akinek szülei „olyan nagyobb gazdák vótak”. 19 éves korában megözvegyült, s visszatért saját családjának portájára. Az udvaron épült külön kis házban lakott. Haláláig nem ment férjhez, gyermeke sem volt. Testvére családját segítette, s mélyen vallásos életet élt. Több társulatnak, egyesületnek s egy harmadrendnek is a tagja volt. Búcsúkra járt, előimádkozott és előénekelt a templomi szertartások előtt, a halottaknál, a kilencedeken stb. Foglalkozott a fiatalokkal, látogatta a betegeket és a haldoklókat, anyagilag is támogatta az egyházat – olvasta és terjesztette a vallásos irodalmat.

92 éves korában halt meg, s nem sokkal halála után kereste fel rokonait Mohay Tamás budapesti néprajzkutató. Ő adta át nekem azokat a dokumentumokat, melyek egykor Péter Jánosné tulajdonát képezték, s az örökösöktől kapta. Áttanulmányozása után az anyagot visszaadtam Palást községnek, hogy a falumúzeum egyháztörténeti gyűjteményében helyezték el.

2001-ben és 2002-ben több mai palásti adatközlővel beszélgettem Péterné Pásztor Erzsébetéről. Köztük rokonok és „tanítványok” is voltak. Elsősorban arról faggattam adatközlőimet, milyen embernek ismerték a palásti szentasszonyt. Péterné testvéreinek két gyermeke többek közt így nyilatkozott: „Nagyon jó asszony vót. Gyerek nem vót nekik, példaképe vót mindenkinek. Hittýibe’ és viselkedé-

sibe’ is megnyilvánult. Olyan tisztán éte özvegyiségít, ahogy csak egy özvegynek köllött. Járt a búcsújáró heleket, méghozzá gyalog. Özvegyisége előtt járt. Azér e, hogy legyen gyereke, azt nem tudjuk, nem beszét a gyerekró soha. Mindig olyan jámbor asszony vót, a férjivel is nagyon szépen ét. (...) Mások bűneiért is sokat imádkozott. Az talán vétket se követett el. Mer az talán se rosszat nem tett, se másra nem mondott semmit. Szép, vidám arcó, jókedvű vót, senki nem látta rajta, hogy mit tart meg. Bármennyit böjtölt, nem is tudtuk. Képes vót a nagyböjti időket átböjtőnyi. Mink mégis ettünk, ahügy meg vót engedve, de hát ő maga szerint böjtőt nagyon. Szerdán, pénteken, szombaton a húst soha nem ette meg. Vótak olyan napok, amikor csak eccer ett. De nagyon el tudta rejtenyi, amit tett. Soha nem mondta nyilvánosan. (...) Mindig olyan víg kedélyű vót. Templomba minden nap járt, napi áldozó volt. Mindenübe járt velünk dolgozni: szállóbe, aratnyi. Ha megbántották, azt egy szóval se mondta vóna meg. Csúnya beszéd nem jött ki neki a szájján. Az utolsó időbe a lába fájt neki nagyon, azt is türelmessen viselte.”

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet másik rokonánál az alábbiakat jegyeztem le: „Jaj, hát az egy szent, az egy angyal vót. Olyan nem vót a faluba, meg nem is lessz senki. A falunak olyan előimádkozója nem vót, meg olyan gyönyörő hangja se vót senkinek, mint nenikének vót. Édesapám még övelök lakott együtt. Még édesapám itt született, ahol Örszi nenikénk. Járt ide imádkozni, itt is imádkoztuk a kilencedet. Nagyon fajn asszony vót. Nem ment özvegyisége után férhő’. Olyan tiszta asszony vót. Ötöle tanótuk a rózsafüzért is. Sokszor úgy elgondókozok, tanító úr, hogy mégis mér köllött annak olyan sokat szenvedni halála előtt a betegsígibe’. Sokat szenvedett nagyon. De túrte, túrte azt a sok szenvedést. Fiatalabb korába’ többen is akarták feles-

sígnek, mert szép vót, ügyes testalkató. De ő nem akart, ő csak otthon vót. Ő nevelte a rokonok gyerekeit.”

A búcsújáró és búcsúvezető

Amint már arra utaltam is, a palástiak évszázadokon át buzgó búcsújárók voltak, s ma is szorgalommal járnak ezeket a helyeket. Az ittenieknek is kedvelt célállomás volt Mátraverebély-Szentkút. Egy évben háromszor is elzarándokoltak ide, legtöbbször azonban a pünkösdi főbúcsúra jöttek. Csak a Balassagyarmat–Szécsény közti utat tették meg vonaton, „mer az nagyon hosszú vót”, de „ugy is vót, hogy tejjessen gyalog mentek”. Egy sorban öten haladtak, elöl a legények vitték a búcsús keresztet. A reggeli szentmise után a templom előtti nagykeresztnél gyülekeztek a búcsúsok. Rövid imát és fohászt mondtak: kérték a Jóistent, hogy segítse meg őket az úton. A mintegy ötven-hatvan fős csoport aztán az erdőn át elindult Ipolyhídvég felé, ott átkeltek a folyón, majd Drégelypalánkon át Balassagyarmatra gyalogoltak. Ott „meghátak” az iskolában, s másnap vonatra szálltak. Szécsényből aztán egész Szentkútig gyalogoltak ismét. A búcsúsok közel egy hétig voltak távol. Általában csütörtök reggel indultak, s péntek este értek a búcsúhelyre. Szombaton és vasárnap végezték ájtatosságait, hétfőn délben indultak vissza, s kedden értek haza. Egész úton imádkoztak, de „vót ugy, hogy eggy kicsit szünetőtek, leüttek vizet innyi”. Amint adatközlőim elmondták: „Legtöbbször Pásztor Erzsébet vót az előimádkozó, de annyit enyhítettek rajta, hogy aki akart, más is bekapcsolódhatott. Határozták, hogy maraggyon meg neki a hangja Szentkútra, mer nagyon jó hangja, kiváló hangja vót. Már várták Szentkútná’

is. Mikor mentünk Szécsénybe, ugy vártak mán a szerzetesek, hogy jön a Böske.”

A búcsújárók Szentkútnál azért imádkoztak, hogy „a családokba’ béke legyen. Mindegyiknek kerőt olyan baja, azt fölajánlotta. Ugy is vót, hogy valaki fogadalombó’ ment, vagy azért, hogy hozzátartozója hazagyöjjön a frontró”.

Sasvárra, a felvidéki magyarság kedvelt szent helyére is vezetett búcsúsokat Péterné Pásztor Erzsébet. Amíg a mátraverebélyi kegyszobor a Boldogasszonyt a térdén áldást osztó és országalmát tartó gyermek Jézussal ábrázolta, addig a sasvári Pieta a Fájdalmas Anyát mutatta be. Sasvárra „jobban gyermekáldásért mentek a búcsúsok. Gyalog jártak oda is, valami vézen (Vágon – Cs. K. megj.) is átmentek hajócskán”.

A híres selmeci kálvárián a Szent Kereszt tiszteletére tartották a búcsút. Ide is „nagyon jártak” a palástiak a „Szent Kereszt fölmagasztalására”. Ide ugyancsak sok búcsúst vezetett Pásztor Erzsébet. Egynapi gyaloglással el lehetett érni a szép helyet. Reggel nyolckor gyülekeztek a templomnál, „besorakoztak”, elöl mentek a fiatalok, hátul az öregek. Magosparton tartották az első pihenőt, a másodikat pedig Németiben. Késő délután már Selmecre értek. Egész éjjelt a Nagyboldogasszony-templomban töltötték énekelve, imádkozva. A reggeli szentmisén megáldoztak, s úgy mentek ki a Kálváriára, „stációt mondanyi”. Ezután a kálváriai nagymisén újra áldoztak, s mise után, két óra felé jöttek haza. A „cselédék”, a kisebb gyerekek a „Veres-keresztné” várták a búcsúsokat. Akkor már megszólaltak a harangok, a búcsúsok a templomhoz mentek s elbúcsúztak egymástól. A szlovák falvakon át is hangosan imádkoztak, énekeltek, inzultálásra ezért soha nem került sor.

A Selmec-patak völgyében elterülő Hontnémeti, a barátságos szlovák falucska szintén kedvelt búcsújáró helye

volt Pásztor Erzsébetnek és a palástiaknak. Már csak azért is, mert szentasszonyunk tagja volt a Skapuláré Társulatnak is, németi pedig a Kármelhegyi Boldogasszonyt vallotta patrónájának, s július 16-án tartották itt a „skapullárés búcsót”.

Ugyancsak „Németyibe” lehetett fölvenni a skapullárét”, de erről majd a társulatok tárgyalásakor szólunk. A falu fölötti dombon álló kegytemplom négyszáz éve nyert búcsújára vonatkozó pápai megerősítést. A szentélyben lévő mellékoltáron a Skapulárés Boldogasszony képe látható „igen színpompás kivitelben”, de néhány falfestmény is megőrökíti a Kármelhegyi Boldogasszonyt és a szent skapulárét.

Természetesen látogatta Péterné asszony a faluhoz legközelebbi búcsújáróhelyet, Magasmajtényt is. A szlovák falu, Strána dombján álló kápolnáját, haranglábját és keresztútját a 17–18. században építették a helybeliek fogadalomból a kolerajárvány elkerülése végett. A bajtól szerencsésen meg is szabadultak, s azóta is sűrűn járnak ide a zarándokok. A nagybúcsúkat a Szent Kereszt megtalálásának és fölmagasztalásának ünnepén tartják.

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet a már bemutatott kegyhelyeken kívül továbbiakat is felkeresett. Szécsénybe is gyakran eljárt, általában egyedül, mivel ő az itteni ferences harmadrendnek is tagja volt. Az is előfordult, hogy a második világháború után a zöldhatáron kelt át, amiért őt a fináncok elfogták, s két napra lecsukták. Mikor kiderült, hogy csupán a búcsún való részvétel volt a törvénytelen határátlépés oka, szabadon engedték őt. A szécsényi főbúcsút augusztus első vasárnapján tartják, Porcinkula ünnepén, amikor is az óránkénti szentmiséken imádják az Istenanyát.

Az egriekkel szintén volt kapcsolata Pásztor Erzsébetnek. Jótékonykodásával támogatta az itteni kegyhelyet is. A szerviták templomában áll a „Bűnösök menedékének”, a

Fájdalmas Anyának csodás hírű kegyszobra. Mária Jézus térdre roskadt holttestét vonja magához.

Élete során Magyarország legősibb és legkedveltebb kegyhelyére, Máriagyúdra is elzarándokolt szentasszonyunk, pedig ez igencsak messzire esett szülőföldjétől. Péterné azonban nem mulasztotta el a Mária-tisztelet eme központjának felkeresését sem, ahol a áldást adó kis Jézust bal karján tartó álló Boldogasszonyhoz fohászzkodott. A búcsú abszolválása tehát nem volt kis feladat Pásztor Erzsébet számára. Hisz minden évben elzarándokolt valahová, időnként természetesen több helyre is. Mindez pedig nagy-nagy anyagi és fizikai áldozatot igényelt, böjtölésekkel, mély áhítat gyakorlásával járt együtt.

Egy Petőfi-vers olvasatai – 1.

*Petőfi Sándor**Megy a juhász számáron...*

*Megy a juhász számáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.*

*Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszer csak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.*

*Fölpattan a számárra,
Hazafelé vágat;
De már későn érkezett,
Csak holtestet láthat.*

*Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A számár fejére.*

Kedves Petőfi Sándor, megkaptam s elolvastam versét. Megtisztelő, hogy éppen engem fogadott bizalmába, igyekszem is gyorsan eleget tenni kérésének, azonnal teljesítve, a friss élmény hatása alatt, amire kért. Megnyugtathatom – ámbár ez a megszólításból is nyilván kitetszik –, műalkotása kellemesen meglepett; nagyon röviden és összefoglalva: tetszik, s ezt a továbbiakban részletezve is kifejtem. Ami a csatolt akvarelljeit illeti, sajnos, ezek megítélésére nem vállalkozhatom, mindenekelőtt hiányos képzőművészeti műveltségemből kifolyólag. Annyit azonban laikusként is elmondhatok róluk, hogy szépek, kedvesek és megnyerők, vonalvezetésük talán nem a legkontúrosabb, de én például szívesen kiakasztanék ilyen képeket a dolgozószobám falára (ha a mennyezetig érő könyvespolcok ezt egyáltalán lehetővé tennék). Bár megvallom, tőlem, lévén városi ember, kissé távol áll ez a vidéki tematika s miliő, nemkülönben a képeket betöltő megszámlálhatatlanul sok haszonállat, melyek viszont éppen ebben a, ha szabad így fogalmaznom: nyájjellegükben hatnak rám, megrögzött individualistára riasztón.

Azt kérdezi továbbá, hová küldhetné közöltetés céljából a versét, mert nem ismer senkit, és a lakóhelyén fellelhető helyi újság nem közöl költeményeket. Nos, bár a publikálás lehetőségei, sajnos, errefelé is messze elmaradnak a kívánattól, volna egy ötletem: azt ajánlom, talán próbálkozzék a Tátra folyóirat fiatal írók számára fenntartott rovatában, az Alacsony-Tátrában. Nyugodtan hivatkozzék rám, magam is munkatársa voltam a lapnak, ráadásul a versrovat szerkesztője egykori tanítványom. Mielőtt azonban erre szánná el magát, kérem, vegye fontolóra azt a néhány korrekciót, melyet kéziratában eszközölnék. Lényegében apró stiliszi-

kai meg grammatikai változtatásokról van csak szó, de úgy érzem, ezek verse hasznára válhatnak, a műnek mind komplexebb esztétikai, mind pedig szabatosabb nyelvi jelleget biztosítván. Félreértés ne essék, nem mintha nem volna így is jó a költeménye, mindazonáltal többéves szerkesztői tapasztalatom okán kiigazítom néhány, a lényegét egyébként nem érintő részét.

A cím tökéletes. Telitalálat. Határozott, mégis sejtelmes, mert befejezetlen, a képzeletet megmozgató: „Megy a juhász számaron...” A „megy” cselekvő igeként azonnal a mozgásra, a költemény tárgyára irányítja a figyelmet, egyúttal mind a verset, mind pedig az olvasói képzeletet elindítja. Szóval, szerintem kitűnő. Ilyen a jó cím, hozzáteszem, a jó cím nagyon fontos, mert alapvetően meghatározza a mű felütését. Az már más kérdés, hogy Ön ezt a kitűnő címet a vers első sorába is beleépíti, ami – nem győzöm hangsúlyozni, ez csak az én szerény véleményem, nem kell, hogy feltétlen egyetértsen velem – sokat visszavesz az éppen csak meglóduló képzeletből, s ne vegye sértésnek, de igazán nem nagy fantáziára vall. Amennyiben fölösleges, annyiban tehát indokolatlan, így én ezt az ismétlést kiiktatnám. De ne bántuk, egyelőre legalábbis, arról nem is beszélve, hogy cím és első sor egyezéséről lévén szó, két lehetőség nyílik előttünk: vagy az első sor szorul módosításra, vagy a cím.

Ugyanitt, tehát a költemény kezdősorában (és csak most tűnt föl, már a címében is!) Ön kis kezdőbetűvel írja a Juhász tulajdonnevet; valóban, amit korábban, értsd: a címben nagybetűnek, azaz verzálnak véltem, alighanem csak a megszokás rovására írható figyelmetlenség: Önnek erről nem lehet tudomása, de engedje meg, hogy e kis megingás örvéen eláruljam: ez a szóalak nemcsak az Alacsony-Tátra fentebb már említett versrova szerkesztőjének vezeték-

nevével azonos, identikus édesanyám leánykori nevével is. Íme, a szokás, a rutin, a sztereotípia, a paradigma! Itt tehát javítással élnék. Természetesen a határozott névelőt is kiviszem a tulajdonnév elől, hiszen versünknek nem kedvez a beszélt nyelvi elemekből való építkezés. Megjegyzem, az „a” mégsem veszett kárba: a ritmus és a szótagszám megtartása végett a tulajdonnév utáni helyre került. „Megy Juhász a számaron...” Persze, tisztán etikai megfontolásból, de különösen Juhász kollégára való tekintettel, esetleg fölmerülhet, hogy a szóalak így nem kívánt jelentéseket is hordoz (a szaknyelvben ezt nevezzük a szó motívaltságának), úgyhogy célszerűnek látszik más nevet adni hősünknek, vagy ami még egyszerűbb, és a képzelet szabadságának sem szabgátat, nem megnevezni. Mondjuk, lehetne „Megy az öreg”, azt hiszem, ezzel egyetért, hiszen így ráadásul az Ön konstrukciója sem szenved csorbát: a névelő megmarad az eredeti pozíciójában. És persze, noha Önnek, kedves Sándor, talán esetlegesnek tűnik ez az „öreg”, biztosíthatom, az egyedüli helyes kifejezés – jusson csak eszébe a verszárlat képe, a magasba emelkedő bottal, nos, úgy vélem, ennek a botnak már itt, a kezdet kezdetén az öreg kezében a helye, legalábbis az olvasónak oda kell képzelnie. A „számaron” nyilvánvaló szótévesztés vagy hibás szóválasztás, e helyt a „zebrán” jöhet csak szóba.

Tehát „Megy az öreg a zebrán...” Igen. Látom őt magam előtt, amint zöldre vált a szemafor, ő megindul, szinte halom, amint botjának kopogása a jelzőr ütemes kattogásába vegyül, s ha hangosan olvasom költeményünk első sorának legplasztikusabb részét („az öreg a zebrán”), hallani vélem a kitáguló őszi kép megannyi részletét is, a zizegő sárga faleveleket a tarlott bokrok között, és látom magam előtt a hosszsan, szinte a pályaudvarig futó Štefánik utcai gesztenyesort, a sorok közt csilingelő valahai villamost,

melynek ma már nyoma sincs, de még a vágányokat is felszedték. Öregünk kénytelen gyalog menni, talán az Írók Házába baktat, bár bottal a kezében, de nem hajlottan, hiszen tartásából mit sem veszített, s az is lehet, nem is bot az, hanem sétatálcá. Ennyi különben is kijár a Szlovákiai Magyar Írók Társasága választmányi tagjának.

„Földig ér a lába” – nagyon eredeti, csaknem meghökentető sor. De csak az első pillantásra, kedves Sándor. Mert különben, mi tagadás, valljuk be, fából vaskarika. Hiszen minden embernek földig ér a lába, kivéve a patológiai eseteket meg a rokkantnyugdíjasokat, ám ők vagy nem közlekednek, vagy csak tolokocsin, esetleg mankóval, bottal semmire se mennek. Másrészt azonban a kép megkapó, alig kell módosítani, hogy úgy mondjam: helyrebillenteni. A kínáló lehetőségek közül egy olyan rigmust javallanék, mely a költészethez közeli. Bizonyára Ön előtt sem ismeretlen, nekem legutóbb, nem is olyan rég a kerek születésnapomon szavalták hozzátartozóim, még itt cseng fülemben: „Isten éltesen sokáig, míg a szakállad nem ér bokáig!” Tehát a sor ekként hangzanék: „Földig ér szakálla.”

A következő szakasz úgy jó, ahogy van. Esetleg azt a „boldogtalansága” kifejezést érzem túlzottnak, magam sem tudom, miért. Meglehet, azért tűnik csak erősnek, mert rímhelyzetbe került, ráadásul sor- és versszakzáró pozícióba, a botnál is nagyobbat koppan, ha mondhatom így, másrészt meg ő maga az egyetlen abban a sorban, ez mondjuk valóban több mint szomorú, szinte igazságtalan. A szó szoros értelmében is, mert nem igaz. Egyelőre azonban maradjon, majd még meglátjuk, mit kezdehetünk vele. Tudja, kedves Sándor, nem is boldogtalanság az, ami így, különösen ősszel s ilyen nyomatékosan az emberre tör. Valaminek a hiánya, nyilván, ezt kár volna tagadni, másrészt minek? Mert azért, amire az ember egy életre szólóan elkötelezte magát, tehát

a szolgálatért nem jár köszönet vagy hála, s az ember nem is várja el, bár mégis. Ha föladta nemesb ambícióit, hogy mások kéziratának s pályájának egyengetésére fogja magát, igaz, önként vállalta ezt a katalizáló szerepet, de közben, szinte észrevétlen, elfogyott az ereje s ráment az élete a – rendszerint szöszegő és trehány – szerzőkkel való egyezkedésekben, tönkrement a szeme a kéziratok olvasásában és a korrektúrázásban, az a sok telefon, a postaköltség... Nem, nem sorolom tovább, végül is fején találta a szöveget: „Nagy a legény, de nagyobb / Boldogtalansága.” Belátom, ezen nincs mit, s nem is lehet változtatni.

Hanem, akárhogy nézem is, a következő két sor képzeletet tartalmaz. A mellérendelő összetett mondat így hangzik, idézem: „Gyepes hanton furulyált, / Legelészett nyája.” Utána néztem több lexikonban is: a nyáj nem furulyál, még átvitt értelemben sem, de ha az Ön lakóhelyén élők esetleg mégis tulajdonítanak ennek a szókapcsolatnak valamilyen (számomra ismeretlen, népies, allegorikus, metaforikus, költői etc.) jelentést, akkor én ezt készséggel elhiszem, ám arról aligha tud meggyőzni, hogy a furulyálás és a legelészés így, párhuzamosan és egyidejűleg elképzelhető volna. Nem, ezt nem tudom elképzelni, ne is haragudjék.

De végül is megvagyunk, úgy gondolom, a vers így teljes, kerek egész, vesszen a férgese! Most eszembe jutott a cím is, tudja isten, hogy mi okból, hirtelen ez tört fel belőlem: Itt van az ősz, itt van újra. Remélem, nem veszi zokon, hogy versének én adtam címet, ez különben bevett szokás, gyakran a szerkesztő a címadó. Nem győzöm hangsúlyozni, verse tetszik, sőt kifejezetten jónak találom. Ha gondolja, akár be is viszem a Tátra szerkesztőségébe, s kis szerencsével hamarosan viszontláthatja a lapban. Meglehet, arra is sikerül őket rávennem, hogy ne a kezdők közé tegyék. Mert ebben ennél több van.

Petőfi Sándor

Itt van az ősz, itt van újra

*Megy az öreg a zebrán,
Földig ér szakálla;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.*

Tisztelettel üdvözlöm: Csanda Gábor

CSEPLŐ FERENC

Mama

Kinn áll a kiskapuban vonatérkezéskor. Most az utolsó esti vontról jönnek az utasok. Fáradt munkások ballagnak lassú léptekkel. A fiatalján nem nagyon látszik az egész napi munka, hangos beszélgetéssel, heccelődéssel, nevetgélexsel jönnek. Gondolatban már a vacsorát ízlelik. Izzadt testük már előre örül a friss víz simogatásának, a vacsora utáni taládkák izgalmának. Nem csoda. Augusztus eleji este van. A faluból idehallatszik a cséplőgépek bűgása, érződik a megtört szalma és a zsákba hulló szem mámorító illata.

Imre sógor a csoportból szokása szerint ráköszön:

– Jó estét, sógorasszony! Várja őket, várja? Nem láttam ugyan egyiküket sem, de azért még jöhetnek. Én a vonat végén, a sorompónál szálltam ki.

Mama csak rábiccent és tovább néz az állomás irányába. Nem is nagyon észleli, ki megy el előtte. Ha köszönnek neki, egy fejbőlintással visszaköszön, és tovább áll: vár, néz. Amikor a fiatalok csoportja megy el előtte, meggyorsul egy kicsit a szívverése. Hátha egyszer csak kiugrik valamelyikük a bolyból és jó éjszakát intve a többieknek, fölébe hajol megtöpörödött alakjának és megcsókolja a megérkezés édes, könnyes csókjával.

De azok is elvonultak. Még néhány megrokkant öregember jön a menet végén. Azokat is kivárja. Ki tudhatja, milyen állapotban kerülnek haza fiaiból a csúnya háborúból?

Kifogy az út utasaiból, elárvul. A nap is már búcsút int utolsó sugaraival. Már csak az orra hegye látszik ki a Kis-Kárpátok sötét vonala mögöl.

Hunyorogva az erőltetéstől még egyszer végigpásztázza az utat, aztán befordul az udvarra. Rátolja az ajtóra a reteszt, és bemegy a konyhába. Felteszi a tűzhelyre melegíteni kis vacsoráját – a déli maradékot. Kimegy kannával a kúthoz vízért. Ahogy félig megmerül a kanna, ő majdnem a kútba bukik. Az utóbbi időben mind gyakrabban szédül. Orvos csak a szomszéd városkában van. El kellene hozzá menni kivizsgáltatni magát, de rendes vonatjárat még nincs (inkább csak tehervonatok járnak), pedig már negyedik hónapja, hogy vége lett a nagy háborúnak. Gyalog meg már nem bírná megjárni azt a négy kilométeres utat. Ezért a faluban lakó legidősebb fia, István, megígérte, hogy szerez egy szekeret és azon viszi orvoshoz. Másnapra ígérte, de még ma van!

Reszkető lábakkal beviszi a vizet. Nem is kellene neki egyedül küszködni a főzéssel. Bemehetne a faluba a fiáékhoz, de akkor ki várná otthon a fiait? Ki tálalna nekik egy kis ételt, amikor megérkeznek? Ki forralna nekik vizet, hogy leomssák magukról a hányatottságuk alatt rájuk rakódott szennyet? Ki vetne nekik ágynak?

Csak arra az éjszakára ment be fiához a faluba, amikor az ő, a falu legszélén álló háza tetejét megrokkantotta egy akna. Azóta „őrzi” a házat, és vár.

Még nem gyűjt lámpát, pedig már erősen sötétedik. Spórolni kell a petróleummal. A front után már nem kapja azt a kis özvegyi nyugdíjat sem. Nem jár neki, mondják. A magyarok elvesztették az állampolgárságukat, idegennek hát nem jár a nyugdíj. Ezért megszokta, meg kellett szoknia a spórolást – a petróleummal is. Abból ugyan az egész háború alatt kevés volt. Jegyre volt. A vacsoráját hát sötétben fogyasztja el. Ahhoz a kis leveshez, főzelékhez nem kell valami nagy fényesség. A csirkehúshoz talán kellene, de csirkehús nincs, mert csirke sincs, meg tyúk sincs. A front azokat is „elvitte”, mint a ház tetejét.

Azért vacsora után mégiscsak világot gyűjt. Mosogatni nem lehet sötétben. Meg olvasni sem. Mosogatás után mindig egy kicsit olvasott, most is. Amíg a gyerekei leckét írtak, tanultak, ő, ha nem volt valami varrni való, olvasott. Mindenfelét: Jókait, Gárdonyit, Mikszáthot, amiket a községi könyvtárból vagy az iskolából hordtak maguknak a fiai, lányai. De elolvasta ő a Szívek harcát is a Milliók könyve füzetes sorozatból. Azok mindegyikében a végén az igazság győz – a jó megkapja jutalmát. Nem úgy, mint az életben! Az ura is olvasott, amíg el nem fogta a betegség, és amíg tíz évvel ezelőtt meg nem halt, itt hagyva neki még négy befejezetlen emberkét – három fiút és egy lányt. A többi öt már a saját keze munkájából élt. Kettő meg még a legelén, pici korában meghalt. Bizony. Tizenegyet szült még erre a szomorú (szép?) világra! Aztán négy évvel ezelőtt meghalt Lenke, akitől a legtöbb segítséget remélte. Ő volt az utolsó négy között a legidősebb. Ő végezte el az iskolát a leghamarabb – és hát lány volt! Pestre akart menni munkát keresni. Hiába mondta neki a tapasztalatot: Pest – feketére fest! Mégis odament. Azért, mert segíteni akart a három kisebbnek. Segítés helyett „feketere festődött”! Tüdőgyulladást kapott, abból tüdőbajt és a végén sírhelyet a budakeszi temetőben.

A temetés után érettségizett le a két fiú: Feri és Laci. Munkába kerültek, de beljebb az országba, mert Rétfalváról határfalu lett harmincnégy végén, elvágva természetes központjától, Pozsonytól. Aztán Laci bevonult gyalogosnak Komáromba. Rajta volt a sor, és háború volt. A végén a két legöregebb fia is bevonult. Sándor, a pesti vasutas, feleségét és kislátát hagyta magukra. Istvánt a faluban siratta öt kisgyermeké és felesége. Őt szerencsére még a front előtt hazarendték. A legvégén a legfiatalabb, Géza is bevonult, igaz, csak ide a közelbe. Mama meg itt maradt egyedül a

házban. A kicsi ház egyszerre nagy lett. Az örökös zsidon-
gást felváltotta a csend. Az egyre mélyebb, egyre sűrűbb
Csend!

Elálmosodik. Megigazítja szemüvegét – egyedüli emlé-
két az urára. Nagy becsben tartja, pedig az egyik lencséje
már eltörött. Nem baj. Úgyis csak a fél szemével nézi a
betűket, az erősebbikkel. A másikkal csak hunyorít, kibicel
a jobbiknak. Még felüti a Szikszai-féle vastag imádsá-
gkönyvet az estéli imádságnál. Beleolvas. Megveti ágyát,
miközben szája mormolja a gyermekkorából beidegződött
imádságot: én befekszem én ágyamba, testi-lelki koporsóm-
ba... három angyal velem vagyok... Álomba szenderülés
előtt azon gondolkodik, hol vannak most az ő szerelmes
gyermekai? Van-e hol álomra hajtsák fejüket? Valamikor
régén ez az ágy volt nekik a legbiztosabb menedékük. Ha
féltek, ha fáztak, ha betegek voltak, mind az ő ágyába ké-
redztek, a mama ágyába. De most hol vannak?

A legidősebb leánya, Jolán a férjével és hatéves fiacská-
jával a „patrongyári” internálótábor barakkjában, Pozsony-
ban várja életük jobbra fordulását. Mindjárt a „felszabadu-
lás” után bevitték őket csupán csak azért, mert a férjének
német neve van (Wuszter), ő meg hát magyar. Hiába bi-
zonygatta a férje, hogy ő utálta a náciakat, inkább a szocia-
listákkal tartott. Nem segített rajtuk.

Zsófi az urával, Etus a férjével és három kisgyerekével
mint totál kibombázottak a kiutalt szükséglakásban szoron-
ganak Újvárbán. Velük van öccsük, Feri is, akinek legalább
névleg van állása közülük. Az amerikaiak légi aknája a
márciusi utolsó nagy bombázáskor úgy összeomlasztotta a
házat, amelyikben laktak, mint a kártyavárat. Nem maradt
semmijük, csak annyi, amennyi rajtuk volt, meg az életük.

Sándor, a vasutas, valahogyan hazakeveredett Pestre a
háború utóvérdharcaiból, a szlovák hegyekből. Sikerült neki

elkerülni a hadifogságot. Most a vasutasságát arra használ-
ja, hogy családjá számára vidékről beszerzi a legszüksége-
sebb élelmiszereket. Jönne ő haza is, de hát hogyan? Felállt
már a szigorú határ végig a Duna mentén. Azon csak az
orosz katonák jönnek-mennek. Civil? Se ki, se be. Így csak
magában sóhajt fel néha: mi is van otthon? Ki él, ki halt?

És a két legfiatalabbal mi van?

László, a karpaszományos szakaszvezető éppen betegsza-
badságon volt, amikor az alakulata Ausztriában „vonta ki ma-
gát”. Erre ő betegen utánuk indult: „Hív a kötelesség!” Hiá-
ba tanácsolták neki, maradj, hiszen már vége a háborúnak.
Az oroszok már Újvár és Komárom határában járnak. Csak
ment. Pozsonyban a nővérénél megpihent egy napot. Ott is
marasztották, de ő csak ment. Elérte az alakulatát. Aztán egy
éjjel egy pajtában aludt a bajtársaival (őrséget sem állítottak
már – minnek?), és egy puskaövés nélkül elfogták őket az oro-
szok. Gyalog masírozatták őket egy ideiglenes pozsonyi fo-
golytáborba. Útközben azért nem szökött meg, mert azt ígér-
ték nekik, hogy az idevalósiakat igazolás nélkül szélnek ereszt-
tik. Bevagonírozták őket azzal, hogy majd Budapesten lesz az
igazolás és elbocsátás, mert hogy ők magyar katonák. A vé-
gén a magnitogorszki vasgyár mellett létesített nagy táborban
kötötték ki. Velük rakatják ki az ércet. Enni csak akkor kap-
ják meg az amúgy is kis adag kását, ha teljesítik a normát.

Most éppen az álmát meséli a priccstársának:

– Hívott a mama. Gyere, fiam, most lesz a Szent István-i
búcsú. Lesz kacsasült, mákosrétes meg minden jó. Mentem
volna, de a lábam nem mozdult, mintha lebetonoztak volna.
Huzigáltam a lábam, már mozdult is. Akkor meg eltűnt a
mama, és én fölébredtem ezen a bűdös deszkatákolmá-
nyon. Hazajutunk-e mi valamikor, testvér?

Géza, a pár hónapos újonc, még húsvét előtt pár nappal
őrséget állt a magyar-szlovák határt jelentő patakhídnál

szülőfaluja határában. Tisztjeik azzal hitegették, hogy még a front előtt hazaengedik őket. Már hallották a közelgő ágyúörgést, amikor megjelent köztük egy bőrkabátos, nyilaskereszt-karszalagos „főfő testvér”, és kijelentette, hogy a nemzet fiatalságát megmentendő, kiviszik őket Németországba. Ott megkapják a csodafegyvert, és azzal jönnek vissza kivarni a betolakodó vörös martalócokat!

Kimentették őket. Addig masírozatták, amíg majdnem elkopott a lábuk. A hosszú út vége: amerikai fogolytábor. Sok ezer fogollyal – magyarral, némettel vegyesen. Tető felettük semmi. Ennivaló majdnem ugyanynyi. A hazai már régen elfogyott. Most fogynak ők maguk. Neki, Gézának, annyi szerencséje van, hogy nem dohányzik. A „kifaszolt” cigaretta adagját ennivalóra cseréli. Tartja magát. Mostanában már kiengedik őket romokat takarítani. Van belőlük Münchenben fölösen. Kinn aztán a civilektől is sikerül néha csencselni némi élelmet. Még a táborban maradt földijeinek is tud adni belőle, ha jobban sikerül a „csencs”.

Ők bizakodnak, hogy nemsokára hazaengedik őket. Nincsenek olyan messze hazulról. Ahogy odafelé kibírta a lábuk, haza még inkább kibírja. Csak már hallanák: mehetek, amerre láttok!

Mama utolsó gondolata elalvás előtt az volt, merre vannak a gyerekei? Az álom első képei megnyugtatók: Együtt van az egész család. A fiúk, a lányok, de még néhány unoka is. Megnőtt az asztal. Kitégult a konyha. Az asztalon a gazdag búcsú terítés, tele minden jóval. Még nem esznek, csak beszélgetnek. Mindegyik mondja a maga életét. A háborút, a bombázást. A németeket, az oroszokat, meg az újra megjelent „cse” katonákat. A meneküléseket, a fogságot. Olyan zsongás, zúgás támadt, mint amikor a rajok kiszöknek az anyakaptárból.

Egyszerre mintha elvágták volna. Csend lett, és sötétség. Eltűnt a konyha, eltűnt a család. Mama egy alagútban találta magát. Annak a végén derengett valami kis fény. Elindult felé. Mire a végére ért, egy csupa-fény alak intett neki: Gyere, lányom, már várnak a teid! És tényleg. A fényes alak mögül férje és Lenke lánya jött feléje szinte lebegve, kitárt karokkal. Erre ő is kitérta karjait, és szinte repült velük szembe...

Reggel jött érte István fia a szekérrel – mennek orvoshoz. Bezörgetett a lakás ajtaján. Egyszer, kétszer, háromszor. Semmi mozgás. Odament az utcára nyíló ablakhoz. Megkocogtatta az ablaküveget. Benézett. Mama ott fekszik az ágyon, nem mozog. Megzörgeti az ablakot, hogy az majdnem betörik. Semmi. Visszatér az ajtóhoz és a keze ügyébe kerülő vasszerszámmal feltöri. Berohan a szobába. Mama most sem mozdul, de nem is lélegzik, csak mosolyog. Sose látott, szelíd mosoly ül az arcán.

A temetésén a gyászoló seregben a családból csak István áll a nyitott sír mellett. Amíg a szertartást végző tiszteletes a szentigét idézi – „Mert közülünk senki sem él önmagának, és senki sem hal önmagának: mert ha élünk, az Úrnak élünk; ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Azért akár éljünk, akár haljunk, az Úréi vagyunk” –, az egyik asszony odasúgja a másiknak: Szegény Ágnes néni! Kilenc gyereket felnevelt nagy megpróbáltatások között, és most csak egy fia búcsúztatja!

Ő a szegény, mert nem tudja, hogy a mama az éjjel elbúcsúzott az egész családtól.

Faternak rossz napja volt

Fater nem tartozott a lump elemek közé, egyszerű lakótelepi honpolgár volt, nyugdíjas, aki segédmunkásként kereste kenyerét, meg a napi sörre valót, amíg dolgozott. Szokásához híven, évtizedek óta este hat után érkezett meg a sörkertbe, ahol az egyik körasztal mellett megvolt a törzshelye. Bármennyien gyültek is össze a haverok, este hatra a Fater helye szabad maradt. Nem volt ez a hely egyéb, mint egy hokedli nagyságú farönk. Ugyanis ilyen szétfűrészelt fatörzsdarabok helyettesítették a székeket a tíz-egynéhány asztal körül, amelyek pedig egy-egy cölöpre rakott malomkőből álltak.

Hogy honnan került oda az a rengeteg régi malomkő, soha senki nem kérdezte meg, mert hát a vendégek egyike sem mutatott érdeklődést a néprajz iránt, sőt maga az új tulajdonos sem, aki gyors privatizáció révén jutott hozzá a kocsmához, s örömmel vette tudomásul, hogy az áporodott szagú helyiséghez, amelyet Verebes büfé néven tartottak számon, a hársfákkal betelepített parkféle is hozzátartozik. Nyilván ezért rakták tele ama rusztikus asztalokkal és ülőkékkel.

Sok szempontból is szokatlan volt az a szerdai nap, amelyik Fater személyét élénk vetíti. Már kora délután ott ült megszokott helyén a malomkő asztal mellett, néhány társától körülvéve, amikor a kocsmá előtt megállt a postásasszony, és harsány hangon odakiáltott Faternak.

– Egész délelőtt magát kerestem, Gottfáter úr. Ajánlott levele érkezett.

– Akkor hozza ide! – mondta egykedvűen a Fater, mint ha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy neki ajánlott levele jöjjön.

A társak csodálkozó szemmel egymásra néztek, s az egyik hamar meg is kérdezte:

- Mit mondott a postás, Gottfáter?
- Mi bámulni való van ezen?
- Magának nem Fater a neve, hanem Gottfáter?
- Igen. Gottfáter György.
- A szentségit! Kisül, hogy maga az Isten apja.

Mi sem természetesebb, minthogy a fél kert hangosan felröhögött, még maga a postás is nevetve tette le a nyomtatványt Fater elé a kőlapra, s alig bírta rávezetni az ujját a rubrikákra, mondván, itt írja alá, Gyuri bácsi. Gyuri bácsi nagy lendülettel alákanyarintotta a nevét, s a borítékot bedugta a zakója zsebébe.

- Mi az, fel se bontja?
- Minek? Tudom, mi van benne. A nyugdíjmelés.
- No, akkor máma maga fizet.
- A rossebet! Az egész egy foghúzásra sem elég.

A társak akkor vették észre, hogy Fater arca jócskán fel van dagadva.

- Hát pedig ezt ki kell húzatni.
- Kihúztam volna én, ha lett volna rá pénzem.
- Ne marhaskodjon már!
- Tudod te, mennyibe kerül máma egy foghúzás? Háromszázhatvan koronába.

– Csak száznyolcvanba, Fater bácsi, vagyis éppen a felébe – szólt közbe egy fiatalember.

– Az egygyökerűé. Aztán minden további gyöker húsz korona – replikázott Gottfáter.

– Ezek szerint magának a tízgyökerű fogát kell kihúzni? Megint jót derült a társaság.

– Csak élne szegény Dubček elvtárs – sóhajtott mélyet a Fater. – Megírnám neki ezt a sok disznóságot, amit a munkásemberrel művelnek.

Valaki a Fater háta mögött homlokára bökve olyan mozdulatot tett, ami egyértelműen azt jelentette, hogy az öreg becsavarodott.

– Igen, az egyetlen igaz ember ő volt ebben az országban. Amikor ő volt az úr, akkor, de csak akkor, igazán jó volt szlováknak lenni.

– Magának is? Hiszen maga mindig azzal dicsekedett, hogy szívvel-lélekkel magyar.

– Mit tudsz te a világról, taknyos. Te még akkor csak pelenkás voltál, amikor Dubček elvtárs itt rendet teremtett. Hadd mondjak rá egy példát. Volt nekem egy nagybátyám, aki a közeli M községben élt. El akarták venni a kertjét, hogy óvodát építsenek rá, mire föl Sándor bátyám panaszlevelet írt Dubček elvtársnak. Három nap múlva megérkezett a válasz, de nem a nagybátyámnak ám, hanem egyenesen a községi hivatalba, hogy azonnal állítsák le az akciót, különben személyesen látogatja meg a községet Dubček elvtárs, de abból aztán igen nagy baj lesz ám. Sándor bátyámat behívták a község házára, bocsánatot kértek tőle, s aztán másutt épült fel az óvoda. Csak annyit tettek neki szóvá, hogy az ország első emberének máskor ne fordítse el a nevét, mert ő nem Dubček, ahogyan Sándor bácsi írta, hanem Dubček. Tudod te, mit jelent az a szó? – fordult Fater az előbbi gúnyolódóhoz. – Tölgyecske vagy KIS-TÖLGY, de csupa nagybetűvel ám! Illett is rá, mert kemény ember volt. Kár, hogy... – de nem fejezhette be a mondatot, mert valaki közbeszólt.

– Uraim, ne politizáljunk!

– Mi az, hogy ne politizáljunk? A szegény embernek már ezt sem szabad? Különben is, ki politizál? Mondtam én egy szóval is, hogy te kire szavazzál vagy kire ne? Én csak azt mondtam, hogy mindenkinek van tisztességes neve, még a leghíresebbeknek is, amit illik respektálni. Ezzel Gottfáter

felállt, átlépte a fura ülőalkalmatosságot, és szó nélkül távozott. A társaság elcsendesedett, mintha mindenki mélyen elgondolkodott volna. Aztán az egyik heccelődő halkan megjegyezte:

– Rossz napja van máma az öregnek. Marhásul fájhat a foga...

Egy konstantinápolyi meghívás előzményei – Vámbéry Ármin levele II. Abdülhamid szultánnak

Ma már sok mindent tudunk Vámbéry Ármin szerepéről a brit-oszmán viszonyban. Tollát és szakértelmét az európai status quo fenntartásának szolgálatába állította, melynek alappilléret nézetei szerint a közös brit-oszmán-osztrák-magyar érdekek képezték.¹ Eme törekvés egyik igen érdekes dokumentuma egy Isztambulban, a Miniszterelnöki Levéltárban (Basbakanlik Arşivleri)² található oszmán-török nyelvű levél, melyet ő maga írt II. Abdülhamid szultánnak. Bizonyos, hogy csupán egyetlen momentuma Vámbéry a szultánnal folytatott élénk levelezésének, a brit külügynek küldött jelentéseiből ugyanis világossá válik, hogy az 1890-es évek első felében a szultánt havonta, vagy akár még gyakrabban is írásbeli tanácsokkal látta el, természetesen nem hagyva figyelmen kívül a brit külügy véleményét.³ A levél szövege a következő:

„Fenséges, hatalmas és kegyelmes Padisahom, bőkezű [és] nagylelkű urunk!

Alázatosan tudatom, hogy a [nekem,] szolgáltnak érdemtelenül juttatni méltóztatott szerény fizetséget a hála ezer gondolatával vettem kézhez, bár alázatos célom nem az anyagi jutalom [volt]. Ha a Fenséges Porta és az oszmán nemzet javára eddig jogtalanul végeztem szolgálattal anyagi haszonszerzés lett volna a célom, akkor e haszontalan vággal az elmúlt harminc esztendő során Fenséges Uram-

nál bizonyára már előrukkoltam volna, illetve a boldogságos oszmán trónon uralkodó királyi elődeinél időről időre alkalmatlankodtam volna. De ez nem történt így. Mivel én, engedelmes szolgáló régtől fogva a Magas Porta jólétét és Fenséges Urunk sikerességét szem előtt tartván a nemzetközi [politikai] szintéren a kívánatos humanitás, jogszerűség, egyenlő feltételek és szabályok elfogadtatása céljából vettem latba szerény képességeimet, s ily módon királyi árnyékodban Európa-szerte, sőt, az egész világon is felemeltem az oszmánbarátság ügyét; másfelől pedig, mivel az angolokat az általuk a keleti országokban alkalmazott módszerek és intézkedések miatt minden európai nemzetnél jobban kedvelem és előnyben részesítem, az angol kormány miniszterei szerény személyemben a Magas Porta és Anglia közötti nem hivatalos közvetítés céljából a legmegfelelőbb eszközt találták meg, s felajánlották, hogy időről időre menjek Isztambulba és nyerjem el Fenséges Urunk királyi bizalmát. [Én,] a Te szolgáló ezt a megbízást és tanácsot elfogadván, elmentem Isztambulba. Fenséges Urunk legmélyről fakadó királyi kegyének és irgalmának megfelelően ezt a szegény szolgáló felette nagy mértékű és rendkívül kedves figyelemmel fogadta és irgalmas tekintettel bocsátotta el.

Két éven keresztül [én,] a Te szolgáló királyi tekinteted amulettjétől megdicsőülvén és kiválasztván, a londoni miniszterelnöki hivatalban hirdetem a mi Urunk Angliával szemben táplált baráti gondolatait és az oszmán nemzetnek a Te árnyékodban mutatott haladását, s a két fent említett állam közötti rendkívül fontos baráti és szerető viszony megerősítésén fáradozván segédkeztem a politikai tranzakciók lebonyolításában és bizonyos félreértések megszüntetésében. Mivel azonban a mi Urunk szóbeli utasítása a Te szolgáló számára kizárólag az oszmánpártiságot írta elő, ezen az

úton szolgálatom mértéke és hasznossága sok szempontból csökkent, én [pedig] csupán az újságokban, vagy esetleg egy könyv formájában tudtam szolgálni.

Már másfél esztendő telt el, hogy nem látogatván el Isztambulba, aggódni kezdtem, hogy Fenséges Uramnak korábban e szolgálával szembeni Királyi figyelmének jótéteménye már nem a régi, sőt, talán szolgád tiszta szándékai felől a kétely ütötte fel fejét, és szerény tevékenységemre és tetteimre rossz fény vetül. Isten őrizz, hogy a félelem és az óvatosság következményeként efféle vélemény kapjon lábra! Ezt a legnagyobb tragédiának tartanám, hiszen nincs erőm ahhoz, hogy eltiltva legyek a Te uralkodói tekinteted jóságától, s ezért Fenséges Uramhoz esedezem, engedélyezze, hogy tavasszal Isztambulba mehessek és alázatos arcomat a Te királyi lábnyomod porában fűrösszem. A lelkem elhagy, s nincs erőm, hogy keserűségemet tollal leírjam. Ezen kívül néhány olyan alázatos mondandóm is volna, melyet csupán szóban adhatok elő. Remélem, Urunk megkönyörül régi szolgáján, s méltóztatik megadni fenséges engedélyét.

*Kegyelmes Urunk alázatos szolgálója,
magyarországi Resíd.*

*Budapest, a rómí naptár szerint 1319. február 15. [1894.
február 27.]”*

A levélből egészen nyilvánvalóvá válik, hogy Vámbéry nemcsak a brit külügytől, hanem a szultántól is kapott némi

javadalmazást. Az előbbiről korábban is tudtunk, az utóbbiról azonban eddig csupán Vámbéry néhány elejtett megjegyzéséből lehetett sejtésünk. A szultán pénzküldeményei akár rendszeresek is lehettek, hiszen a levélben pontosan arról van szó, hogy Vámbéry megköszöni a fizetséget, bár – mély fájdalomra – már két éve nem látta a fenséges szultánt.

A meghívás nem késett sokáig. Vámbéry egy hónap múlva örömmel tudatta a brit külüggyel, hogy a szultán háromhetes isztambuli tartózkodásra hívta.⁴ Véleménye szerint a meghívások eddigi elmaradásának legfőbb oka a szultán skrupulusos természete, az udvarban működő oroszbarát párt, illetve a semlegesség politikája, melyhez Abdülhamid magát az 1877–78-as orosz–török háborút követő vereség, illetve a brit politikai támogatás akadozása óta tartotta. Meghívni Vámbéryt, aki közismert volt elkötelezetten angolpárti és oroszellenes nézeteiről – Vámbéry szerint ez túlságosan baráti gesztus lett volna az angolok felé. A látogatásról 1894. május elején érkezett haza, és rögtön hosszú jelentést írt Whitehallba a török fővárosban és a szultánnál tapasztaltakról.⁵

A meghívás elmaradásának azonban más okai is lehetnek. A fenti levélben Vámbéry maga is céloz arra, hogy 1890 és 1892 között London és Konstantinápoly között afféle informális közvetítő szerepére vállalkozott, hogy rendezzék a tisztázatlan jogállású és a britek kezét erősen megkötő egyiptomi kérdést; továbbá, hogy a szultán ne csak a Dardanellák erődítményeit erősítse meg, hanem a fekete-tengerieket is, azonos gesztusokat mutatva az oroszok és angolok felé; végül pedig autonómiát szerettek volna kicsikarni az Oszmán Birodalomban lakó örmények számára. A szultán, úgy érezve, hogy ennek ára szuverén jogainak csorbulása lenne, csupán teljes körű brit garanciák esetén volt haj-

landó a megegyezésre, amire azonban a britek nem hajlotak. Mivel tehát Vámbéry közvetítése sem volt sikeres, a szultán talán nem érezte szükségét a vendégül látásnak. Nem is bízott benne teljes mértékben, hiszen Vámbéry többször írt erősen kritikus hangnemben a török politikáról, illetve arra is akadt már példa, hogy a szultán egy írás meg nem jelentetéséért juttatott pénzt neki.⁶ Hogy aztán mégis meghívta az idős professzort, az leginkább annak tudható be, hogy Abdülhamidnak múlhatatlan szüksége volt olyan elismert szakemberekre, akik képesek voltak befolyásolni az európai közvéleményben és a brit politikai vezetésben az Oszmán Birodalomról kialakult képet.

Jegyzetek

¹ Erről bővebben ld. Lory Alder és Richard Dalby, *The Dervish of Windsor Castle*, London, 1979, Bachman & Turner; Mim Kemal Öke, *Vambéry: Belgelerle Bir Devletlerarasi Casusun Yasam Öyküsü*, Istanbul, 1985, Bilge Yayincilik; uő., *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, Istanbul, 1983; Csirkés Ferenc, „Magyarnak születtem, de a lelkem angol.” Vámbéry Ármin és az oroszok”, in: *Vámbéry Antológia*, 2002, Lilium Aurum, Dunaszerdahely; uő., ‘Defender of Three Empires: Ármin Vámbéry and the Eastern Question’, in: *Míves semmiségek. Elaborate Trifles. Tanulmányok Ruttkay Kálmán 80. születésnapjára. Studies for Kálmán G. Ruttkay on his 80th Birthday*, szerk. Ittész Gábor és Kiséry András, Piliscsaba, 2002, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, (Pázmány Papers in English and American Studies 2), 454–475.

² Basbakanlik Arshivleri, Yıldiz Prk. Azj. 28/25.

³ Vámbéry levele Sir Philip Currie külügyi államtitkárnak, 1890. október 22., Public Record Office, London, FO 800 32, 117r-126r, a 120v lapon.

⁴ Vámbéry Thomas Sanderson külügyi államtitkárnak, 1890. március 30., Public Record Office, London, FO 800 32, 288r-289v, a 288r lapon.

⁵ Vámbéry Sir Thomas Sanderson külügyi államtitkárnak, 1894. május 7., Public Record Office, London, FO 800 32, 292r-308v.

⁶ Selim Deringil, *The Well-Protected Domains. Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876–1909*, London és New York, 1999, I. B. Tauris Publishers, 139–140.

A Gyermekkorom ízvilága és a gyermekkorom

Éppen két éve, augusztusban volt, hogy feladatul kaptam az Új Szó *Ízvilág* című mellékletének szerkesztését, mégpedig azzal a látszólag hízelgő és nagyvonalú engedménnyel, ám valójában elég súlyos teherrel, hogy azt csináljak vele, amit akarok, csak jó legyen. És mit akartam én mindig is, amióta az eszemet tudom? Irodalmat, pontosabban szépirodalmat népszerűsíteni, olyan rovatot, oldalt, mellékletet, bármit, ahol valamilyen vezérely szerint úgy tálalható a szép szó, hogy a mindennapi újságolvasó észre sem veszi, ez már irodalom, csak azt érzi, az egy kaptafára gyártott hírek, tudósítások bikkfanyelve után egy oázisba jutott. Olyan szigetire az olvasmányok tengerében, ahol nem elfárad és kiszikkad, hanem valóban felüdül, s rádöbben, hogy olvasni tényleg jó, s hogy a nyelvnek íze, színe, sőt illata is van. Ám lelkes ötletemet rendszerre, korra, nemre való tekintet nélkül valamennyiszer elutasították azzal a megfellebbezhetetlen indoklással, hogy az irodalom nem piacképes. És akkor jött ez a megbízás két éve, azzal a látszólag hízelgő és nagyvonalú engedménnyel, ám valójában – most már érthető – elég súlyos teherrel, hogy azt csináljak vele, amit akarok; elhatároztam, hogy szépíróinkat fogom akarni belopni a napilapolvasók tudatába. S mi az, amire bárki, korra, nemre, műfajra és irányzatra való tekintet nélkül rábírható? Hát persze, hogy a gyermekkor emlékei, annak is a legmeghatározóbb ízei. Hiszen mindenki, népies, polgári, realista, avantgárd, posztmodern és konzervatív volt egyszer gyermek, s kivétel nélkül ettek is valamit valamennyien, hisz élnek. Szerencsémre, a megszólítottak körében igen lelkes tá-

mogatásra találtam. Azok kevesen, akik nem vállalták, vagy vállalták, ámde mégsem írták meg, csak az én szerkesztői kudarcom áldozatai. Rájuk nem tudtam elegendő meggyőző erővel hatni, nem tudtam megtalálni hozzájuk az utat, így nem tudtam elvezetni őket a kedves olvasóhoz. Ám hogy már két éve minden két hétben olvasható egy sajátos stílusban megírt gyermekkori ízvilág, ez bőven kárpótol mindenért. S hogy a melléklet éppúgy beszédtéma lett irodalmi körökben – sőt hivatkozási alap! –, mint a napilapolvasók táborában, csak azt bizonyítja számomra, hogy a szép szó, ha a tálalás is jó, bizony, hogy piacképes manapság is!

Ismerőseim körében, jártamban-keltemben én lettem az ízvilágos Györgyi, ugratnak is rendszeren, vajon ténylegesen is van-e közöm az ízekhez, hogy tudok-e magam is főzni, vagy csak mások készételeit kevergetem-kavargatom ily sikerrel, merthogy enni ritkán látnak. Az olvasók meg arra buzdítanak, nyilatkoznék már meg magam is mint szerkesztő, az én gyermekkorom ízvilágát illetően. Nos hát, jelentem tisztelettel, tudok főzni, de tudok ám, elég csak gyermekeimen végignézni, étvágygerjesztő diétáskönyveket lehetne velük illusztrálni. De még ha csak főzni tudnék! Cukrászok tanulhatnának tőlem tortákat feltalálni, s olyan kelt kalácsokat sütök, hogy már huszonévesen tiszteletbeli nagymamává avansáltam általuk. No, de ez itt most nem a dicsekedésnek a helye, ráadásul meggyőződésem, hogy aki azt állítja, nem tud főzni, az érthető nyelvre lefordítva nem egyebet mond, mint hogy nem akar. Én tehát akarok. Pontosabban, szoktam akarni. Mint ahogyan enni is. Persze, nem a munkahelyemen, sem nem fogadásokon, ahol inkább azt figyelem, hogy lepik meg, mint sáskák, a svédasztalokat az ingyencek. És ide kívánczok, hisz éppen a Vámbéry Irodalmi Kávéházban bemutatott beszélgetősköny-

vem résztvevőivel vacsoráltunk, amikor valamelyikük fölvetette az Ízvilág gondolatát, s azt, milyen mutatós is volna egy oldalon képriportban beszámolni erről a nagy eseményről, ennyi író egy asztalnál, amint éppen étkezik. Esterházy Péter, ki mellettem ült (mindjárt az is kiderül, miért fontos ez az információ), rám csodálkozott: „Maga Ízvilágot is szerkeszt? Pedig maga nem is szeret enni!” Ámulatomra, hogy ezt ugyan vajon hogyan lehet rólam a Budapest–Pozsony távolságából megállapítani, azt felelte: „Hát nézze, milyen nyimnyám ételt rendelt, és ennek is otthagytta a felét! És a múltkor is, épphogy csak megturkálta, emlékszem ám, bár akkor messzebb ültem magától, de figyeltem.” Na tehát: a nyimnyám étel Dunaszerdahely előkelő éttermében rántott karfiol volt sült burgonyával, s mivel a krumpli enyhén meg volt savanyodva, valóban csak megpiszkáltam. A karfiolt ellenben mind megettem – volna, ha a legszebb példányt két ujja közé csippentve ki nem kapja tányéromból épp ő, ki mellettem ült, hamiskásan hunyorogva: „Jó ez?” –, mert jó volt. „A múltkor is” meg több mint öt éve történt, azután, hogy az interjút felvettük, akkor pedig Pozsony egy előkelő éttermében voltam én is a Magyar Kulturális Intézet vendége, s olyan fokhagymás lével lottyintották agyon a pulykamellet, hogy én, akit a fokhagymának már az emlegetésével is a világból ki lehet kergetni, illendőségből valóban csak piszkatyulni tudtam, és sajnálni, de azt nagyon, az összefokhagymásított ananászszleteket. Ezt a két esetet leszámítva (ez igaz!) mindig mindenütt az illetlenségig tisztára pucolom a tányéromat. Ennek egyébként közvetlen családtagjaimat leszámítva, az említett könyv kiadója, Barak László is tanúja, ki már többször is megétetett. Bizonyítandó tehát Esterházy Péternek (is), s eleget téve az olvasói kéréseknek (is), bár nem az Ízvilág oldalán, hisz szerkesztőjeként ott semmi keresnivalóm

szépíróink közt, megragadom az alkalmat, hogy e helyütt mondjam el, már gyermekkoromban is, és még mindig.

Étkességem megszületésem pillanatában kezdődött. Mihelyt szárazföldet láttam (azt mondják), meg sem tekintetem anyámat (ezt nem hiszem, hisz létem része a biztonságérzet, s ez máig hozzá kötődik), egyből az emlő után kaptam mohó számmal, ellentétben a bátyámmal, akit (állítólag) hónapokig tanítgatni kellett a szopásra, mert csak fintorgott, a tej meg csorgott, csorgott... Szóval én szívtam rendesen, gyöngyözött az orrom s a homlokom, aztán három óra teltével újra meg újra, egészen addig, míg másnap sugárban vért hánytam. Vége a lánynak, gyomorbeteg lett (de ne örüljön Esterházy Péter!), épp ellenkezőleg, oly mohón szívta magába tej hiányában az anyja vérére e lányka (én), hogy a fölöslegnek már nem volt más választása, mint visszajönni. Az esztergomi bazilikával szemben tehát, a párkányi Duna-parti szülészeten aztán még pár napig idegen édesanyák enyhítették mohó étvágyamat, köztük Barczy Adri meg Juhász Imi (későbbi óvodás, meg osztálytársaim) anyukája, majd hazatérve Kőbölkútra eleinte tejporok fogyasztója lettem, de nagyon hamar már a Bolyáék tehene táplált. S most vén fejjel olvasom valahol (nyilván tápszergyárak propagandája), hogy minden élőlény teje kizárólag a maga fajtájának jó s igazán tápláló, most tudatosítom hát, hogy én tulajdonképpen a Bolyáék tehenének borja volnék. Ami nem változtat azon a tényen, hogy felnőttem, nem is kicsire, de nem is olyan nagyra, tehát nem lettem tehén. Mindazonáltal tejet tán azóta sem ittam, ellentétben bátyámmal, aki akkora bögréből kortyolta el minden reggel és este cukrozottan és melegen, hogy én a látványától is berzenkedtem, de ő talán attól maradt életben – mást ugyanis nem nagyon evett. Ellentétben velem. Én a reggelt – amire már emlékszem – tejeskávéval kezdtem, ami – csak később

tudtam meg – ugyanaz a cukros meleg tej volt, mint a bátyámé, csak arányosan kisebb bögrében és egy kis cikóriakávéval megszínezve, hogy ne higgyem róla, tej. Nem is hittem, ittam, de leginkább az alját vártam, ahol összegyűlt az olvadt cukor, mit kiskanalammal kikapartam rendre. És halványan bár, emlékszem azokra a kenyerekre is, melyeket Liszka nagymama süttetett még a péknél, s hozta nekünk is hetente. Hatalmas, fehér, jó szagú, ropogós héjú kenyér volt, de engem leginkább az izgatott, hogy a hasán egy barna cédulán ceruzairással az én nevem is állt, s vajon az hogy kerülhetett oda. Nos, ez a kenyér ősztől kacsaszírral és májjal leírhatatlan kéjjel töltött el, híztam is szépen, de nem ám oly lassan, mint csillag megy az égen, hanem szemlátomást. Télen meg jött a füstölt sonka (sunyesz) Peredről, Vincze mamáéktól, no, azt lopni is szoktam a spájzból. (Még mindig lopnék, de most már késő.) Nyáron a paradicsomleves volt az álom, kis piros-kék pöttyös tányéromat színültig szedte anyám (mert muszáj volt neki), s én kanalaztam möhön az édes lét, míg fel nem bukkantak a pöttyök, aztán lassítottam, nehogy csipetke is kerüljön beléje, mert azt kizárólag a végén, mint a cukrot a bögréből, pusztán faltam be kanalammal (mely, ha otthon járok anyámnál, azóta is kizárólag az én kanalam, ezt még a gyerekeim is megértették). No, ekkor szokott fölmordulni apám, kire pedig jóétkűséggel nyilvánvalóan ütöttem, hogy ez a lány nem normális. Bátyám, ki addig undorral lütyögette a piros lét, s tologatta a csipetkét kanálával, ekkor fölszabadultan és helyeslően bölintott egy nagyot.

De lehetett bármi – borsóleves, székelykáposzta, derele, szilvás gombóc, vadas hús knédllivel (s persze, tudni kell, hogy mindent az én drága jó anyám saját két csókolnivaló kezével készített el, nálunk még a levesbetét sem volt soha bolti) –, én körbetáncoltam az asztalt, különböző üdv-

rivalgások közepette, egyik kezemmel a fejemet, másikkal a fenekemet verve, hurrá, eszünk! (És lehetett bármi, mindehhez elengedhetetlenül hozzátartozott bátyám megvető pillantása.) Így hát kedvenc (szívem bütyke) ételem nem jellemzően volt, de születés- és névnapokra az ünnepi menübe mindig töltött csirkét kértem, amit familiáris kedéllyel csak titittyiknek neveztem. Annak is leginkább a jó hizlalóra sült bőrét szerettem a mellé karikázott ropogós krumplival. No és a kácsa! De éhes is vagyok, istenem! Azt is anyám tömte ősztől majdnem karácsonyig, reggel, mielőtt elindultunk az iskolába (ő tanítani, én tanulni) és este, miután megvacsoráztunk. És a süteményei! Indiáner, női szeszély, a francia krémes meg a mézes, puncsos szelet, gyümölcsstorta, hahabtohortaha! – azt bezzeg ette a bátyám is! És a kelt tésztái! Kakaós, mákos, diós kalács, túrós táska, szilvás lepény s a sós kalács, a peredi lapított. Hát csoda, hogy ettem? Mert én csak ettem és ettem. No, de tényleg eljön a kutyára a dér: mikor már amolyan üszőnyi bakfis lettem, azt mondta anyám, elég. És tornáznom kellett, és becsukták előttem a spejzet. Megesett bizony, hogy az éjszaka leple alatt osontam ki titkon, s a sötétben matatva, a hűtő fényénél hunyorogva spájzoltam be magamnak íróasztalom kulcsra zárható rekeszébe egy hétre való kockasajtot meg kiflit. S megértem, bizony, hogy kákabélű bátyám szállt síkra mellettem, s kijelentette, hagyjátok szegény lánykát enni, nem is olyan kövér. Majd lefogy. S igaza lett, mert mint az elején már jeleztem, végül aztán mégsem lettem tehén. És bár írhatnám még nagyon sokáig, mi mindent tudott az én anyukám meg az ő anyukája, az én Vincze mamám (hajszálra ugyanazt, s nagyjából azt tudom mára én is), kifogyhatatlan a repertoár, a parasztitól a főúriig minden előfordult nálunk, s ha nem volt csak két tojásunk, akkor is úrimód jóllakott a családjunk (ehhez valóban érteni kell, s

akarni!), de nem folytatom, mert félek, már így is unalmas vagyok, nem beszélve arról, hogy most kimegyek a konyhába, és összeütök magamnak valamit, amit szeretek...

Mikor ebédidőben az asztalnál kiderült, mi van a fazékban, én rendre felkiáltottam: jaj, azt én nagyon szeretem! Túrte bátyám, túrte, ameddig túrhette, egyszer aztán (hogy a stílusomnál maradjak) csak elbődült benne a borjú, s lenézően odavetette: „Mit nem szeretsz, te?” Csak egy szempillantásnyit gondolkodtam. Így aztán szinte kapásból, diadalittasan vágtam vissza, mint a győzők: „Hát, a fokhagymás levest!” Esterházy Péter megjegyzésére, hogy teljes legyen a győzelmem, ezt most kiegészíthetem még eggyel: „Meg a megsavanyodott krumplit.” Hát én nem vagyok magyar? És most megyek a konyhába.

DOBROVITS MIHÁLY

Az egyesülő Európa és Törökország

Törökország tagjelöltté nyilvánításával az Unió nemcsak egy új fejezetet nyit az európaiság történetében – elvégre mégiscsak iszlám gyökerű országról van szó –, de egyúttal be is tetőz egy régebbi folyamatot, Törökország, illetve elődje, az Oszmán Birodalom lassú egybeforrását Európával, valamint segítségével Európa lassan visszatalál egykori anyaiölebe, a Mediterráneumba.

Ha megfigyeljük az Európai Unió bővülési szakaszait, érdekes egybeesésekre figyelhetünk fel. Az Unió bővülésének menete egészen idáig, a 2004-ben belépő tíz tagjelölt felvételéig többé-kevésbé követte a középkori (nyugati-keresztény) Európa kialakulásának menetét. Az Unió magvát alkotó német-francia-olasz háromszög, valamint a Benelux államok hordozták a középkori Európa legrégebbi magvát, a Karoling örökséget. A Brit-szigetek, valamint Dél-Európa csatlakozásával az Európai Unió már magában foglalta azokat a területeket, amelyek számára a hűbériség és a lovagi kultúra volt a maga közös öröksége. A már régebb óta tag Dánia mellett Skandinávia jelentős részének felvétele után az Unió most, Ciprust és Máltát nem számolva, azokat az országokat veszi fel a tagjai sorába, amelyek számára a rendiség volt az első olyan nyugat-európai berendezkedés, amelyet teljes egészében követni tudtak. Ciprus és Málta pedig többé-kevésbé a kereszties hadjáratok örökségét közvetítik felénk. Ugyanakkor Ciprus és Görögország közvetítik számunkra az antik görögség hagyományát is, akárcsak Itália a rómaiakét. Görögország és Ciprus tagságával, valamint a Kelet-Balkán két állama, Románia és Bulgária 2007-

re esedékes csatlakoztatásával az Európai Unió bebizonyította, hogy sikerült számára az, ami a középkori Európának lehetetlenség volt: túllépett az 1054-es Schizmán.

Oroszországot és a FÁK-térség államait ettől függetlenül sem valószínű, hogy egyhamar az Európai Unió tagja sorában látjuk majd. Oroszország nem egyszerűen túl nagy, de önmagában is egy soknemzetiségű, birodalmi szerkezetű hatalom, amely egyelőre nem választott a saját nemzetközössége (a Független Államok Közössége) és Európa között. Az Európai Unió és Oroszország között kialakulóban levő különleges viszony első jelei azonban már kézzelfoghatók.

Vajon nem az következnek-e mindezekből logikusan, hogy Törökország, a délkelet-európai ortodoxiát az iszlám nevében leigázó szeldzsukok és oszmánlik utóda, kívül kell maradjon az Unió? Két ok miatt lesz nemleges a válaszuk. Az első, hogy a mai, köztársasági Törökország 1923 óta nem iszlám állam. Saját elhatározásából döntött úgy, hogy szakít addigi hagyományaival és helyettük az európai jogrendet teszi normává. Ez akkor is megkérdőjelezhetetlen tény és elkötelezettség, ha – ahogy azt majd látni fogjuk – a tanítvány néha a fél évszázaddal ezelőtti önmagunk kísérteteként viselkedik. Törökország gazdasága és állampolgárainak egy jelentős része pedig már integrálódott az európai gazdaságba. Azaz a tagfelvétellel jószerivel csak törvényesítjük az időközben már megszületett gyermekeket. Ez a folyamat elméletileg azzal a kérdéssel is szembesít minket, amellyel az Európai Unió bővítései során még nem találkoztunk; nevezetesen azzal, hogy a európaiság fogalmában a tradíció vagy normakövetés jelenik-e meg hangsúlyozottabban. Történelmi tradícióit tekintve Törökország valóban nem, vagy csak a legutóbbi idők óta tagja az európai koncertnek (először 1815-ben, a Bécsi Kongresszus ismerte

el e koncert tagjának), az általa elfogadott és elvei szerint követett normák viszont az európai modernitás elvei.

A másik okunk arra, hogy elvessük Törökország kirekesztésének elvét, földrajzi és éppen tradicionális, csak nem a keresztény, hanem az azt megelőző mediterrán antikvitás tradíciója.

Amikor az európaiságról beszélünk, napjainkban néha túlzottan is kihangsúlyozzuk civilizációnk zsidó és keresztény gyökereit, miközben elfeledkezünk egy másik, legalább annyira fontos gyökerről, az antikvitásról. Márpedig éppen ez az örökség tesz minket azzá, ami. Európa fejlődése a XX. századig jószerivel másból sem állt, mint abból, hogy ehhez az örökséghez képest határozta meg önmagát. Az antik örökség volt az a soha utol nem érhető vágykép, amelynek hajszolása megteremtette a középkori, majd a modern Európát. A vágykép soha utol nem érhető voltán azt a banális igazságot értem, hogy a fantáziánkban élő ideális Imperium Christianum, illetve Res Publica Christiana az antik valóságban soha nem létezett. Mégis megteremtette őket Nagy Péter Oroszországa és az Alapító Atyák Egyesült Államok-ja. A valóságban, ezt jól tudjuk, a klasszikus antikvitás örökségét maga az Imperium Christianum temette maga alá. Majd először a reneszánsznak sikerült apró darabokban kihúzni e romok alól, hogy azután e tradíció rekonstruálása segítsen megteremteni a modern európai kultúrát. Nem véletlen az sem, hogy azóta érezzük önmagunkat válságban levőnek, amióta tévhiteink szerint megszabadultunk ettől az örökségtől. E folyamat valamikor a nemzeti nyelvek irodalmivá válásával kezdődött, de vitathatatlanul a tömegtársadalom és a tömegkultúra XX. századi kialakulása tette fel az i-re a pontot. Holott éppen ez az örökség, és a feltárása során elsajátított, a saját múltjához és önmagához fűződő dinamikus és reflexív viszony tette az

európai civilizációt azzá, amivé lett. Éppen ezen keresztül tanultunk meg többek között lemondani az Imperium helyreállításának vágyalmáról, hogy a nemzetállami keretek reálitását elfogadva hozzunk létre egy új föderatív Európát. Ez az Európa pedig immáron nem lehet más, mint normatív alapon szervezett közösség. Ez a folyamat nyitotta meg az utat Törökország csatlakozása előtt, végső soron pedig Európa fordulhat ismét „őshazája”, a Mediterráneum felé.

GÁGYOR JÓZSEF

Hullócsillagok

Nemzetünk térképét csak éjjel láthatod,
Mikor az égbolton a sok csillag ragyog.
Nézz a sápadt holdra, az ott Magyarország,
Az a sok csillag meg a szétszórt magyarság.

Valaha a nap volt ez ország térképe,
Az egész világot beragyogta fénye.
Hétfejű sárkányok körbemarcangolták,
Így lett csonka egykor híres Magyarország.

Darabokra téptek s éjbe taszítottak,
A csillagokban a könnyeink ragyognak.
Harminc ezüstpéNZért sóvárgó magyarok,
Ti vagytok, ti lesztek a hullócsillagok.

Ülés

Köd van. Mintha a szél is fújna. Nem süvít, huzatot sem érezni, csak éppen rendszertelen időközönként bevágódik az ajtó, egy pléhajtó a tetőn, vagy valamelyik szomszédos ház tűzfalán. Hangja, mint a cintányéré. Az elbóbiskolókat felrázza vagy megijeszti. A hatás tökéletes. Az ajtó bevágódik, az emberek megrezzennek, nyomban kiegyenesednek székeikben, és mérgesen néznek a szemben ülőre, mintha az tehetne az egésztől. Ettől aztán egyre idegesebb mindenki a kerekasztalnál, ami nem is kerek, inkább tojás alakú. Az asztal körül ülészők úgy helyezkednek el, mint napjuk körül az ellipszispályán mozgó bolygók. Ez rossz hasonlat, de még milyen rossz! Az ellipszispályán mozgó bolygók haladnak, de ezek közül ki haladna? Vajon kinek lenne mersze valami építő javaslatra, valami ép gondolat feltárására? Persze, ez az egész ettől szép, mármint attól, hogy el lehet pilledni, el-elbágyadni, a széken lecsúszva hanyagul üldögelni, esetleg körmöt piszkálni. Az aktívabbak még kereszt-rejtvényt is fejthetnek. A vasajtó pedig ijesztget. Hát ez nem is rossz, ha még valaki tudna gondolkodni, elmélázhatna azon, hogy ez nem valami égi jel-e. A vasajtó ijesztget, vagyis figyelmeztet. Az óvópincékre is vasajtókat szoktak rakni. Szent ég! Valaki szándékosan csapkodja az ajtót, hogy az itt ülőket figyelmeztesse a háború veszélyére. Háborúveszély! A sasbehívók pillanatok alatt minden épkéz-láb férfi hátára rátapadnak, lökdösve kit erre, kit arra, és feléled a statárium. Hosszú kényszerpihenőjét megbosszulva tizedel, ötödöl, vagy ami épp eszébe jut. Az ülészőket nem

kell hogy ez érdekleje, ide nem hordanak sasbehívót. Az ülésteremben nincs statárium, csak egy ovális asztal meg székek és talán még emberek, akik ülnek, el-elbágyadnak, majd összerezzennek, amit lehet, hogy már azért tesznek, hogy újra elbágyadhassanak. A vasajtó figyelmeztet. A raktárakon is vasajtók vannak. Netán kiürültek az élelmiszer-raktárak? Ez lehetetlen. Az ötletet elvetem, hiszen az ülészőknek is enniük kell, mert az nem lehet, hogy éhezzenek. Akkora katasztrófa igazán nem érheti az országot, hogy legalább nekik ne jusson dinsztelt gombás sertéshús, sült pisztráng, sült libamáj, tűzdelt nyúlgerinc, párolt őzcomb, vaddisznó vörösborban, vagy akármi más, amire éppenséggel gusztust kapnak. Gusztust kapnak? Ez túlzás. Vajon melyik renegáltul transzcendens cizellőrtől tudnák ezek, hogy mi is az a gusztus? Ha tudták valaha, rég elfelejtették. Az óramutatók állása jelzi nekik, éhesek-e, szomjasak-e, kell-e véccézniük, sőt, hogy kell-e köhinteniük, ásítaniuk vagy homlokot törölniük. A felkínált ételek közül mindig a legdrágábbat vagy a legfurcsább nevűt rendelik, amit azért is megtehetnek, mert természetesen a bennülőknél nem kell fizetniük szinte semmiért, főleg nem az ételért, ezt persze nem kell úgy értelmezni, hogy nem lenne nekik miből kifizetniük, de hogy nézne az ki? Végül is nem kerülhet az ország olyan rossz helyzetbe, hogy az ülészőknek a pénztárcájukat kelljen előkotorniuk, de hol itt a gusztus? A vasajtó figyelmeztetget, néha erőre kap, és megszorítja a ki-be csapódásait. Az utóbbi idők legnagyobb és egyben egyetlenegy megoldhatatlan problémáját jelenti ez a tanácskozóknak. Régebben más volt a gond. Az asztallal voltak a bajok. Kezdetben a teremben nem volt asztal. Így mindenki láthatta a másik lábát, hasát, legalábbis a ruhát, amely ezeket a testrészeket hivatott eltakarni, de a láb mozgása úgy lekötötte az ülészők figyelmét, hogy

mindenki elfelejtette a tanácskozás napirendi pontjait. Ez még nem lett volna olyan nagy baj, csakhogy nem lehetett szundikálni sem, mert bágyadt állapotban könnyen útnak indulnak a kezek, és féltek, hogy azok az ágyék tájékán kötnek ki, és az ilyet mégsem illik mindenki szeme láttára csinálni. Kis négyyszögletes dohányzóasztalokat hozattak a terembe, ami pedig különböző klikkezekhez vezetett. Féltve az itt ülők megrendíthetetlen egységét, a dohányzóasztalokat egy keskeny hosszú asztalra váltották fel, de mivel az asztal két üresen hagyott vége közül az egyik az asztalfői tiszt hiányát sugallta, ezt az asztalt gyors ütemben egy nagy négyzet alakúra cserélték fel. Ez az asztaltípus volt még a leghosszabb életű. Majd rájöttek, ez így nem igazságos, hiszen a sarkokban olyan közel ülnek, hogy könnyen befolyásolhatják egymást, sőt akármikor egymáshoz is nyúlhatnak anélkül, hogy ezt a többiek észrevennék. Ekkor jött a kerek asztal, amelyet forgatni lehetett. Ezt mindenki tudta, de bizonyítani is kellett a forgást, ami persze nem váratott sokat magára. Az egyik csakhamar észrevette, hogy a keresztretjvényben idegen tollal írták be a „párzik” szót és a sugár jelét, az „r”-t. Tehát ez az asztaltípus is, érthető módon, tartatlanná vált, így eljutottak a végső döntésig, ovális asztalt csináltak, amivel megoldják ezt a már megoldhatatlannak tűnő, a tanácskozás sikerét megkérdőjelező áldatlan problémát. Alig telt el pár nap, vagy pár hét, vagy pár hónap, vagy akár pár év – mert innét bentről az idő múlását nehéz meghatározni, ahhoz ki kellene menni, de arra nincs idő, és egyáltalán, hogy nézne ki, ha mindenki ide-oda szaladgálna, ez itt nem galambház –, vagyis alig telt el valamennyi idő, hogy a nagy asztalprobléma megoldódott, el kezdett zörögni az a szerencsétlen vasajtó, aminek megoldása, vagyis a zörejek megszüntetése sokkal nehezebbnek tűnik, valóban nehezebb is, mert az a bizonyos ajtó a ter-

men kívül vagdalódnak. Így ez egy külső probléma. A külső gondokkal, bajokkal pedig minden korban óvatosan kellett bánni. A jó politikus ezt tudja. Az itt ülők ennek értelmében elhatározták, hogy nem veszik tudomásul, és amiről nem tudnak, az nem is lehet probléma. Egy ideig sikerült a csapódások pillanatában felhúzniuk magukat a székeikben, mosolyogni, és kinézni az ablakon, mintha nem is a csapódás hatására cselekednének ekképpen, hanem mert épp erre kaptak kedvet. A csapódások rendszertelensége tarthatatlanná tette ezt az állapotot. Ekkor az ülésteremben ülők megegyeztek abban, hogy az ajtó be- ill. kicsapódásával járó zörejeket a továbbiakban problémaként kell kezelni, de nyomatékosan leszögezték: ez külső probléma. Rögvest törvényt alkottak: a külső probléma nem belső probléma. E törvény lehetővé tette, hogy ne a külső probléma megoldásán, annak kiküszöbölésén fáradozzanak, hanem azon, hogy az a bizonyos külső probléma ne hatoljon a tanácsterembe. Hangszigeteltették a falakat, a padlót, a mennyezetet, az ajtókat, az ablakokat, de ezentúl még erőteljesebben lehetett hallani a vasajtó nyérézését, mert vagy a munkások értették félre a parancsot, vagy a felhasznált anyag volt rossz minőségű (errefelé egyik sem ritka), de egy szó mint száz, visszacsináltatták az egészet. Földugókat rendeltek. Megszületett a megoldás. Kellemesen megnyugodtak, de rövidesen rá kellett jönniük, hogy ez a süket helyzet újabb probléma szülője. Sem az ételt hordó pincéreket, sem a seggnyalók és spiclik suttogását, de még saját jól kiérdemelt büfögésüket sem hallották. Ekkor fülhallgatókat és mikrofonokat szereltek fel, ami azért nem vált be, mert rövid időn belül megjelentek az álcázott, legmodernebb lehallgató készülékek, amelyek a spiclik biztonságán túl a termen belüli személyi biztonságot is veszélyeztették. Végül is a technikusokat vaccaikkal együtt kizárták az ülésteremből.

Miért zörög, ha nincs szél? – kérdezték némelyek végső elkeseredésükben. Igen, a termen kívül szélcsend van és szürke köd. Fullasztó köd. (Megjegyzem, ez külső probléma, amivel ha akarnak sem tudnának az itt ülők foglalkozni, mert törvény van rá! persze változna a helyzet, ha az a sok szemétség ide beszivárogná). A vasajtó vagy pléhajtó okozta zörejek felelőtlenül továbbra is veszélyeztetik a tanácskozás nyugalmát, amit az ülés egyik határozatában szabotáznak, országunk rendje elleni provokációnak neveztek. Az egyik ülésező a vasajtót, annak rámaját és mindent, ami a zörejek előállításában közreműködik, burzsoá-nacionalistának kiáltotta ki. Az ovális asztal körül jogos a felháborodás. Ezt a megállapítást az egyik jegyzőkönyv tartalmazza, amelyből bizony van egypár. A jegyzőkönyveket vérbe-
li hivatalnokok írják. A hatalmas dossziék látványa igazi örömet jelent a tanácskozás résztvevőinek, hiszen ezek szá-
mával mérik fel munkájuk eredményességét. A hivatalnokok, akik minden elismerést megérdemelnek, állandóan körmölnek, mint a gondolatolvasók. Soha nem várják meg, hogy valaki megszólaljon, netán valami érdekeset mondjon, hanem csak írnak, mindig tudva, mit és mennyit. Szakemberek a javából. Nem csoda, harminc-negyven évig nevelték őket erre a posztra. A jobbnál jobb iskolák meghozzák gyümölcsüket. Ezek itt mind gyümölcsök. Őket még az a bizonyos külső probléma sem zavarja, még a jegyzőkönyvekben sem tesznek róla említést, mint ahogy arról sem, hogy a teremben ülők egyre idegesebbek, egyre többször meg-
rezzennek, némelyikük már elvesztette az összhangot a vasajtóval, a zörejektől teljesen függetlenül ijedezik. Ez titok, nem szabad, hogy kiderüljön. Szigorúan titkosan kell kezelni az ügyet, de szerencsére a hivatalnokok ezzel rég tisztában vannak. A kinti köd vagy szmog, vagy mit tudom én, mi az ördög, teljesen lehetetlenné teszi a kilátást és a belátást.

Nem azért mondom ezt, mintha valaki is igaziból kilesett volna, ill. valakinek eszébe jutott volna ide bekukucskálni, bár erre talán a lehetőség megvolt. Most ezzel a szürkeséggel ez az állítólagos lehetőség is elveszett. A jegyzőkönyvek szerint (lényeges!) a kintiek kapcsolata a lehető legjobb, a leggyümölcsözőbb, a legharmonikusabb a bentiekkel, sőt akár a kintiek lehetnének a bentiek, ill. a bentiek lehetnének a kintiek is. Tulajdonképpen e kapcsolatszakadást isteníteni kell, mivel ezzel bizonyítható a nagy egység. Ez a harmónia csodálatos. Ettől némileg megnyugszanak bent a kedélyek, de a külső probléma tovább csapdalózik. Hol vannak azok a régi, bágyadt, kókadt, ájulásig elélt ücsörgések? – sóhajtanak fel egyesek. – Kinek volt az rossz?

Ha valamelyiküknek az ülésteremben még eszébe jutna, annak idején miért jöttek össze, vagy legalább az, hogy jól megszokott ügyködésükön kívül mit lehet még egy ülésteremben csinálni, akkor..., na de ezt hagyjuk. Kint nagy a köd, bent meg a jegyzőkönyvek szerint újabb fontos szakaszához érkezett az ülés.

Déja vu vagy mégsem: olvasta-e Verne Gyula Vámbéry Ármin önéletrajzát?

A francia „déja vu” (ejtsd: dézsá vü) a lélekbúvárok által használt szakkifejezés. Olyan emlékezeti csalódást jelez, amikor úgy rémlik, hogy már egyszer átéltünk valamit, ami valójában sohasem történt meg. Bővített értelemben olvasási élményre is vonatkozhat: ilyenkor az először olvasott szöveg tűnik „ismerősnek”, mintha már valamikor, valahol olvastuk volna.

Ilyen lélektani élményben volt részem ez év májusában, amikor Vámbéry Ármin *Küzdelmeim* című önéletrajzát olvastam. Vámbéry könyve először 1905-ben jelent meg, én a 2001-ben, a dunaszerdahelyi Lilium Aurum gondozásában megjelent reprint kiadást tartottam kezemben. Ennek a 142-143. oldalán található az a történet, amely Resid efendi, azaz Vámbéry, második keleti útja során, Erzerumban esett meg. Vámbéry itt nemcsak az erzerumi katonai kormányzó, Daim Husszein pasa és hadsegéde, Hidajet efendi vendégszeretetét élvezte, hanem gyakorlati bemutatót is kapott a keleti ember furfangos észjárásáról. De hadd meséljen Resid efendi:

„E háznál való tartózkodásom közben ismerkedtem meg egy merőben eredeti módjával annak, hogyan lehet a babonát a rendőrség szolgálatába állítani. A pasa elvesztette drága gyémántos gyűrűjét, s mert azon a napon nem tette ki lábát a házából, jogos volt a föltevés, hogy megkerül,

hacsak el nem orozta egyike az ő nagyszámú szolgálóinak. Minthogy minden kutatás hiábavaló volt, Hidajet efendi egy csodatevő sejket hívatott magához. Ez leült a ház nagy előcsarnokába, hova már előbb az egész háznépet összehívították. Ott volt a pasa is egész kíséretével, mikor a sejk, törökös módon keresztbe tett lábain ülve, egy fekete kakast vett elő köpönyege alól és az ölébe téve, felszólította a szolgálókat, hogy vonuljon el sorra előtte mind, simítsa meg tenyerével gyöngén a kakast, a kezét pedig rejtse tüstént a zsebébe, mert – így szólt a sejk – a kakas menten el fogja árulni a tolvajt egy kukorításával. Amikor a szolga mind elvonult már a sejk előtt és a kakast megérintette, a sejk mindenkit sorra felszólított, hogy mutassa meg neki a kezét. Valamennyi kéz fekete volt, egynek a kivételével, mely fehér maradt, s melynek gazdájában a tolvaj kilétét nyomban meg is állapították. Mert a kakas tolla be volt hintve korommal, s mivel a tolvaj, attól való féltében, hogy elárulja magát, nem merte megsimítani, a keze fehérén maradt, és bűnössége emiatt, természetes módon, kiviláglott. A tolvaj elvette büntetését, a sejk meg a jutalmát.”

Ismét és ismét átolvastam Vámbéry most idézett sorait, és egyre jobban erősödött bennem a „déja vu” élmény: ezt, ehhez hasonlókat már valahol, valamikor – feltehetően még gyermekkoromban – olvastam. Aztán egyszerre „beugrott”! Igen, hát persze, gyermekkorom kedvenc írója, Verne Gyula derített ki hasonló módon egy „bűnügyet” *A makacs Keraban* című regényében. Ötödikes-hatodikos koromban olvashattam e kitűnő regényt szülőfalum, Palást köztisztviselőiben álló öreg tanítójának, Piacsek Lajos bácsinak a könyvtárából. E könyvtár kincsesbánya volt a szememben, többek közt a híres Franklin-kiadású, vörös kötésű Verne-regények okán. Ezek között volt az akkoriban még „Keraban, a vasfejű” címmel magyarrá fordított kitű-

nő, szórakoztató és kacagtató regény a makacs török, Keraban és társai kalandjairól. Dióhéjban a regény története a következő: egy konzervatív, minden újat, modernet elutasító gazdag konstantinápolyi török a hozzá látogatóba érkezett holland barátjával éppen a város két részét elválasztó Boszporuszon kíván csónakkal átkelni a már ázsiai parton fekvő nyaralójához, amikor kihirdetik, hogy aznaptól minden átkelésért adót kell fizetni. Kerabant ez az intézkedés feldühíti, s kijelenti: inkább hajlandó megkerülni az egész Fekete-tengert, de az új adót nem fogja megfizetni. Fenyegetését be is váltja. A regényolvasó tehát elkíséri Kerabanékat a kb. 2800 km-es útra a Fekete-tenger körül: a Dunadeltába, a Krím félszigetre, a Kaukázus lábainál elterülő tájakra, az ázsiai Törökország Anatólia nevű tartományába. A kalandos út során Keraban makacssága miatt az utazók kellemetlen helyzetbe kerülnek. Ezek egyike egy Trapezunt közelében található karavánszerájban (vendégfogadóban) éri őket. Szállásukat keresve véletlenül benyitnak egy kurd özeveg szobájába. Az erényes hölgy botrányt csap, s követeli magánya megzavaróinak felderítését és megbüntetését. A fogadós vizsgálóbíró hív, aki egy kecskét állít az udvar közepére, majd megparancsolja, hogy minden jelenlevő menjen el a kecske mellett, húzza végig kezét az állat hátán és az – ígéri a vizsgálóbíró – elmekegi magát, ha a bőrét a tettes érinti meg. Keraban azt tanácsolja társainak, hogy csupán úgy tegyenek, mintha megsimogatnák a kecskét, de ne érjenek hozzá. Megtörténik a vizsgálat, és a kecske néma marad. S most adjuk át a szót Vernének, aki szerint a vizsgálóbíró nem jön zavarba, lámpásokat hozat – a vizsgálat a sötét udvaron zajlott – majd:

„– Mindenki emelje fel a jobb kezét! – mondta a vizsgálóbíró.

Az utasításra mindnyájan felemelték jobbjukat.

Mindenkinek fekete volt a tenyere, és feketék voltak az ujjai is – mindenkinek, kivéve Keraban urat, Ahmedet és Van Mittent.

A vizsgálóbíró azonnal rájuk mutatott:

– Ők a gonosztevők... ők! – mondta.

– Hogyhogy? – kiáltotta Keraban.

– Mi? – kiáltott fel a hollandus, aki mit sem értett a váratlan bejelentésből.

– Igen... ők! – ismételte a vizsgálóbíró. – Nem tudom, féltek-e attól, hogy a kecske leleplezi őket vagy sem – mind egy is! Az viszont bizonyos, hogy bűnösnek érezték magukat, s ezért nem simogatták meg az állatot, csak elhúzták tenyerüket a háta felett. Mi korommal kentük be a kecskét – s a bűnösök most önmagukat vádolják!”

Ugye, nem túlzás, ha hasonlóságot vélek felfedezni a két vizsgálati módszer között, ha „déja vu”-ként éltem meg a Vámbéry-sorok olvasását? Igaz ugyan, hogy Vámbéry sejkje kakast, Verne vizsgálóbírója viszont kecskét használ fel a nyomozás során, de maga a lélektani trükk, melynek csak eszköze a hangot adni tudó állat, egy és ugyanaz mindkét „detektívnél”. A kérdés csupán az: véletlen-e ez az azonoság, s ha nem, akkor viszont jogos a következő kérdés: ki „másolt” kitől – Verne Vámbérytól, avagy fordítva? Nincs filológiai képzettségem, ezért csak amolyan amatőr „szöveg-elemzőként” vetem papírra az alábbi gondolatmenetet, bízva abban, hogy esetleg egy vérbeli filológus egyszer majd a szakszerű bizonyítást is elvégzi.

Szerény véleményem szerint a „Verne Vámbérytól” változat a helyes, azaz Verne olvashatta Vámbéry leírását a Husszein pasa házában történt nyomozásról, és a kakast kecskére cserélve, jómaga is alkalmazta a lélektani trükköt. Vernéről köztudott, hogy rengeteg szakkönyvet olvasott el, s ezekből jegyzeteket készített. Ladislav Švihran, a Madách

Kiadónál 1983-ban kiadott *Barátunk, Verne Gyula* című könyvében írja, hogy írónk élete végéig mintegy húszezer címszót gyűjtött össze a legkülönbözőbb tudományágakból. Előszóval forgatta az útleírásokat is, hiszen ezek adatainak ügyes felhasználásával regényeinek tájleírásai hitelesek, földrajzi adatai pedig pontosak és naprakészek. A makacs Kerabant Verne az 1880-as évek elején írta meg – 1883-ban vagy 84-ben – úgy, hogy maga a regény, azaz a Fekete-tenger megkerülése 1882 őszén játszódik. Ez rendkívül fontos adat, ugyanis Vámbéry önéletrajzának első kiadása 1883-ban jelent meg Londonban angol nyelven (*Vámbéry, his life and adventures written by himself* – Vámbéry élete és kalandjai saját leírásban). Az útleírások megjelenését figyelemmel kísérő és angolul jól tudó Verne olvashatta Vámbérynk kalandjait, beleértve a Husszein pasa házánál történeteket is. Felfigyelhetett e humoros történetre, és kijegyzetelhetette magának a furfangos sejk trükkjét is, és azt azon frissiben beépíthette legújabb regényébe, A makacs Kerabanba. Mint regényíró, természetesen nem volt köteles megadni adatainak forrását, így egy esetleges Vámbéryre való hivatkozást is hiába keresnénk a regényben. Feltevésemet – ti. azt, hogy Verne olvasta Vámbéry könyvét – megerősítve látom abban, hogy regénye egyik főszereplőjét, a hollandus Van Mittent Konstantinápolyba érkezete után a Pest nevű szállodába költözteti be. Utalás lehet ez arra a városra, amelyből Vámbéry kalandos útjára elindult? Figyelemre méltó az is, hogy Verne hősei egy Trapezunt közelében található karavánszerájban követik el „magánlakértésüket” – a vizsgálóbíró szintén Trapezuntból jön a vendégfogadóba –, ugyanakkor a Vámbéry által leírt nyomozás abban az Erzerumban zajlik, amelybe utazónk Trapezuntból érkezett meg. Talán nem véletlen a két történet helyszínének közelsége.

Ismétlem, nem vagyok filológus – sem képzettségem, sem időm nincs könyvtári, levéltári kutatással alátámasztani hipotézisemet. Csupán abban bízom, hogy akad talán egy ifjú Verne-rajongó filológus, aki e sorokból kiindulva el tudja majd végérvényesen dönteni: olvasta-e Verne Gyula Vámbéry önéletrajzát vagy sem?

Édesanyám

1

Milyen nagy, Istenem,
milyen csúf a világ!
Angyal voltál, édesanyám,
kisleány és virág.
Milyen szép, Istenem,
milyen nagy a világ!

2

Anyu, olyan észveszejtő minden:
áldott kezed nyoma a kilincsen;
e négy égtájra felfeszített bolygó.
Meghalni, élni oly jó!

3

(Minden oly egyszerű, kisfiam.
A fű, az ég nő boldogan,
és szárnyalón, mert Ura van.
Halhatatlan minden, kisfiam.)

4

Édesanyám, halhatatlan kislány,
játszol a rettentő ég alatt;
vadgerle bűg az akácon,
angyal fésüli lenhajad.

5

Anyu, most sziszeg, tornyosul,
süvít a szél, tutul:
Isten a kozmoszt – cirógat.
– Mit is mondhatnék rólad?

(Anyu, most édes az élet,
muskátlit, bánatot éleszt.
Örök útját rója a nap.
– Fésülgetem kislány-hajad.)

Anyu, most elragad, árad,
dühöng a szél, támad.
Dörömböl, suttog, karmol.
– Drágagyöngyök közt alszol.

6

Letört az Isten legszebb ága,
viola vérző virága.
Édesanyám. Édesanyám.
Egyetlenegy édes hazám.

Édesanyám, drága,
teremtés legszebb lánya,
könnyeim közt hová legyek –
porrá lett két áldó kezed.

Nincsen, aki óvjon, áldjon
e védtelen, végtelen világon.
Édesanyám. Édes.
Egyetlenegy fényes.

Édesanyám, árva,
világnak leghűbb virága,
egekbe szállt fényességed.
Isten áldjon! Isten véled!

LACZA TIHAMÉR

Németh László és a Bolyaiak

A két Bolyai – Farkas és János, az apa és fiú – élete, sorsa, bonyolult és ellentmondásos kapcsolata nemcsak a tudománytörténészeket izgatta, hanem az emberi lélek művészi vénájú bűvárait is, mindenekelőtt a regény- és drámaírókat. Kivált a két matematikus szűkebb pátriájában, Erdélyben akadtak vállalkozók a téma szépirodalmi megragadására, én most csak két nevet emelnék ki hamarjában: Székely Jánosét és Kocsis Istvánét, de Benkő Samu professzor úr nyilván sokkal részletesebb listával szolgálna. Előadásomban azonban nem irodalomtörténeti kirándulásra invitálok a hallgatókat, hanem szeretném felvázolni a 20. századi magyar irodalom kiemelkedő képviselője: Németh László és a két nagy matematikus között kialakult szellemi kapocs eredetét, és mindenekelőtt azt, hogy a zavarba ejtően sokoldalú író hogyan ragadta magával ez a téma, amelyet egyrészt a két zseniális ember viszonya, másrészt a sajátos magyar, illetve erdélyi lét tett különlegessé.

Németh Lászlóról köztudott, hogy milyen alapos történelmi, művelődéstörténeti, természettudományos ismeretekkel rendelkezett, ráadásul orvosi diplomát szerzett, tehát amikor megkezdte szépirodalmi munkásságát, már egy olyan szellemi magaslaton állt, amelyhez fogható csak kevés kortársának adatott meg. Szinte törvényszerűen jutott el egy idő után a tudománytörténet fontosságának felismeréséhez, s ennek eredményeként született meg az ötvenes évek elején egyik legismertebb és legjobb drámája, a *Galilei*, amelynek tudománytörténeti vonatkozásait persze nem

szeretném eltúlozni, hiszen központi motívuma a totalitárius hatalom és az egyén (történetesen egy zseni) ideológiai konfliktusa, amelynek kimenetele aligha kérdéses. Az író fontolgatta azt is, hogy papírra veti különbejáratú tudománytörténetét, ebből azonban csak töredékek láttak napvilágot, valamint az 1944 és 1962 között írt tanulmányai, amelyeket Vekerdi László gyűjtött össze és 1988-ban adott ki *Négy könyv* cím alatt. Talán ezért is meglepő egy kissé, hogy a Bolyai-témát szinte úgy erőszakolták Németh Lászlóra. Minderről ő maga számol be elég részletesen *Műhelytanulmányában*. Egy erdélyi származású tanárnő vette fejébe, hogy „Bolyai-dramát kell írnom. Olvasta erdélyi tárgyú darabjaimat, s csodálkozott, hogy a legdrámaibbat, a tudománytörténet műkedvelőjéhez legközelebb állót mindmáig elkerültem” – írja. Tulajdonképpen mi is csodálkozhatunk, elvégre a Bolyaiakhoz hasonló tragikus sorsú hősök szép számban akadnak Németh László történelmi drámaiban. Talán azzal magyarázható mindez, hogy korábban csak felettesen ismerte az életüket, s nyilván nem tudott Bolyai János terjedelmes kéziratot hagyatékáról sem. A két Bolyai életrajzírói természetesen helyel-közzel idéztek ebből a sok ezer oldalas paksamétából, valamint a szerteágazó Bolyai-levelezésből is, amelynek kiadatlan darabjait géppel írt másolatokban – lelkes és névtelen ismeretlenek juttatták el az íróhoz a többi dokumentummal egyetemben.

A legnagyobb inspirációt azonban alighanem Vekerdi László adta Németh Lászlónak. A ma hetvenes éveiben járó kiemelkedő tudománytörténész az ötvenes években pályakezdő orvosként került először Németh László közelébe, és kapcsolatuk baráttá vált. Vekerdi, aki mesteréhez hasonlóan polihisztor alkat, már abban az időben is erősen vonzódott a matematikátörténethez, s igen alapos ismeretekkel rendelkezett a magasabb matematikából. Ő világi-

totta meg Németh Lászlónak a Bolyaiak munkásságát matematikai szempontból, s emellett ő is drámaírásra buzdította, minthogy a saját Bolyai-darabját nem érezte sikerültnek.

Németh László életének egy meglehetősen drámai periódusában találkozott ezzel a témával. Az 1956-os forradalom elbukott, az író mind a győztes hatalom, mind az októberi napokban magukat exponáló íróársak meglehetősen bizalmatlanul figyelték, s mindezt tetézte a magas vérnyomás, amely hetekre kórházba parancsolta őt. Tulajdonképpen a Bolyai-téma az újragezdes lehetőségét is kínálta számára, és ez lett ún. sajkódi korszakának a nyitánya is. Bizonyára akadnak olyan, a posztmodernre felesküdt irodalomkritikusok, akik fölöslegesnek tartanak minden magyarázó vagy eligazító műhelytanulmányt, pedig ebben az esetben funkciója van, hiszen a két Bolyai életét és munkásságát nem ismerő nézőnek a sajátos Németh László-i dialógusokból még olvasva is csak nagy ügyel-bajjal sikerülne kihámozni a lényegét. A tanulmány, az egyik drámaváltozattal együtt a Kortársban látott napvilágot 1960 kora őszén.

Németh László egyre jobban elmélyedt a témában, s szinte gyermeki örömmel ragadta meg az egyes életrajzi elemekben a dráma építőköveit, mintegy megosztva velünk műhelytitkait, az alkotó munka fázisait. A drámák párbeszédeit olvasva meglepődve vesszük észre, milyen természetesen épülnek be a szövegbe a levelekből és a kéziratot hagyatékából kiragadott sorok. Fel sem tűnik már, hogy egy megváltozott szöveggörnyezetben kaptak új életet és funkciót.

Németh László két változatban dolgozta fel a Bolyai-témát. Az elsőt, amely az *Apai dicsőség* címet viseli, maga a szerző is afféle könyvdrámának tartotta, nemcsak terjedelme okán, hanem azért is, mert nem igazán színpadra való

munka. Ebben Németh László 50 év eseményeit igyekezett három részben, 15 képbe sűrítve elmondani. A dráma kezdetén Bolyai János még csak 5-6 éves fiúcska, az utolsó képben pedig már élete vége felé közeledő, halálosan beteg ember. Valójában Bolyai Farkas a központi alakja ennek a darabnak, de János legalább olyan fontos szereplő. Tudomásom szerint ezt az 1960-ban keletkezett változatot sohasem állították színpadra, de Németh László alkalmasnak találta volna pl. egy Bolyaiakról szóló film alapjául, mint azt *Első filmtervében* ki is fejtette. Maga a tervezet egyébként egy olyan filmet feltételez, amelyben az idősíkokat változtatva az emberi tudat mélyéből feltörő emlékképekből állna össze – vagy inkább bomlana ki a történet. Nehéz megmondani, miképpen hatna mindez a témáról mit sem tudó nézőre. Én, a Bolyaiak életét ismerve, érdekesnek és még ma is rendkívül modernnek találtam. A *Második filmterv* a jelenből közelíti meg a témát, s beépíti a történetbe a rendező figuráját is, aki véletlenül találkozik a Bolyaiakkal, kissé úgy, ahogy maga Németh László is, csak azzal a különbséggel, hogy a rendező nem áll azon a szellemi magaslaton, mint a szerző. Végül egyik változat sem valósult meg, s ismerve a mai magyar filmgyártás anyagi helyzetét, nem is látok esélyt arra, hogy negyven-valahány év után bárki is komolyan fontolóra veszi a leforgatását. Visszatérve az *Apai dicsőséghez*: értékét leginkább abban látom, hogy rádőbentette a magyar értelmiség képviselőit, milyen heroikus és egyben tragikus sorsok termettek a 19. századi Erdélyben, s Németh Lászlónak köszönhetően a matematikában nemigen járatos emberek is megérthették Bolyai János alkotásának valódi nagyságát. Emellett a darab két főhősének igazi egyénisége is kidomborodik, s tapinthatóvá válnak a bennük lüktető szenvedélyek mozgatórugói is. A sok szereplő és a nagy időtáv azonban eleve kizárja,

hogy a történet egy egységes drámai cselekményben összegeződjön.

A másik változat, az 1961-ben keletkezett *A két Bolyai* színpadra állítható, igazi drámai mű, s többször is előadták. Hogy mostanában játsszák-e valahol, nem tudom, de Bolyai János születésének 200. évfordulója talán elegendő alkalom lehetett volna, hogy ezt a darabot ismét elővegye valaki.

Maga a színmű négy felvonásra tagolódik, cselekménye pedig alig néhány évet fog át. Az indításhoz aligha lehetett volna jobb eseményt választani, mint Bolyai János végleges hazatérését, miután betegségére való hivatkozással kérvényezte idő előtti nyugdíjaztatását. Mint Németh László sejteti engedi, nemcsak a váltóláz és egyéb testi nyavalyák késztetik erre a mérnökkapitányt, hanem az az idegállapot is, amelyet a nagy Gauss furcsa elismerése váltott ki belőle. Bolyai Farkas, a göttingeni matematikusfejedelem ifjúkori barátja megküldte neki Bolyai János *Appendixét*, amelyet ugyancsak kétértelmű módon méltatott.

Németh László Farkas szájába adva a levél néhány mondatát csak jelzi, hogy a fia és a nagy Gauss iránt egyaránt elfogult férfi mennyire képtelen felismerni a levél kétértelmű célzását, jóllehet éppen ez az, ami Jánost annyira felzaklatja, s végeredményben kisiklatja további pályáját. A két ember kapcsolatának tragikuma éppen ez, az ominózus Gauss-levél eltérő értelmezése. János, aki nagyra tartja apját mint embert és matematikust is, nem tudja felfogni, hogy Farkas miért nem ismeri fel az ő matematikai felfedezésének a valódi jelentőségét. A két ember ezután már nevetséges okok miatt is egymásnak szegül. János gyengéd érzelmei Orbán Róza iránt, akit – csak sejtteni lehet – talán apjától hódított el, végleg elmérgesíti kettejük viszonyát. Számomra mindmáig talány, hogy Farkas valóban a lány családjának rossz

híre miatt ellenezte-e fia és Róza házasságát, vagy a sértett hiúság kerekedett felül, s az makacsolta meg magát benne, amikor a házasságkötéshez szükséges kaució kifizetését megtagadta Jánostól. Mindenesetre ez a lépés kényszerhelyzetbe hozta a fiút, aki élettársával elköltözik a Bolyaiak egyik birtokára, Domáldra, ahol kiteljesedik Bolyai János drámája: noha két gyermeke is születik, a törvénytelen együttélés kikezdi a kapcsolatát Rózával, akit még a szegény parasztasszonyok is lenéznek. A darab a fejleményeket nem követi egészen Domáld elhagyásáig, tulajdonképpen ott ér véget, amikor a két Bolyai elhatározza: mindketten elküldik pályaművüket a lipcsei pályázatra, és ettől azt remélik, hogy a kívülállók majd eldöntik, melyikük a nagyobb matematikus. Érdekes adalék, hogy az 1961-ben íródott darabnak két befejezése is van. A bemutatón azt a változatot adták elő, amelynek utolsó jelenetében Bolyai János személyesen is megjelenik a színen, de eredetileg nem neki, hanem Jakab doktornak kellett volna ott meghallgatnia Bolyai Farkas kifakadását és összegeznie ezt a különös kapcsolatot. A szerepet alakító színész azonban lábát törte, így Németh Lászlóval új befejezést írtak. Miután – az íróval is vitatkozva – én nem kizárólag Bolyai Farkast tartom a dráma központi alakjának, János szerepeltetését az utolsó jelenetben nem érzem erőltetettnek, sőt megindokolhatónak tartom, bár semmi kifogásom a másik befejezés ellen sem.

S hogy Németh Lászlót ez a téma valóban megragadta, azt nemcsak a Bolyai-témával foglalkozó több mint 300 oldalas kitévő szöveg igazolja, hanem az is, hogy a végére még egy *Képzelt beszélgetést* is odaillesztett, amelyben az előadás közreműködői – a rendező, az egyes szerepeket alakító színészek –, valamint a szerző megbeszélnek, miként is kellene értelmezni az egyes figurákat. Nyilván a valóságban sohasem került sor egy ilyen eszmecsere-re, de aligha lehe-

tett volna alkalmasabb formában elmagyarázni színésznek, rendezőnek, hogyan is építse fel a darab egyes jeleneteit, hogyan kell megformálni a szerepeket. A darab bemutatójának kritikai visszhangja mérsékelten elismerő volt. Rényi Péter a néhány évvel korábban bemutatott *Galileivel* vetette össze *A két Bolyait*, s mint hithű marxista elsősorban azt emelte ki pozitívumként, hogy Bolyai Farkas egyenes gerinccel viselte el a hatalom packázásait, míg Galileo Galilei kénytelen volt meghunyászkodni. A derék műtész sajnos nem vette észre, hogy a Galileit térdre kényszerítő hatalom halálos fenyegetést jelentett az agg tudós számára, míg Bolyainak igazából nem volt sok veszténivalója, s a hatalmaságok közül többen is a barátai voltak, akik nem kívánták a gerincét törni, inkább bohóckodásra kényszerítették. Ma már jobban látni, mint negyven évvel ezelőtt, hogy Bolyai Farkas alakjában az elbukott 56-os magyar forradalom után a helyüket kereső és jobb sorsot érdemlő magyar értelmiségiek képviselőjét is megrajzolta Németh László, aki maga is kénytelen volt jó képet vágni mindahhoz, ami a kádári konszolidáció idején, tehát az 1960-as évektől kezdve Magyarországon történt.

A tévé képtelen karrierje

Kevés műszaki találmány futott be oly viharos karriert, mint a háromnegyed évszázaddal ezelőtt megszületett televízió: mindössze két emberöltő alatt gyökeresen megváltoztatta az emberiség életét, egy képzeletbeli elektronikus kunyhóba gyűjtve össze a több milliárd embert. Viszont hosszú évtizedeken át töretlenül tartott fejlődése napjainkra kritikus szakaszba érkezett, amelyből több, nem egy esetben kevésbé szívderítő kilábalási irány adódik.

Amikor 1929-ben a világ első számú rádióadója, az angol British Broadcasting Corporation – ismertebb nevén a BBC – beindította az első rendszeres tévéadást, kevesen jósoltak átütő sikert az új találmánynak. Aligha csodálható: a tenyérynyi – tíz centiméter átmérőjű – képernyőn elmosódott, pirosas színben felsejlő, életlen kép jelent meg. Csak a legoptimistábbak hittek abban, hogy komoly vetélytársa lehet ez a fénykorát élő rádiózásnak. Azt csak a beavatottak tudták, hogy ezt a korabeli technikai megoldások tökéletlensége okozta, ugyanis a hazai fejlesztésű elektromechanikus televízió útján valósult meg az első tévéadás. Pedig ebben az időben már rendelkezésre állt az új, teljesen elektronikus televíziós berendezések jó része. A kocka viszont el volt vetve: már nemcsak szóban értesülhetett az eseményekről egy szemvillanás alatt – fénysebességgel – a nagyrészt közönség, de mint egy kulcslyukon át, meg is leshette azokat. Ez volt az a döntő momentum, amely a műszaki megoldások tökéletesítését követően a képet is szolgáltató elektronikus eszköz javára billentette a mérleg nyelvét.

Szűkebb pátriánkban – a sugárzott kép propagandaértékét felismerve – épp fél évszázaddal ezelőtt, 1953. május 9-én indult be az első tévéadás, a prágai központi stúdió jóvoltából. Három évvel később már Pozsony is saját adással büszkélkedhetett. Magyarországon a forradalom kitörése egy évvel késleltette a rendszeres tévéadások beindulását, így az 1955-től sugárzott kísérleti műsor csupán 1957-ben vált állandó jellegűvé. Természetesen ebben az időben már csak jó képminőségű, elektronikus tévé létezett, sőt a világ fejlettebb részén színes adásokat sugároztak.

A kezdeti időszakban a társadalomtudósok, de maguk az érintettek is a színház és a mozi kakukkfiókját látták az új jövevényben, olyannyira, hogy hosszú éveken át farkasszemet is néztek vele: a színigazgatók hívatlan vendégnek tekintették a kamerát a nézőtéren, a filmforgalmazók pedig tüzzel-vassal harcoltak a képernyő ellen. Szerencsétlen módon a televíziózás tömegessé válása – az ötvenes évek elején az Egyesült Államokban – egybeesett a mozik látogatottságának drámai csökkenésével, amiért a televíziót kiáltották ki bűnbaknak. Szerencsére akadt néhány színházi és filmes szakember, aki rájött a saját műfajukban rejlő kiaknázatlan lehetőségekre: az élő színházi előadások látványosabbá tételével, illetve a színes, szélesvásznú, majd több hangcsatornás filmek megjelenésével a nézők ismét megtöltötték a színházak és a mozik padsorait, ezzel helyreállt az önbizalmuk, valamint a kulturális értékközvetítés terén az egyensúly. Ennek hatására a televízióval is oly mértékben kibékültek, hogy a premiereket követő egy-két év után arra is hajlandóknak mutatkoztak, hogy a képernyőre kerülhessenek az előadásaik, filmalkotásaik. Ehhez viszont a televízió magára találásához is szükség volt. Vagyis le kellett játszódnia annak a folyamatnak, amely során felismerték, hogy a televízió alapjában véve különbözik mindkét intézménytől.

Az elektronikus világ kialakulásának fő teoretikusa, Marshal McLuhan kanadai szociológus napjainkig is érvényes tételt állított fel a tévéről szóló axiómájával, amely szerint az új eszköz korlátlan számú néző számára nyújtja az egyidejű látvány élményét. Vagyis akárcsak az őskorban, amikor az emberiség egy barlangban is elfért, így valamennyien mindent tudtak a többiekről, mindenki ismét egyidejű szemlélőjévé vált az eseményeknek. Ennek jelentőségét nehéz túlbecsülni egy sportvilágverseny, vagy a civilizációnk életét befolyásoló politikai, társadalmi, kulturális esemény követése esetén. Csakhogy a televízió a felhasználásbeli időhorizontot is felrobbantotta: míg egy színház vagy mozi esetében kialakulásuktól napjainkig elfogadott tény, hogy naponta két-három óra szórakozást nyújtanak, addig már a televíziózás kezdeti időszakától ennek többszörösét várták el a képernyőtől. Sőt, az egész család szórakoztatását is magára kellett vállalnia a kisgyermektől az aggastyánig, a falusi háziasszonytól a nagyvárosi kutatóig. Ezzel szinte megoldhatatlan dilemma elé került a tévé, amelyből csak a jól bevált recept szerint tudta kivágni magát: az egyidejűség élményét az évszázadokon át praktizált, kulcslyukon keresztül való lefelkeléssel kapcsolta össze. Ami magával vonta, hogy az eddigi kulturális intézményekkel, a színházzal és a mozifilmmel szemben – amelyek többé-kevésbé művészi élményt vagy legalábbis szórakozást nyújtottak – a tévé ipari vállalatává vált, amely számolatlanul ontja az egyre falánkabbá váló képernyő számára a legkülönfélébb adásokat. Mint minden ipari tevékenység esetében, itt is elsődrendű kérdéssé vált a gazdaságosság, vagyis minél kevesebb pénzből a lehető legtöbb műsoridőt kihozni. Erre pedig a legjobb lehetőséget két, korábban ismeretlen műfaj, a szappanopera és a kibeszélő műsor megteremtése jelentette. Mindkettő fillé-

rekbe kerül, ráadásul a kukkolás iránti ősi vágyat is tökéletesen kielégíti.

Ükanyáink még a kikapós szomszédasszony hálószo-batitkait lesték ki, a fess falusi legény kalandjait tárgyalták, aki saját sógornőjét vagy mostohaanyját szerette el férjétől, egymást minden vagyonukból kiforgató, kapzsi rokonok torzsalkodásain csámcsogtak. Ennek modern változata a végtelenített, mély eufemizmussal teleregénynek nevezett több száz részes sorozat. A regény művészi alkotás, ahogyan Kosztolányi Dezső találóan definiálja, nem az élet maga, hanem annak égi mása. Ezzel szemben az új műfaj magát az életet próbálja több, de inkább kevesebb sikerrel visszatükrözni. Műfaji gúnyneve igazi telitalálat: kialakulásának idején – az ötvenes években – szerte a világon nemcsak a kézi mosáshoz használtak szappant, de a mosógépek is szappanpehellyel működtek. A mosószerreklámok hírhedten szókinccszegény párbeszédeit idéző sorozatokra nagyrészt emiatt, valamint arra utalva ragadt a gúnynév, hogy nem éppen kifinomult ízlésű, délutáni mosásukat végző háziasszonyok számára készültek e műsorok. Hogy milyen színvonalon, arra a múltban sikerült némi ízelítőt kapni az első, ezernél is több részből álló Bonanzából, amely egy közepes szellemi képességű kisiskolást is lehangolt. Újkori „kistestvéreit”, a latin-amerikai országok – Mexikó, Brazília, Argentína, Bolívia stb. – tömegprodukcioit pedig felesleges a televízió átkapcsoló gombjának jelentőségét és használhatóságát egyre inkább felismerő nézőknek bemutatni. Közös műfaji jellemzőjük, hogy ugyanazt a néhány emberi alapszituációt – születés-halál, ármány-szerelem, vetélkedés-féltékenység, szegénység-gazdagság, önzés-önzetlenség stb. – variálja a végtelenségig, nem egy esetben mintegy rondóként ismételve ugyanazokat az eseményeket, más-más szereplőkkel. Mivel kutyafuttában készülnek, színészi játékról

csak ritkán lehet velük kapcsolatban beszélni, szakmailag – világitás, vágás, rendezői megoldások – gyakorlatilag nem is értékelhetők. Egyedüli, a televíziós társaságok számára fontos értékük, hogy rendkívül olcsók. Olyannyira, hogy rossz nyelvek szerint a filmet ingyen adják, csak a dobozkat kell megfizetni.

A talk show műfaja ugyancsak a takarékoság magasiskoláját nyújtja: csupán a műsorvezető és a tévéstáb honoráriumát kell előteremteni, ennek fejében napi több óra műsoridőt nyerünk. Persze ismeretterjesztésre is felhasználható ez a műfaj – a közszolgálati médiumok igyekeznek is korlátok közt tartani –, a csupán reklámbevételekből élő kereskedelmi adók viszont a nézőszám növelése érdekében olyan témákra vetik magukat, amelyekről jobb családban – nicht for Kindern alapon – egyszerűen nem illik szót ejteni. Nem egy esetben a tabuknak a jó ízlés határait mérföldekkel túllépő tárgyalási módjával érhető el a nézőszám növelése, amelyet a legtöbbször még meg is ideologizálnak, miszerint a tabuk döntögetésével a társadalmat nyitottságra nevelik. Különösen az iskoláskorú fiatalokat, akik a legnagyobb számú nézői a kora esti kibeszélő műsoroknak. Mindkét, kétes színvonalú és ízlésvilágú műfaj pontosan jelzi a televíziózás válságát, amelyet a minimális anyagi befektetés mellett a maximális haszon utáni hajsza okoz. Ebből csak a közszolgálati és az alapítványi támogatásokkal működő médiumok jelenthetnek kiutat.

A konszolidált viszonyok között működő, megfelelő társadalmi háttérrel rendelkező nyugat-európai közszolgálati televíziók az előfizetői díjkból, esetleg részben állami hozzájárulásból működnek. Mivel ezek a bevételek fedezik működési költségeiket, reklámidejük – ezzel együtt a piac rájuk nehezedő nyomása – erősen korlátozott, vagy kizárt, ha egyáltalán nem is sugároznak reklámot, ezzel biztosítják

alkotói függetlenségüket. Eközben erős társadalmi kontroll biztosítja, hogy valóban a működési szabályzatukban meghatározott célra költsek a pénzt. Tőlük gyökeresen különbözik a kelet-európai régió televíziója, amely – Lengyelországot leszámítva – kis lélekszámú, ráadásul szegény, szerény vásárlóerejű országokban működik. Ezekben elképzeltetlen az előfizetői díjak oly mértékű emelése, amely gazdaságossá tehetné működésüket. Ugyanis a honoráriumokat leszámítva ugyanolyan magas költségekkel kénytelenek működni, mint külföldi társaik, hiszen valamennyi műszaki berendezésüket ugyanattól a néhány gyártótól vásárolják, az adásaik gerincét képező új műsorokat szintúgy. Mivel megfelelő nagyságú állami hozzájárulást nem tudnak szerezni, kétségbeesett lépésekre kénytelenek elszánni magukat. Első ezek közül, hogy megnyitják műsorarchívumukat. Ez ugyan néhány tévéfilm esetében talán jogos megoldás, viszont az egyre növekvő adásidő arra kényszeríti őket, hogy szinte válogatás nélkül lesugározzanak minden fellelhető anyagot, tekintet nélkül színvonalára, értékállóságára. Csakhogy a filmmúzeummá váló televízió így legfőbb mcluhani küldetését, az új információk átadását nem teljesíti.

A másik út a rejtett reklámok rendszere. Ebben az esetben a törvényben engedélyezett reklámidőn túl, bármilyen jellegű műsorban, népszerűsíténe bizonyos termékeket. Ez a megoldás fejlettebb országokban teljesen elképzeltetlen, tekintve, hogy komoly szankciókat vonna maga után. Ezzel a helyzettel olyan kutyaszorítóba kerültek az Európai Unió felé igyekvő országok közszolgálati televíziói, amely a teljes anyagi és erkölcsi csőd rémét vetíti előre számukra.

A televíziózás erkölcsi oldalát tekintve legalább egy nagyságrenddel rosszabb a helyzet a gombamód szaporodó magántelevíziók terén, ahol – a küszöbön álló digitális tele-

vízió térhódításával – mennyiségbeli robbanásnak nézünk elébe, amely a gondokat megsokszorozza, az eddigi válságot még jobban elmélyíti.

A magántévé legfőbb gondja, hogy – mint minden ipari vállalkozásnak – nyereségesnek kell lennie. Ezt elsősorban a reklámidő eladásával próbálja biztosítani. Csakhogy még a gazdag országokban is korlátozott a reklámba áramoltatott pénz mennyisége, a tőlük sokkal szegényebb és kisebb piaccal rendelkező közép-európai régióban ennél jóval drámaibb a helyzet. Egy évtizeddel ezelőtt készült, angol szakemberek által végzett felmérés szerint a szlovákiai reklámpiac két országos csatorna eltartására képes. Ezzel szemben napjainkban öt adó sugároz. Magyarországon látványosan jobb a helyzet, ahol ugyancsak öt országos adó működik, viszont nem szabad elfelejteni, hogy a fővárosban – ahol az ország lakosságának ötöde él, a vásárlóerő pedig nagyjából az össz fogyasztás egynegyedét teszi ki – további két tucat kábelműsor igyekszik a lehető legtöbbet megszerezni magának a közös reklámtortából. Ami természetesen kevésnek mutatkozik. Emiatt új bevételi forrásokat kell szerezni. Erre ad jól bevált receptet az ókori gyakorlat.

A római császárok páratlan gyakorlati érzékéről tanúskodik, hogy felismerték: az alattvalók elégedettek, ha megtömjélik a hasukat, és ha az agresszivitást, a gyilkolás szellemét kordába szorítva a rémségeket tálcán kínálják nekik. A panem et circenes jelszava ezt pontosan kifejezi: nemcsak a jólétről gondoskodtak, de százezres befogadó képesű stadionokat is emeltek, amelyekben vadállatok elé vetett rabszolgákkal vagy egymást gyilkoló gladiátorokkal gondoskodtak a nép nem épp emelkedett lelki igényeinek kielégítéséről. Ennek újkori mása, a valóságshow a kereskedelmi televíziók igazi titkos fegyvere. Minden primitivitása ellenére a piacgazdaság igazi csúcsterméke: egy jobb,

kétórás mozifilm áráért akár fél éven át is szóval és képpel tartja a közönséget, napi négy-öt órán keresztül, szinte ingyen, nem kis reklámbevételt hozva, viszont a lényeg az árukapcsolás: olyan szolgáltatásokat nyújt a kitárulkozó szereplőkért cserébe, akik sokszor legegységesebb emberi jogairól mondanak le a népszerűség, a publicitás, az esetleg megnyerhető fődíj reményében, ami az ember két alapvető, ősi igényét, a legintimebb szférába történő kukkolás, valamint az események befolyásolásának, mintegy a hatalom morzsája megszerzésének lehetőségét adja.

Az előbbi illetően csak a jól bevált recept szerint kell a megfelelő tesztekkel a szereplőket összeválogatni ahhoz, hogy az események a kukkolásnak kedvező mederbe terelődjenek. Ennek megfelelően minden valóságshow húzóemberei a szabadságot hirdető, nem egy esetben devianciára hajlamos egyének, akik megfelelő módon megbotránkoztatják a közönséget, amelyet prudériája, társadalmi előítéletei megakadályoznak abban, hogy lefojtott freudi ösztöneit, indulatait nyíltan vállalja. A siker garantált, még forgatókönyvet sem kellett írni, ami legfőbb, megfizetni hozzá.

Minden társadalmi rendben a közsorban élők legfőbb gondjai közé tartozik a kiszolgáltatottság érzése, hogy nem képesek megfelelően befolyásolni az eseményeket. Mindig, mindenben mások döntenek helyettük, nem egy esetben akarataik ellenére, ráadásul rájuk hivatkozva. Nos a valóságshow a befolyásolás tökéletes illúzióját nyújtja: megadja a telefonon vagy sms-ben való szavazás lehetőségét, vagyis azt, hogy a készülék előtt gubbasztó közember, akit léptenyomon megaláznak, akinek véleményét soha senki nem kéri ki, saját maga döntsön mások sorsáról. Aki emiatt olyannyira él ezzel a lehetőséggel, hogy országos viszonylatban egy-egy este akár százmillió nagyságrendű összege-

ket elköltve is képes szavazni. És ez itt a lényeg. Ugyanis az emelt díjas audiotextes és mobilos szolgáltatás a világ legnagyobb üzlete. Az óvatlan néző csak a legkritkább esetben olvassa el a képernyőn megjelenő, apró betűs tájékoztatót, amely tudatja vele, hogy szavazatáért az alapdíj tízszeresét fogja fizetni. Vagyis akárcsak a jéghegy kilenczede, amely a víz alatt található, ő is a számlájáról leemelt összeg kilenczedevel a játék szervezőinek zsebét tömi meg. Nem kell nagy számolási bravúr annak kiderítéséhez, hogy egy ilyen, több hónapon át tartó sorozat akár tízmilliárdos ingyen bevételt hoz a tévétársaság konyhájára. Ehhez járulnak még az országszerte megismert és népszerű szereplőkkel szervezett bemutatók, különféle nyilvános programok bevételei, amelyek újabb jelentékeny összeggel gyarapítják az ötlet kiagyalóit és szervezőit. Ráadásul a tájainkon sugárzott műsorok még az etikailag és erkölcsileg a legkevésbé kifogásolható kategóriába tartoznak. A mammon világának csúcstartói már a társadalom perifériájára szorult páriák életre-halálra menő, az ókori cirkuszi játékok világát idéző valóságshow-kal szórakoztatják a vérszomjas közönséget. Ehhez képest a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveinek gyilkosságokkal telített krimisorozatai klasszikussá nemesedett műalkotások. Olyannyira, hogy sorban bukkannak fel a képernyőn. Jellemző módon napjainkban legalább egy tucat európai tévéadó sugározza Colombo, Kojak és Petrocelli kalandjait, a misztikus X-aktákat, vagy az újonnan készítették közül a legértelmesebb bécsi rendőr, a minden bűntényt megoldó Rex felügyelő bravúrijait. Ez a jelenség pontosan jelzi a televíziózás inflálódásának mértékét.

Mindössze egy iparág válságát jelentenek a felsorolt jelenségek, ha a televízió nem hatna vissza a társadalom életére. Már a nagy klasszikus, Marshal McLuhan is figyelmeztetett, hogy az új média megváltoztatja a valóságot, ponto-

sabban a társadalom hozzá való viszonyát. Ami egyrészt az olvasás iránti igény csökkenésében, másrészt a televízió mindenhatóvá, legfontosabb hatalmi tényezővé válásában nyilvánul meg. A legjellemzőbb, megrázó irodalmi példa minderre Ray Bradbury fantasztikus regénye, a 451 °Fahrenheit, amely egy olyan világot mutat be, ahol már hatóságilag tilos az olvasás, viszont kötelező a televízió nézése és a képernyőről elhangzott utasítások követése. Mivel e modern korban már minden tárgyat éghetetlen anyagból gyártanak, a tűzoltók egyetlen feladata a még fellelhető könyvek felkutatása és elégetése. Az elektronikus médium totális hatalma ellen lázadók, az irodalomszeretők maroknyi seregének küzdelmét mutatja be e napjainkra klasszikussá érett mű. Vele kapcsolatban felmerül a kérdés: mennyire tükrözi vissza a valóságot, mekkora mértékben hatalmi tényező, mennyire manipuláló eszköz a televízió. Sőt, egyáltalán milyen szoros kapcsolatban van a valóságos világgal.

A legegyszerűbb műszaki tételek egyike, hogy ideális berendezés híján torzításmentes átvitel egyszerűen nincs. Vagyis a közvetítő lánc minden eleme új, parazita jeleket rak az eredeti információra. Erre a legegyszerűbb televíziós példát már évtizedekkel ezelőtt az amerikai gyerekek szolgáltatták, akik tömegesen nem voltak hajlandók kimenni a természetbe, mert szerintük a televízióban a fűnek, fának és minden élőlénynek sokkal szebb a színe. Színlátásuk nyomán értékítéletük illetően torzulása a modern kor hátborzongató értékzavarának pontos jele: nem a valósághoz hasonlították annak mását, hanem a bennük kialakult képhez a valóságot. Ugyanez a torzítás fokozottan érvényesül, amennyiben az emberi tudat a szűrő: bármilyen hír, tudósítás aszerint lesz fontos vagy lényegtelen, hogy miképp tálalják, milyen módon számolnak be róla, egyáltalán megjelenik-e a képernyőn. Ezzel kapcsolatban mindannyiszor az

képezi a tévések védekezési alapját, hogy ahány műsor, annyiféle szempont, a néző szabad emberként választhatja ki a magának megfelelőt. Csakhogy szociológiai felmérések bizonyítják, hogy ez a manipuláció magasiskoláját takarja: mivel nagyjából azonos időben jut hozzá a néző a napi aktuális információkhoz, egy idő után a sok közül csak egy adót választ ki magának. Ezt is általában a képernyőn megjelenő szereplők iránt táplált szimpátia alapján. Ezt követően már a Bradbury-féle recept pontosan működik: hagyja, hogy belé táplálják a véleményét.

Az önmagában nem lenne különösebben aggasztó, hogy a televízió egy saját világot teremt magának, amely a valóságot egyre kevésbé tükrözi vissza. Viszont annál aggasztóbbnak kell tekinteni, hogy fétissé válik a nézők legszélesebb rétegeinek szemében: azt az illúziót kelti, hogy mindaz, ami fontos, az a képernyőn látható. Ezzel az egekbe emel társadalmilag elhanyagolható értékű tevékenységeket, a mélybe taszítja a civilizáció legfontosabb tetteit. A kételkedők meggyőzésére a legegyszerűbb példa arra utalni, hogy egy nagy reklámbevételt hozó sportoló egy év alatt jut annyi jövedelemhez, mint mondjuk a rákellenes gyógyszer feltalálója egy egész élet munkájával, egy hét alatt annyi műsoridőt kap, mint az utóbbi egy emberöltő alatt. Ugyanígy nagyon nagy baj van azzal a civilizációval, amely ugyanannyit juttat egy hétvégi sportverseny győztesének, mint az évtizedek munkájának gyümölcseként odaítélt legmagasabb tudományos kitüntetésnek számító Nobel-díj. Mivel az előbbinek sokkal nagyobb a publicisztikai értéke, ugyanennyivel nagyobb lesz a reklámértéke is, ami már évtizedekkel ezelőtt egyértelmű társadalmi mobilitási folyamatot indított el: ahol a dicsőség, ott a pénz, ennek megfelelően kinek ép a keze-lába, abba az irányba igyekszik. Már csak amiatt is, mivel a tévé szabályosan sulykolja a nézőbe, hogy ami fon-

tos, az a képernyőn látható. Fonákjáról nézve: ami nem látható, az nincs, vagy legalábbis teljesen elhanyagolható, lényegtelen. Ezt a maszlagot beadva nem nehéz megjósolni, milyen jövő vár arra a kultúrára, amelyben a legkiválóbbak a képernyőn villognak ahelyett, hogy a tudomány, a technika, a művészet és a kultúra terén végeznék létfontosságú feladatukat. Egy modern, a pénz fétisére épülő társadalomban egyre inkább csak a mazochisták és deviánsok lesznek hajlandók arra, hogy az árral szemben úszva értékek létrehozásának szenteljék életüket. Hajlandók legyenek elfeledve, a reflektorfénytől távol, szűkös anyagi körülmények között nemes célok érdekében munkálkodni. Ha van kétélű fegyver, a televízió egyértelműen az. Olyannyira, hogy napjainkban már több gondot okoz, mint hasznot hoz.

Egykor leplezetlen irigységgel tekintettünk azokra a fejlett országokra, ahol akár több tucat műsor közül választhattak a nézők. A közvetlensugárzó műholdak csatasorba állításával azután számunkra is elérhetővé vált az elektronikus Kánaán. Ekkor kellett csalódva tapasztalnunk, hogy a kínálat csak látszólag sokrétű: valamennyi adó ugyanazokat a filmeket és sorozatokat kínálja, esetleg eltérő sorrendben. Nem csoda: egyre több a műsorsugárzó vadász, egyre kevesebb a műsorkészítő fóka. Ezt a helyzetet ismerték fel nem kis leleményességről tanúbizonyságot adva a nagy latin-amerikai gyártók, akik több száz részből álló, olcsón legyártott sorozataikkal napjainkra vezető szerephez jutottak a televíziós piacon. A jövő pedig még a jelenlegi helyzetenél is nagyobb hígulás irányába mutat. Ennek fő oka az új műszaki eljárások alkalmazása.

Egy emberöltővel ezelőtt, amikor felvetődött a digitális televízió megalkotásának lehetősége, még úgy tűnt, hogy minőségi változást hoz az elektronikus hírközlésbe. Ugyanis a hagyományos, analóg képfeldolgozás esetén az optikai

képet egy folytonos villamos burokgörbévé alakítják át, ez hordozza a képtartalmat berendezésekben, ami azután elektromágneses sugárzássá alakítva jut el a vevőkészülékbe. Itt ismét folytonos villamos jelekké alakítják vissza, amelyek a képernyőn kirajzolják az általunk érzékelt képet. Csakhogy egyrészt az egyes elektronikus berendezések is torzítják a jeleket, s ami még rosszabb, a levegőben haladva az ipari tevékenységből származó zörejek is rárakódnak. Nem kell különösebben magyarázni ezt a nagyvárosok nézőinek, akik rettegve gondolnak arra, hogy mikor halad el a trolibusz vagy a villamos az utcán, vagy mikor kapcsolják be a szomszédos utca nagy teljesítményű villamos gépeit, amelyek élvezhetetlenné teszik a vételt. Emellett a hatvanas évektől kezdve egyre inkább elterjedt a képmagnó használata a televíziós központokban. E nagyon hasznos szerkezetnek viszont van két számottevő hiányossága: egyrészt minden felvételnél, illetve másolat készítésénél a hasznos képtartalom nagyjából egyharmada elvész, tehát ennyi a torzítás, ráadásul a felvett műsor a természetes lemágnesezési folyamat eredményeképp néhány évtizeden belül szabályosan törlődik a szalagról. Ezzel szemben a digitális feldolgozásnál csupán négyszögjelek sorozata hordozza az összes kép- és hangjelet, ennek megfelelően nincs jelentősége annak, hogy a burokgörbére bármilyen szennyező jel rakódik. Az se számít, hogy egy idő után akár az impulzus fele is elvész, ugyanis az bármikor regenerálható, tekintve, hogy jelenléte vagy hiánya határozza meg a hang- és képtartalmat. Épp e jellemzők miatt a digitális technika azzal kecsegtetett, hogy akár a stúdiókban megszokott minőségben is vehetők lesznek az otthoni készülékeken a műsorok. Viszont az új, forradalmi eljárás bevezetésének csaknem két évtizeden át volt egy fontos akadálya: nem álltak rendelkezésre olyan nagy teljesítményű számítógépek,

amelyek képesek lettek volna a mintegy másfél millió képpontból álló, másodpercenként huszonötöszer megismétlődő tévékép továbbítására. Azután a technika fejlődése és különféle, takarékosági eljárások bevezetése fokozatosan lehetővé tette a digitális tévézést. Az előbbi aligha szorul magyarázatra: kétévente újabb számítógép-generációk jelennek meg, amelyek nagyságrenddel nagyobb befogadóképességűek és gyorsabbak elődeiknél.

Az utóbbit illetően sikerült tisztázni, hogy két, egymást követő állókép esetében nagyon kis eltérések mutatkoznak. Ennek megfelelően felesleges az egész képet megismételni, elegendő csupán az eltéréseket továbbítani. Ez radikálisan csökkentette az átvitt jel mennyiségét. Ráadásul sikerült olyan „csomagolási” (packetelés) eljárásokat is kidolgozni, amelyek töredékére csökkentették a korábban fantasztikusan nagyak tűnő információmennyiséget. Ennek eredményeképpen napjainkra már több külföldi tévéadó sugároz digitális műsort, a számunkra is legismertebb négy (hamarosan hat) közvetlensugárzó Hot Bird nevű műholdról, amelyről a TV 2, a Duna TV, valamint kísérleti jelleggel az STV 1, STV 2, Markíza, Joj, az összes ismert cseh adó már napjainkban is sugároz. A „csomagolási” eljárás viszont azt is lehetővé teszi, hogy megfelelő kódok alkalmazásával az eddigiekhez viszonyítva akár nyolcszor-tízszer több adó is fogható legyen ugyanabban a sávban. Ennek a nagyjából tíz gigahertzes tartományban működő műholdadás esetében nincs túlzott jelentősége, viszont annál fontosabb a földi adóknál. Ugyanis ez utóbbi az igazán nagy üzlet. Nyugat-Európában is a nézők nagy része földi, illetve kábeladók műsorait nézi, viszont Közép-Európában ez az arány eléri a nyolcvan százalékot. Ugyanilyen arányban részesülnek a tévétársaságok is a reklámbevételekből. Magyarán: csak a földi sugárzású műsorszolgáltatók számíthatnak komoly rek-

lámbevételre. Nos, már napjainkban is több cseh adó sugároz földi digitális műsort, várhatóan az évtized végére az egész öreg kontinens átáll erre a rendszerre. Ahogyan a nyolcvanas évek folyamán egyik napról a másikra a digitális CD lemezjátszó vette át a vezető szerepet, úgy az előtünk álló évtizedben várható a televíziózás teljes digitalizálása. Ennek következménye viszont a csatornák megtízszerezése lesz. Ugyanis a Kárpát-medence kis országainak méretei és domborzati viszonyai csak kisszámú – Szlovákia és Magyarország esetében három-három – analóg jelet sugárzó országos tévécsatorna kialakítását tették lehetővé, ami jelenleg teljesen foglalt. Viszont abban a pillanatban, hogy az egyes adótornyok átállnak a digitális üzemmódra, tízszer annyi tévétársaság jelenhet meg a piacon. Ez a perspektíva ugyan csábítóan tűnik, viszont egyúttal felmerül a kérdés: van-e reális esélye ennek a lehetőségnek, illetve mit jelent ez a tévezés jövője szempontjából? Amennyiben helyi, kisregións televíziók tudnák elfoglalni a piac egy részét, mindenképp üdvözlendő lenne, viszont újabb nagy, országos kereskedelmi adók csatasorba állása csak tovább mélyíti majd a már napjainkban is komoly televíziós válságot.

Ez utóbbi kapcsán érdemes közelebbről is megismerni a piac egyik legfontosabb résztvevőjének, a vevőkészülékek gyártóinak hozzáállásával. Ők pontosan érzékelve a kialakult helyzetet, napjainkra felkészültek a „tévémentes” világra.

A kilencvenes évek folyamán sikerült kifejleszteni azokat a nagyfelbontású, a mozifilmmel összevethető minőségű képlemezjátszókat (DVD – Digital Video Device), amelyekre már fel lehetett építeni a házimozirendszereket. Ezek jellemzője, hogy a televíziós műsorok hangtartományának kétszeresét nyújtják, ráadásul a moziban megszokott többcsatornás hangszinemaszkóp (dolby-sourround)

rendszerrel ugyancsak összehasonlíthatatlanul jobb képminőséget produkálva. Meggondolva, hogy már napjainkban is egy mozijegy árának feléért kikölcsönözhető a DVD, ráadásul olyan, önletörlő változatok is a piacon vannak, amelyek fillérekért megvásárolhatók; igaz, hogy két nap múltán ki kell dobní őket. Így aligha képzelhető el, hogy egy házi mozirendszer tulajdonosa a tévéadók műsorkínálatából válogat, ha meg kíván nézni egy jó filmet. Akkor is a kölcsönzőből fogja elhozni, ha ugyanazt egyszerre tíz adó sugározná. A minőséggel ugyanis egy idő után nehéz lesz harsánysággal felvenni a versenyt. Arról nem is beszélve, hogy egy otthoni vetítést nem szakítanak meg minduntalan kéretlen, nem egy esetben ízléstelen reklámokkal, ahogy az a kommersz televíziók esetében mindennapos dolog.

A televízió térhódítását követően a borúlátók már a rádiót kezdték temetni, azzal érvelve, hogy kit fog a pusztáhang érdekelni, ha ráadásként képet is kaphatnak hozzá? Nos, a legutóbbi fél évszázad alaposan rájuk cáfolt: egyrészt kiderült, hogy autóvezetés közben nehéz tévét nézni, annál könnyebb rádiót hallgatni, másrészt otthoni tevékenység is végezhető háttérrádiózással, a tévéhez viszont le kell ülni. Tehát e két elektronikus eszköz nagyon is meg tud férni egymás mellett. Ugyanígy az ember új információ iránti vágya folyamatosan életben fogja tartani a televíziót. Elsősorban azt a tévét, amely tisztességes tájékoztatást nyújt a nézőknek. Erre a kezdetektől fogva a legalkalmasabbak a közszolgálati médiumok. Ennek megfelelően minden biztonnyal a jól működő társaságok biztató jövőnek néznek elébe. Velük szemben a kereskedelminek nevezett adók jövőbeli sorsa nagymértékben attól függ majd, hogy a harsányságot, a kéretlen, tolakodó stílust mennyire tudják a tisztességes tájékoztatással felváltani. Mert szinte biztos, hogy a jövőben induló nagyszámú – digitális – adó zöme ti-

szavirág-életű lesz. Sőt, a napjainkban sugárzók egy részét is a megszűnés réme fenyegeti. Annál is inkább, mivel az emberek egyre nagyobb hányada válik immunissá a tévével szemben. Ez egyáltalán nem olyan nagy baj, mint ahogy azt az egyes, érintett társaságok gurui gondolják.

PÉNZES ISTVÁN

Megbékélés

„...ha tanácsért fordulok hozzá, tanácsol, segít, bölcsességéből, tapasztalataiból igyekszik átadni. Ha megkérdeznél, mivel bántott meg, mit vétett, mivel váltotta ki ellenszenvenmet – nem tudnék válaszolni... Gúnyt, megvetést érzek minden szavában, minden egyes tettében... Ajándékainak sem tudok örülni... Előttem is érthetetlen, miért haragszom az anyósomra. Bizalmatlan vagyok vele szemben, úgy érzem, nem becsül eléggé. Lekicsinylő, megalázó kedvessége teszi ellenszenvenné...”

...Házasságunk első napján zsírt, lisztet, egy tojást meg egy rózsás tálat tett elém: főztek. A rántás leégett, s ő megalázó nyájassággal próbált vigasztalni; egy hétig ott kellett mellette állnom, mint valami őrzőangyalnak: figyeljem, mit hogyan tesz... Úgy két hét múlva a férjem és apósom munkába, az anyósom az orvoshoz készülődött. Egyedül maradtam. Anyósom elutazása előtt még odavakkantotta: – Főzz, amit tudsz! Egy székre kuporodva sírtam: milyen sok változatban ki lehetett volna fejezni ezt az óhajt...! Laskát sütöttem, férjemnek ízlett, apósom is dicsérő pillantásokat vetett felém, az anyós is bólogt. Örültem, s boldogságom este, elalvás előtt még nagyobb lett: férjem megkért, másnap is laskát süssek... Délben anyósom azzal fogadott, hogy minden nap ezt a zsíros lebernyeket fogjuk csámcsogni?!... Ha valami különleges, folyóiratból vett recept alapján főzök, az már urizálás a szemében. A bableves meg a paprikás krumpli, az igen, de gombás pulykamell, az brrr!

...Az anyós amúgy kedves, tulajdonképpen nem is lenne különösebb okom a panaszra. Apróság, hogy az ebédnél mindig a fiának szed először, s csak utána nekem...”

– A hétszentségit a nagyságának!

A füzet – az erőteljes szorítástól gyűrötten – a díványon nyugszik. A férfi vad indulattal felrántja a bárszekrény ajtaját, s mohón megragadja a konyakos üveget.

– Jó dolgában naplót írogat a doktornő! – bugyognak belőle a szavak. – Az ember hazajön az éjjeli műszakból, zárt ajtók, üres szobák fogadják, csak ez a csipetnyi papíros tudatja: „Zsoltival anyukáékhoz mentünk, gyere utánunk!”

Boros pohárból önti magába a kesernyés italt. A fotelba dobja magát, a konyakból a narancsszínű szőnyegre is lötytyen. Cigaretára gyújt, egy ideig mohón szívja, majd révétegen bámul maga elé. Huszonnyolc éves, fekete hajú, kövérkés férfi, magas homlokán ráncok képződnek, vastag ujjai idegesen dobognak. Az erős, kiugró szemöldök mögött ülő apró szemek a bárszekrényen nyugszanak.

– A szentségit! – pattan fel a fotelból. – „Zsoltival anyukáékhoz mentünk”... Anyukáékhoz! Anyukáékhoz! ANYUKÁÉKHOZ! – Megragadja az üveget, abból dönti magába a konyakot. – Anyuka... hm! A naplóban még anyós, még szép, hogy nem anyóska!

A konyhában az óra kilencet üt.

Megrázkódik, karórára tekint, kortyol még az üvegből, aztán veszi észre, hogy a márványasztalon maradt félig töltött pohara. Rálegyint, felkapja a kabátját, nyaka köré sálat teker, majd vad dühvel berántja maga mögött az ajtót.

Az asztalt körülülték. Az ötven év körüli, vékony, sápadt asszony fehér porcelántálban az asztal közepére teszi a levest.

– Apjuk, a stapedikkel rakodj el! – mondja a férjének, majd mindnyájuk felé fordulva hozzát teszi: – Szedjétek!

A férfi az úton keresztretjvényt fejtett, az indulatnak nyoma sem látszik napbarnított arcán. Míg a vonat zötyögött vele, gondolkozott, logikusan mérlegelte felesége naplóba vetett sorainak jelentőségét, s arra a megállapításra jutott, hogy valóban lehetnek bizonyos apró, a figyelmet is alig felkeltő epizódok, amelyek Csillának keserűséget okozhatnak... Az anyját viszont értelmes, jószívű, segítőkész édesanyjának ismeri...

– Anyuka, szedjen maga, mindnyájunknak!

Az anya éppen indult kifelé: meglepődve fordul meg, értetlenül néz fiára:

– Én szedjek? Hiszen nem vagytok gyerekek! Már Zsoltika is tud szedni..., ugye, csillagom?

Mosoly jelenik meg a parasztasszony ráncos arcán. Topog az ajtóban, mint akinek még mondanivalója van, töprengve-restelkedve csóválja a fejét:

– Nem szoktam én benneteket kényeztetni... Még inaszkodban sem szedtem ki a levest, nem most, amikor már nagyfiad van...! Apádnak sem szoktam szedni, hátha megmorogja, hogy kevés, vagy éppen sok...

– Anyukának igaza van! – szólal meg Csilla. – Kényeztetésnek nincs semmi értelme. Különben is már mindenki szedett, csak a nagyságos úr tányérja üres.

A férfi fanyar szájjal, kelleetlenül nyúl a merőkanálért, s elgondolkozva engedi a sárgás levet tányérjába...

Ebéd után Zsoltival a szobában játszik; a gyerek a nagyapjától kapott távirányítású mozdonyt igyekszik sínre illeszteni. Nézi a gyereket, közben töpreng. Múltat idéző mondattöredékek zakatolnak agyában, hiába igyekszik elhessegetni őket, egyre inkább összekuszálódik a múlt és a jelen fonala.

„Fiam, megbolondultál?! Az a doktornő csak kacérkodik veled. A pénzed kell neki, nem az esztergályosságod..., meg aztán az ilyentől mi sem várhatunk sok megbecsülést... Minél

magasabbra kapaszkodik az ember, annál mélyebbre zuhanhat. Magadhoz valót keress! Fiam, felesleges volt az akkori aggodalom, nagyon megérett asszonynak mutatkozik a feleséged... A doktornőnek parasztanyós?! Hm! Majd egyre ritkábban jöttök, elmaradoztok, azt sem fogjátok tudni, mikor adják ránk az utolsó kenetet, ha ránk adják egyáltalán... A falu pojacája leszel, ujjal mutogatnak majd rád, s röhögnek majd a hátad megett... Kivette a kezemből a porszívót, a saját lányunk sem lehetne jobb hozzánk. Az ilyenek, hm, ki tudja, már hány férfival volt dolga.... Van egy-két hibája, nem mondom, de alapjában véve jó természetűnek látszik...”

– Anyukának segítettem mosogatni a nyári konyhában – hallja Csilla duruzsoló hangját, majd érzi az asszony puha, tapadós csókját, de gondolatai nagyon messze ragadták, még nem tudatosította felesége jelenlétét.

„A színészi hajlam minden nőben lappang, az én asszonyomban uralkodik” – mondta egyszer szüleinek. Azóta már megbánta, hátha ez a mondat öntött olajat a tűzre.

– Ma délután egy meglepetést tartogattam a számodra, de nem sikerült – csicsergi Csilla férje ölébe ülve.

A férfi közömbösen bámul fiatal felesége arcába.

– Biztosan otthon felejtettem. Egy naplóból szerettem volna felolvasni...

A férfi a napló szóra megrándul, döbenten néz, nem akar hinni a fülének.

– Naplóból?

– Naplóból – mondja Csilla, aki nem veszi észre férje indulatos reagálását. – Nem is hinné az ember, hogy még napjainkban is írjon valaki naplót... S főleg férjezett asszony! Ha tudnád, mekkora csacsкасágek vannak benne! Gondoltam, ma közösen kuncogunk rajta, de nem lelem, pedig ki is készítettem! Tegnap csúszhatott ki valamelyik páciensem táskájából, a rendelőben...

SERES ISTVÁN

Hunfalvy Pál nacionalizmusa

Mottó

A történész pontosan az a nacionalizmus számára, ami a pakisztáni máktermelő a heroinisták számára. (E. J. Hobsbawm)¹

A nacionalizmus ragaszkodott a nemzeti mibenlétről alkotott elképzeléséhez, mely a nemzet mélységes lényegét néhány külsőleges vonásban vélte megragadni, s a valóságnak e fogalomhoz való idomításában tűzte ki a kérdés megoldását. Ennek az álláspontnak szörnyű következményei lettek. (Joó Tibor)²

A 19. század története, most és innen nézve, a nacionalizmus, illetve az egymással vetélkedő nacionalizmusok történetének is felfogható.³ Abban talán egyetérthetünk, hogy a 19. század leghatásosabb vívmánya az ipari forradalom mellett a nacionalizmus volt. Mindez akkor is igaznak tűnik, ha tudjuk, hogy hazánk első egyetemének „legmodernebb” újkori tankönyvéből a 19. század „uralkodó eszmeáramlatait” tárgyaló fejezetében a liberalizmus, konzervativizmus, legitimizmus, szocializmus és anarchizmus mellől a nacionalizmus egész egyszerűen hiányzik.⁴ Ennek okait nem tudom, találgatni pedig nem lenne méltányos. Egy biztos: az újkori európai történelem legnagyobb tudósa, a mottóul választott idézet szerzője lenyűgöző életművének öregkori nagy szintéziseit a nacionalizmus kérdésének szentelte. (Talán nem véletlenül.)⁵

A nacionalizmus, melyet a tájainkon fél évszázadig hegemóniával bíró, gyakran szintén nacionalista marxista történetírás némi eufemizmusmal nemzeti megújulásnak, újjászületésnek⁶ nevezett, az elmúlt két évtizedben a nemzetközi kutatások középpontjába került. A nacionalizmusra, a nemzet fogalmára vonatkozó korszerű elméleti szakirodalom mára egy kisebb könyvtárra való művet produkált. Az 1990-es években ezek egy része megjelent a hazai szakirodalomban, illetve válogatások képében a könyvpiacra.⁷ Ebben a társtudományok játszották az úttörő szerepet, főként az etnográfia és az antropológia.⁸ Az igazsághoz tartozik, hogy a nemzeti újjászületekkel, a nemzeti kérdéssel foglalkozó nagy marxista összefoglalók szerzői is ismerték a kortárs nacionalizmussal foglalkozó korszerű szakirodalmat, melyet szintéziseik historiográfiai, módszertani bevezetőiben idéztek, műveikben használtak.⁹ Mi több, képesek voltak az adott lehetőségeken belül a legmesszebbre eltávolodni a nemzetfogalom, a nemzet mint történelmi, történeti jelenség dogmatikusan leegyszerűsítő marxista-objektivistá felfogásától. Ezt segítette az a körülmény, hogy a nacionalizmushoz mint a feltörekvő harmadik rend, a burzsoázia egységes nemzeti piacot teremtő ideológiájához a legjobb indulatú, legvázlatosabb marxista esettanulmányok sem tudtak aktuális nemzeti burzsoáziát társítani. Még a térség legfejlettebb gazdaságával rendelkező Csehország esetében sem.¹⁰

Az idevonatkozó kutatásokban is kiemelt szerepet kapott a történetírás mint az egyik legfontosabb nemzeti műfaj. A kelet-európai történetírások történetének, talán öregkori nagy szintézisül is, Niederhauser Emil egy vaskos monográfiát szentelt, mely monográfia több évtizedes kutatásainak betetőzése is egyben.¹¹

Nemzeti szempontból az ún. nemzeti műfajok (irodalom, folklór, színház, képzőművészet stb.) közül a legfon-

tosabb a történetírás. Az a fajta szintetikus történetírás, mely az oktatáson keresztül hat (-hat). Az oktatáson keresztül tágul az a *műltközösség*, ami nem más, mint a nemzet. A romantikus nacionalista történetírónak már nem egy szupranacionális értelmiségi elit a közönsége, nem őt informálja, nem azzal diskurál. Történészünk már „mindenkinek” ír. Ezért feladata, hogy műve, története összefüggő, hatásos és közérthető legyen. Ez feladatának technikai része, ha tetszik. (Itt kell zárójelben megjegyezni, hogy ez a feladat annak első szakaszában felfogható úgy is, mint az Anderson Benedict-i imaginárius közönségnek¹² mint piacnak a megteremtése.) Tartalmi feladata pedig nem más, mint a nemzetépítés, illetve azon belül a nemzetnek mint műltközösségnek térbeli és időbeli definiálása, határainak a kijelölése. Ez persze, divatos szóval, nem kirekesztő közösség, hisz – és erre a legjobb példa a magyar történelem – a nemzeti tudat építője/hordozója: a történész megadja a lehetőségét annak, hogy bárki (az oktatáson, a korabeli „tömegkultúrán” keresztül) belépjen az adott műltközösségbe.

Azt a ma talán gyanús csengésű kifejezést használtam, hogy nemzetépítés. Ennek a folyamatnak a kezdete az a – helyenként és népenként változó – időpont, „amikor egy közösség szignifikáns számú tagja a nemzetalkotást fontolgatja, vagy úgy viselkedik, mintha azt megalkotta volna”.¹³ Ez a szignifikáns embercsoport pedig nem más, mint a nemzeti értelmiség. Ez már csak azért is így van, mert a magyar történettudomány megalapítói közül nem kevesen a fenti szimbolikus aktuson keresztül lettek tagjai a magyar nemzetnek. Az egyik ilyen figuráról ejtenék pár szót egy kicsit később, de most térjünk vissza a romantika korszakában létrejövő nemzeti történelemhez. Említettük e történelemnek a feladatát. Amit még ki kell itt emelni, az a történe-

lemnek a tárgya. Az pedig nem más, mint a nemzeti jellem, természetesen a bibliai, de minimum ókori eredet mellett. E történetnek minden kelet-európai nemzeti történelem esetében megtaláljuk azokat a kiemelt, legfontosabb, ha tetszik, túlhangsúlyozott fejezeteit, melyek épp azért kerültek erre a sorsra, mivel – a nemzeti történész szándéka szerint – abban mutatkozik meg leginkább a nemzeti jellem. Felesleges talán hangsúlyozni, hogy a történelem ebben a fent említett „kiegyensúlyozatlanságában” tartalmazza a nemzeti öntudat legfontosabb elemeit. Ez a fajta történelem tükör, olyan tükör, melyben a romantikus, nemzeti történész nemcsak nemzete dicsőséges múltját, hanem fényes jövőjét is láttatja.

A szóban forgó nemzeti történelmeknek és azok területi határainak nem kevés a közös metszetük. A közös metszetek okán „természetesen” diskurzus folyt az egyes nemzeti történelmek között, ahogy folyik ma is.¹⁴

Visszatérve a nemzeti jellem ábrázolásának (ha tetszik: leírásának, avagy megírásának) eminens 19. századi feladatához: ahogy a nemzeti történelem látóköre bővül, úgy erősödik meg az igény, hogy más nemzetek történelméről (ha tetszik: történetileg kialakult jelleméről) is tájékoztassák az egyre szélesedő nemzeti közvéleményt. Ez az igény különösen erős a „nemzeti ébredés” korában felfedezett együtt élő, illetve szomszédos népek, nemzetek múltjára vonatkozóan. A látókör bővülése nem a születő nemzeti történettudományok sajátja. Más nemzeti műfajok is felfedezik maguknak a szűkebb-tágabb világot, a más nemzeteket. Ezt igényli is a közvélemény. Az a közvélemény, melylyel a nemzetet ébresztő írástudók, esetünkben a történészek, diskurálnak. A már többször idézett Hrochnál ez a sajátos diskurzus a „nemzeti újjászületés” második szakaszként értelmeződik. Ő ezt a hazafias agitáció időszakának

nevezi, melyet megelőz a tudományos érdeklődés szakasza, s követ a tömeges nemzeti mozgalomé.¹⁵

Maradva a Hroch által nyújtott periodizálásnál, az általam vizsgált 19. századi magyar sajtóban is megfigyelhetőek ezek a szakaszok. A tudományos érdeklődés kora nagyjából megfelel a reformkornak, amikor a születő nemzeti közvélemény, illetve annak formálói rácsodálkoznak a világra, majd leírják azt. Ez a világ természetesen népek, illetve egyre inkább nemzetek által van benépesítve, s azokról tudósítani kell: le kell őket írni. Mint azt Somorjai Lehel alább következő esettanulmányából¹⁶ is lehet látni, ez a műfaj a reformkorban valóban az érdeklődő leírásé. Már ekkor is felbukkannak a más népekről, nemzetekről szóló publikációkban a nemzetkarakterológiák, a más népekre, nemzetekre vonatkozó közhelyek. Ám ezek súlya még nem meghatározó, jellegük nem egyértelműen elutasító, negatív. De azt jelezni kell, hogy azok már ekkor is megjelentek. Nem központi műfaja a korszaknak a más népek leírása. Itt még az elsődleges feladat a saját nemzet jellemének leírása, a saját „multközösségnek” a definiálása. Más kelet-európai népek és nemzetek múltjáról, történelméről e korban rövidebb-hosszabb tudósítások jelennek meg. Ezek jellemzői a népkarakterológiai közhelyek szűkösségén túl az is, hogy nem alapulnak primer kutatásokon. A szerzők a legtöbb esetben a tárgyalt nép és nemzet nyelvét nem ismerik. Forrásaik leggyakrabban a külföldi, főképp német lapok, folyóiratok. Az írások ezért nem mások, mint kompilációk, ám még egyszer: akár a nemzetfejlődés utolsó két szakaszából, akár a mából tekintve: felettébb objektív, megértő beszámolók. Ugyanakkor már ezen írásokban is felbukkannak – természetüknél fogva – a más nemzetek jellege leírásának igénye, a nemzetkarakterológia. Az írások községe igényli is ezt, hisz saját jellege leginkább csak

mások jellemével összehasonlítva kaphat értelmet és jelentőséget.

A történészek számára a más nemzetek története a nemzetfejlődés második és harmadik szakaszában válik fontos tárggyá. Itt felhívnám a figyelmet a szóhasználatra. Történelem és történet nem azonos fogalmak magyarul. Durván leegyszerűsítve: történelme csak az úgynevezett történelmi nemzeteknek lehet, míg más népeknek csak történetük van. Hogy ez pontosan mit is jelent a korabeli nemzeti diskurzusban, arra a legjobb példa Hunfalvy Pál befejezetlen munkája a román történelemről, az oláhok történetéről.¹⁷ E jelentést legjobban Hunfalvy művét mint referenciát használó követője fogalmazta meg jó évtizeddel később. A román „bitorlás címén került bele a nagy nyugati népek eszmeközösségébe. A román népet Európa minden fajtától és nemzetétől megkülönbözteti az a sajtáságos vonása, hogy sem őslakó, sem hódító nem volt sehol. Hunfalvynk és mások megczáfolatlan bizonyítása szerint nemcsak Erdélyben, hanem a mai Romániában sem; román honfoglalásról pedig a történelem mit sem tud”.¹⁸ Óshonosság, honfoglalás: történelem híján a román népnek nincs jogalapja a nemzeti léthez. A valódi vita nem is a román nép múltjáról zajlott, hanem Magyarországnak a monarchián belüli „gyarmatosító” (sic!)¹⁹ politikájának mikéntjéről. Az idézett Beksicstől politikailag nagyon távol álló Thoroczkay Viktor báró figyelemre méltó könyvében elutasítja a durva, belső gyarmatosítást nemzetiségeinknek. „Az oláh kérdés orvosolását” a románság képviselőinek a parlamentbe való beemelésével, parlamenti diskurzus mentén történő felvilágosításukkal, meggyőzésükkel képzelte el.²⁰ Ugyanakkor számára is evidencia volt e feladat értelme: „a magyarság kulturális missziója”.²¹

Hunfalvy Kállay Béni mellett a legfontosabb alakja a Kelet-Európával foglalkozó 19. századi magyar történetu-

dománynak. Ők fedezték fel a tudomány, a történettudomány számára Kelet- és Délkelet-Európát. Egyikük sem volt (szak-) történész. Mindketten a tudomány és a (nemzet-) politika között töltötték életüket, ahogy a magyar történettudomány őket közvetlenül megelőző generációjának alapító atyái: Horváth Mihály és Szalay László. Kállay politikusból lett történész, majd visszatért a politikába. Életműve hatalmas, mindkét szempontból. Olvasatuk elválaszthatatlan egymástól. Az általa következetesen képviselt Balkán-politika nem más, mint a dicsőséges nemzeti történelemből fakadó fényes jövő megteremtésén való fáradozás.²² Ezt nevezhetjük akár magyar álláspontnak is a monarchia külpolitikájában. És ez a Balkán-politika volt nem utolsósorban az Osztrák–Magyar Monarchia Balkán-politikája az 1870-es évek végétől az első világháborúig. A motóban található Joó Tibor-idézet vége talán erre a Kállay képviselte Balkán-politikára is vonatkozhatott: „... Ennek az álláspontnak szörnyű következményei lettek.”²³

Most Kállay magyar nemzeti politikusi mivoltából fakadó kelet-európa-történelmi és történelmi mivoltából fakadó külpolitikusi életműve értékelésétől eltekintek. Csak jelezném megkerülhetetlen személyes hatását a magyar történettudományra.

Arra a tudományra, melynek a feladata nemcsak a politika szolgálata volt, hanem – Pauler Gyula szavai szerint – a „bekövetkező fejlődés” megjósolása²⁴ s a nemzeti érzelmek leghatékonyabb „dajkálása”²⁵.

A másik kiemelkedő jelentőségű személye a honi Kelet-Európa-kutatásnak Hunfalvy Pál volt. Hunfalvy, Kállayhoz hasonlóan, hatalmas műveltséggel, hihetetlen nyelvérzékkel, nyelvtudással és iszonyatos munkabírással rendelkező, iskolateremtő tudós volt. Kállaytól eltérően ő nem született bele a reformkori, vármegyei magyar nemzeti, nemzetpoli-

tikai diskurzusra. Hunfalvy Pál: Paul Hunsdorfer egy Kés-
márk menti kislelvi szász parasztesaladjából származott.²⁶
Kimagasló tehetségének köszönhetően emelkedett ki a csa-
ládi közegekből: értelmiségi lett. Hunfalvy iskolai elvégzését
követően nagy választás előtt állt. Vagy egy másodvonalbe-
li vidéki, kelet-európai német filológus lesz belőle, vagy
egy elsőrangú magyar tudós. Ez utóbbit választotta. Ehhez
persze, kis túlzással, előbb meg kellett teremteni a magyar
nemzeti tudományokat. Hunfalvynak mindebben elévülhe-
tetlen érdemei vannak. Akár a magyar finnugristikára,
akár a néprajztudományra gondolunk, Hunfalvy mind-
kettőnek „szülőatyja” volt.

Történelmi érdeklődése és történetiszemlélete szem-
pontjából meghatározó volt jogi tanulmánya. Számára, ma-
gyarrá válván (1842-ben kapnak öccsével engedélyt névma-
gyarosításra, akkor még új neve végén ipszilon nélkül),
megkérdőjelezhetetlen evidencia lett a magyar történelmi
jogfelfogás. Mint kezdő magyar nemzeti tudós eleinte böl-
cseleti, esztétikai és jogi tanulmányokkal (ma inkább köz-
gazdasági, politológiai tanulmányoknak mondanánk) vétet-
te észre magát. A negyvenes évek elején ez utóbbi volt
Hunfalvy számára a meghatározó magyar nemzeti műfaj.
Multidiszciplinaritása nem egy tehetséges polihisztor útke-
resését jelzi. Azon túl, ezek a műfajok az adott nemzeti
műfajok voltak, melyekben a hallatlanul tehetséges Hun-
falvy kivétel nélkül kipróbálta magát (talán a szépirodalom
kivételével valóban mindben). Másképp fogalmazva: a
nemzeti diskurzusra majd' összes adott műfaját művelte, ala-
kította. A politikával közvetlen kapcsolatba az 1843/44-es
országgyűlésen került, ahol özv. Podmaniczky Károlynét
képviselte. 1848-ban pedig beválasztották az országgyűlés-
be.²⁷ És ez már nem útkeresés. A tehetséges német szármá-
zású magyar gondolkodó számára 1848–49-ben a politika

lett az a diszciplína, melyben a nemzeti, nemzetpolitikai dis-
kurzust folytatni lehetett és kellett. Ma furcsállhatnánk a
politizáló tudóst, de akkor a tudomány, a nemzeti tuda-
mány nagyon is politikus volt, s így Hunfalvy választása (és
megválasztása) természetesnek tűnik. A szabadságharcot
követően 1850-ben kapott amnesztiát. Ezután a nyelvészet
lett számára az a kutatási terület, avagy: az a nemzeti tuda-
mányos diszciplína, melyet az adott helyzetben (abszolutiz-
mus) művelhetett.²⁸

A politikai helyzet enyhülésével egy időben és a nemze-
tiségi kérdés körüli általános magyarországi diskurzusra ki-
bontakozásának köszönhetően tudományt vált, illetve új
tudományt teremt meg: a néprajztudományt. A Magyaror-
szág néprajzáról szóló összefoglaló úttörő monográfiája
maig alapműnek számít.²⁹ Közben a hatvanas években is-
mét országgyűlési képviselő is volt. (1861-ben és 1865-ben
választották meg.) Utolsó évtizedeiben – Vámbéry felbuk-
kanásával – foglalkozott nyelvtudománnyal és etnológiával.
Am utolsó, torzóban maradt műve, amit Hunfalvy is pályá-
ja betetőzésének szánt, a román történelemmel foglalko-
zott. És itt önkéntelenül adódik a kérdés: hogy jut el valaki
a görög filozófiától, a jogtudományon, a nyelvészetben, a
néprajzon át a román történelemhez? A válaszhoz a kér-
dést meg kell fordítani: Hogyan lesz a románok történelme
a 19. századi magyar nemzeti tudomány (tudományok) rep-
rezentatív alakjának kutatási tárgyává? Itt vissza kell térni
a Hunfalvy „multidiszciplinaritásáról” szóltakhoz. Számára
a különböző tudományágak a magyar nemzeti diskurzusra
aktuális műfajai voltak. A nemzeti értelmiségiek és a nem-
zeti közvélemény diskurzusból fakadó korszak Hun-
falvy élete végén a románok történelme felé irányították ér-
deklődését. Mint művelt magyar jogász pontosan tudta,
hogy igazi történelme csak azoknak a nemzeteknek lehet,

melyek régóta élnek egy területen, uralkodnak rajta. Csak ezeknek, a történelemmel rendelkező népeknek van joga kormányozni egy adott országot. A magyar politikai vezetők a jogból, a jogfolytonosságból indultak ki, mikor egy ország kormányzásáról beszéltek. Ilyen joga pedig csak egy történelemmel rendelkező nemzetnek lehet. A történelem a kontinuitásban leledzik, aki ezzel nem bír, azt nem illetheti meg a vezetés és a közösségi jogok.

A fiatal nemzetek ennek az elvnek következtében történetírásukkal jogukat akarták igazolni politikai szerepükhöz. Így minél fiatalabb egy nemzet, annál régebbi a történelme. Ez nincs másképp a román esetben sem. A román nemzeti ideológusoknak sikerült a legrégebbre visszanyúló történelmet kialakítaniuk – ráadásul épp egy olyan területen, mely a magyar történelmi lélekhez a legközelebb állt. Az első román politikai vállalkozás Magyarországon a *Supplex Libellum Valachorum*, mely szinte minden visszhang nélkül tűnt el korában, csak azért, hogy később annál erőteljesebben érződhessen hatása. Ahogy azt maga Hunfalvy fogalmazta meg 1878-ban, a *Supplex Libellum* alapján álló román nacionalizmusról „a nemzeti küzdelem politikai evangélium mai napig a Kárpátokon túli rumunok politikai hite: teljes nemzeti jogegyenlőség”.³⁰ Közel száz évvel a modern román nemzeti törekvések első megfogalmazását követően egy történelemkönyv sokkal nagyobb hatást váltott ki, mint korábban bármely más román politikai irat. Alexandru Dimitriu Xenopol megjelentette *A traianusi Dákia románjainak történetét*.³¹ Ez alapvetően felforgatta a hangulatot a román kérdés körül a magyar politizáló réteg körében. Ugyanis a *Supplex Libellum Valachorum*-ban történt említés a románok ősi jogaira és ősiségükre a Kárpát-medencében, de ezt senki nem vette komolyan. Igaz, azt később is „történelmi hazugság-szövedéknek” nevezték.³²

Most pedig itt állt egy könyv, mely az ősi, dákoromán származást hirdette büszkén. Ez a momentum indította el a magyar történészeket, hogy behatóbban foglalkozzanak a románok történetével. Magyar történész számára a 19. század vége felé egyértelmű volt a politizálás igénye, a történetírás és e nemzeti politika jelene s jövője közötti ok-okozati kapcsolat. Ezt Hunfalvy Xenopol művében is felfedezte, azt igyekezett történeti alapjaiban cáfolni, kivédeni.³³

Erre a könyvre írt magyar választ sok éves előtanulmányok után Hunfalvy Pál *Az oláhok története* címmel. Történet, nem történelem. A románokat, akiket oláhoknak, más-hol rumunoknak nevez, nem ismerte el egységes nemzetnek, legalábbis államalkotó nemzetnek nem. Az oláhok története című munkája is leginkább római, bizánci és magyar történelemmel foglalkozik. A kétkötetes munka azon túl, hogy a román történészek műveit cáfolja, leginkább magának az önálló román történelemnek a cáfolata. Kevésbé szól magukról az oláhokról, mint azokról az adatokról, melyekkel cáfolja a korabeli román történelmet, mint konstrukciót. A románok történelmének, a román történelemnek illetően való, inkább a román történészek állításainak cáfolatával foglalkozó feldolgozásával Hunfalvy máig tartó hagyományt teremtett a magyar történetírásban. E hagyomány számára fontosabb a román vitapartnerek állításainak cáfolata, mintsem az oláh nép, nemzet történetének leírása.³⁴ A magyar és román nemzeti, történelmi diskurzus metszéspontjában Erdély és a dákoromán kontinuitás kérdése áll.³⁵ Ennek a diskurzusnak magyar alaphangját Hunfalvy Pál adta meg. A magyar szakirodalom egyoldalú Erdély- és dákoromán centrikusságának gyökereit nála és korábban kell keresnünk.³⁶

Hunfalvy nem volt kezdő, amikor nekiült megírni e könyvét, ekkorra már számos tanulmánya világot látott ez-

zel a kérdéssel kapcsolatban. Ahogy tanítványa és élete végi nagy ügyének folytatója méltatta tevékenységét, Hunfalvy két évtizeden át harcolt a Sinkay-Major féle tanok ellen. „Mindenki ismeri azt a tollharcot, melynek két évtizeden át Hunfalvy Pál volt a központja.” E harcának következtében vált belőle az „oláh kérdés nagymestere”.³⁷ Tanulmányozta a románok nyelvét, *A rumun nyelv* címmel jelent meg írása, későbbi történelmi munkájának előképe pedig a *Hogyan csinálódik egynémely história?*, amely Xenopol történetírói módszerének hitelt kérdőjelezte meg. A *Hogyan csinálódik egynémely história?* már a címében hordozza a választ, magyar részről Xenopol történészi mivoltának kétségbevonását. Hunfalvy Xenopol művének mint a román nemzetpolitika történelmi előképeének cáfolását tekintette céljának. Roppant aprólékosan összegyűjtötte a levéltárak mélyén süppedő adatokat e célból, s később ezek az adatok képezték az utókor hivatkozási alapját is a magyar–román történelmi, nemzeti vitának. Hunfalvy műve lett az alapja azoknak a magyar műveknek, melyek tárgya az oláh, rumun nép, a román nemzet lett. Hunfalvy műve az őt követőkhöz (Jancsó Benedek, Réthy László stb.)³⁸ képest nem közvetlenül politizál. Nem politizál manifeszt módon. Ennek generációs oka volt. Hunfalvy számára evidencia volt, hogy maga a tudományos diskurzus a valódi nemzetpolitikai diskurzus, amit illik eminens tudományossággal művelni. Műve sokkal szaktörténelem-centrikusabb volt, mint az őt követő történészek tisztán politikai szándékú művei. Nála még elképzelhetetlen lett volna olyan gondolatok leírása, ami Jancsó Benedeknél logikus végkövetkeztetése a magyar–román történelmi, történelmi vitának, miszerint itt olyan tűz-víz szerű antagonizmusról van szó, ahol az egyik elem feltétlenül kioltja a másikat.

A század végére kialakult modern magyar nemzeti történetírásnak visszataszító volt, hogy annyira nyersen, feltű-

nő módon tört utat magának a romantikus liberalizmus történelemszemlélete a román nemzeti értelmiségben.³⁹ Valójában azért foglalkoztatta Hunfalvyt és követőit a román történelem, mivel a szemük láttára vált egy együtt élő nép öntudatos nemzeté. És a magyar történelmi jogfelfogásból Hunfalvy is tudta, hogy csak annak a közösségnek (nemzetnek) lehetnek jogai, amelynek történelme van. Azoknak a népeknek pedig, amelyek nem rendelkeznek történelemmel, NINCS JUSSUK. Erre reflektáltak koruk történészi vénával megáldott politikusai, vagy éppen politikusi ambíciókat tápláló történetírói.

Ez annyiban érdekes a mai történészeknek, történész-hallgatóknak, hogy nem szabad elfelejteni: elődeink, amikor tudományt műveltek, nemcsak a források és a témával foglalkozó más történészek kihívásainak, hanem a korabeli nemzeti közvéleménynek, a korszellemnek is meg kívántak felelni. Legalább ennyire fontos volt számukra az aktuális nemzetpolitikai kihívás, a határokon átnyúló nemzetpolitikai diskurzus. Ahogy azt Hunfalvy egyik követője a század végén fogalmazott, e diskurzus valójában európai „kulturai harc” a román és magyar fél között. E harc a századvégen a „magyar faj és a magyar állam remélhető diadalát ígerte”.⁴⁰ Számunkra meg legyen fontos a mottóban idézett Joó Tibortól származó gondolat!

Jegyzetek

- ¹ Hobsbawm, E.J.: Etnikai identitás és nacionalizmus. Világosság, 1993. 4. 19. p.
- ² Joó Tibor: A magyar nemzeteszme. Bp., 1939. (reprint: Szeged, 1990.)
- ³ Horváth Mihály 1867. május 15-én, a Magyar Történelmi Társulat alakuló ülésén tartott beszédében a 19. századot a nemzetiségek

századának nevezte. Thallóczy Lajos: Évszázad 1814–1914. Századok, 1915. I. 113. p.

⁴ Vadász Sándor (szerk.): 19. századi egyetemes történet 1789–1890. Bp., 1998.

⁵ Hobsbawm, E. J. (szerk. Ranger Terence-szel): The Invention of Tradition. Cambridge, 1983.; Nations and Nationalisms since 1780. Cambridge, 1990.

⁶ Niederhauser Emil: A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában. Bp., 1977. Niederhauser Emil mellett talán a legérdekesebb marxista kísérlet az összehasonlító nemzetfejlődés, nacionalizmus kutatására a csah Miroslav Hroch, aki szintén a nemzeti újjászületés kifejezést használja. Hroch, Miroslav: Social preconditions of National Revival in Europe. Cambridge, 1985. Itt kell megjegyezni, hogy a nemzeti újjászületés kifejezés nem marxista eredetű. Az a megfigyelés sem, hogy a történettudomány a „nemzeti újjászületés forrása”. Ipolyi Arnold: A történelem s a magyar történelmi szellem. Századok, 1886. I. 6. p.

⁷ Bretter Zoltán–Deák Ágnes (szerk.): Esmék a politikában: a nacionalizmus. Pécs, 1995. ; E. J. Hobsbawm: A nacionalizmus kétszáz éve. Előadások. (ford.: Baráth Katalin) Bp., 1997. Vö. a Világosság nacionalizmussal foglalkozó számát. 1992. 5.; A legújabb magyar monográfia e témában Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség, állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában. Bp., 1998.

⁸ Hofer Tamás és Niedermüller Péter munkáira utalnék elsősorban.

⁹ Arató Endre: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. Bp., 1975.; Niederhauser Emil: A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában. Bp., 1977.; Hroch: i. m.

¹⁰ Hroch: i. m. 8. p.

¹¹ Niederhauser Emil: A történetírás története Kelet-Európában. Bp., 1995.

¹² Anderson, Benedict: The Imagined Communities. London, 1991.

¹³ Seon-Watson, Hugh: Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism. Boulder, Colorado, 1977. 5. p.

¹⁴ A román történelem földrajzi kiterjedésének (magyar) problémájáról ld. Hunfalvy Pál: A rumun történetírás. Századok, 1878. I. 79–93.

¹⁵ Hroch: i. m. 23. p.

¹⁶ Somorjai Lehel: A magyar közvélemény Oroszországról alkotott képe a 19. században. Vö.: Kende Tamás: Közhelyek és russzisztika a múlt században. Egy kérdés felvetése. In: (szerk.: Glatz Ferenc) Szömszédok között Kelet-Európában. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára. Bp., 1993. 249–254.

¹⁷ Hunfalvy Pál: Az oláhok története. I-II. Bp., 1984.

¹⁸ Beksics Gusztáv: A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Bp., 1895.

¹⁹ A kifejezés talán több mint meglepő. Itt most nem gazdasági vagy klasszikus értelemben vett gyarmatosítást értsünk a kifejezés alatt. Ez elsősorban politikai, nemzetpolitikai értelemben értendő.

²⁰ Báró Thoroczkay Viktor: A magyar állam és nemzetiségei. Bp., 1896. 80–87.

²¹ Uo. 91. p. Azért a szerző határozottan leszögezte, hogy akik ezzel sem élnek, azokat a törvény „deportáció, vagy relegáció” útján kell sújtsa.

²² Thallóczy Lajos: Emlékbeszéd Kállay Béni felett. Bp., 1904. Thallóczy Kállayt az (osztrák-) magyar keleti politika megszemélyesedett tárházának nevezte. Vö. Uő: Kállay Béni emlékezete. Akadémiai értesítő, 1909.

²³ Joó Tibor: i. m. 17. p.

²⁴ „Meg fogjuk mondhatni, minő fejlődésnek kell bekövetkezni (...) képe lenni a múltnak, kulcsa a jövőnek”, ez a történetírás feladata. Pauler Gyula: A pozitivizmus hatásáról a történetírásra. Századok, 1871. 543. p.; Uo. 641. p. Id: Madzsar Imre: A történetírás természetéről. Századok, 1941. 1–3. 27. p.

- ²⁵ Thallóczy Lajos: Évszázad ... 114. p.
- ²⁶ Hunfalvy életrajzi adataira I. Domokos Péter–Paládi-Kovács Attila: Hunfalvy Pál. Bp., 1986.
- ²⁷ Erre a korszakra a Hunfalvy Pál: Napló. 1848–1849. Bp., 1986.
- ²⁸ „A nemzeti elnyomatás e szomorú korszakában a hazafias kegyelet előtérbe helyezi a magyar tudományosság feladati közt a magyar nép és nyelv eredetének, illetőleg rokonságának kérdését s Hunfalvy Pál 1851-től fogva szakadatlan sorban teszi közzé e tárgyra vonatkozó kutatásait.” Munkácsi Bernát: Vámbéry Ármin tudományos munkássága. I. Budapesti Szemle, 1915. 1. (CDLX.) 89. p.
- ²⁹ Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Bp., 1876.
- ³⁰ Hunfalvy Pál: Sinkay G. Gergely krónikája. Századok, 1878. II. 453. p.
- ³¹ Hunfalvy Pál: A trajanusi Dákia rumunjainak története. Századok, 1889.
- ³² Jakab Elek: A rumun történetírás újabb jelenségei. Századok, 1888. IV. 945. p. A cikksorozat alapja Hunfalvynak Die Rumanen und ihre Ausprüche c. könyve Wien u. Teschen, 1885.
- ³³ Uo. 792. p.
- ³⁴ Magyarországi román recenzense elragadott kritikájában előre megjósolta, hogy úttörő jellegű alapl mű Hunfalvyé. Igaz, ő nem annyira a magyar történettudomány számára állította például Az oláhok történetét, mintsem a nemzetközi s főként román történettudománynak. Moldován Gergely: Az oláhok története. Ismertető Hunfalvy Pál könyvéről. Századok, 1895. 155–167.
- ³⁵ A román történelem külföldi s főként magyar irodalmára román nemzeti szempontból lásd Maniu, V.: Zur Geschichforschung über die Romanen. (ford.: Brosteanu, P.) Rehitza, 1884. (Romanii in Literatura streina. Bucuresti, 1883.)
- ³⁶ I. Tóth Zoltán: Román vonatkozású magyar történeti irodalom. Különlenyomat a Hítel 1943 februári számából. Kolozsvár, 1943. „Hunfalvy Pál és tanítványa, Réthy László vették fel a küzdelmet a Hasdeu és Xenopol képviselte dákoromán szellemű történetírás termékeivel.” Uo. 1. p.

- ³⁷ Réthy László: Előszó. In: Hunfalvy Pál: Az oláhok története. I. Bp., 1894.
- ³⁸ Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Bp., 1887.; Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. I-II. Bp., 1896–1899.; Uő: A román irredenta mozgalmak története. Bp., 1920.; Beksics Gusztáv: A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Budapest, 1895.
- ³⁹ Elekes Lajos: A román történetírás válsága. Századok 1940 (30–83. l.) 34. l.
- ⁴⁰ Beksics i. m. III. p.

Adalék a magyar szélsőjobb korai történetéhez:

A „Kékinges Mozgalom” betiltása

A magyar politikai életben az 1920-as évek végén, a harmincas évek elején megjelentek és szervezkedni kezdtek a különféle nemzeti, ill. nemzeti szocialista, fasiszta pártok. Keletkezésükkel, tagságukkal és vezetőikkel, politikai szerepükkel az 1935-ig terjedő időszakot tekintve történeti irodalmunk alig foglalkozott. A M. Kir. Belügyminisztérium korabeli rendőr-, ill. csendőrjelentéseit is csak elvétve vizsgálták a korszakkal foglalkozó szerzők.

Az egyik legkülönösebb kezdeményezés, a Magyar Nemzeti Párt megalakítása, működése, Budaváry László nevéhez fűződik, aki olasz mintára egyenruhát is rendszeresített a tagság körében, innen a „kékingesek” elnevezés. A kékingesek vezetői főleg a Prónay Pál korában felosztatott Fasiszta Párt tagjaiból rekrutálódtak, de Prónay nélkül: Budaváry László, Héjjas Iván, dr. Bencsik Zoltán, Dercsy Gyula, Báthory Miklós (a Kettős Kereszt Vérszövetség volt elnöke). A tagság zömmel a „szegediek” táborából, a volt különítményesek közül került ki. Programjukban a revízió, a kommunista ellenség állt első helyen, de szerepeltek benne szociális követelések is, általánosságban minden pontnál túlhangsúlyozva a nemzeti alapot.¹ A szervezkedést nem sokáig tűrte a hatalom. 1931. december 5-én a Heves megyei főispán utasítást kért a párttal kapcsolatos teendőkről a Magyar Királyi Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályától.²

„Csatoltan bemutatom a Budaváry László vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Párt meghívóját a »kékingesek« egr

táborának e hó 8-án megtartott házszentelő és székházavató ünnepségére. Az ünnepséget úgy tekintetem, mint egy politikai népgyűlést, s annak megtartását a rendőrkapitányság útján nem engedélyeztem. Miután azonban a »kékingesek« most már itt Egerben maguknak házat is szereztek, és a toborzás Budaváry László bukott képviselő kerületében állandóan folyik, tisztázandónak vélem, különösen a most leleplezett puccskísérletekre való figyelemmel, azon körülményt, vajon tűrhető-e működésük egyáltalában. Idáig abban a feltevésben lehettünk, hogy az egész szervezkedés az MNP számára gyűjt politikai híveket, és e mozgalom mögött mind itt Egerben, úgy máshol is egyes politikai akarnokok egyéni törekvései vannak csupán. Most azonban az a véleményem, nem tűrhető tovább, hogy ez a nemzet hitelét kifelé erősen rontó mozgalom folytatódjék. Itteni tapasztalataim után megállapíthatom, hogy a »kékingesek« felfogása nemzeti tekintetből bár nem kifogásolható, a társadalmi béke és berendeződés teljes felforgatására irányul, és valami ősmagyar szervezet feltámasztásával úgy a közigazgatás, mint az állami élet terén homályos célokkal akar új és más intézményeket létesíteni. Felfogásom szerint a mozgalomnak ilyen irányban való terelődése túlmegy egy politikai párt működésének hatáskörén, s feltétlenül az egyesületi korlátozások rendelkezésének volna alávetendő. Tervem volna tehát a »kékingesek« csoportját, társaságát, mint alapszabállyal nem bíró egyesületet felosztatni, s további szervezkedésekkel szemben erős kézzel eljárni. E tekintetben szükséges volna ismernem a Belügyminisztérium felfogását és irányítását az egész országban követendő egyöntetű eljárás szempontjából.”

A „kékingesek” Heves megyei szervezkedésével kapcsolatban az illetékes hatóságok 1932. január 14-én már magához Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez fordul-

tak:³ „A miskolci 7. vegyesdandár parancsnokság jelentése szerint, területén Budaváry László volt nemzetgyűlési képviselő vezetésével »kékingesek« név alatt egy szabadcsapat jelleggel bíró szervezet működik, mely csapat nemzetségekre van beszerelve, és tagjai Budaváry aláírással, igazolvánnyal vannak ellátva. A »kékingesek« külszín szerint politikai pártalakulás. Programjai között főleg figyelmet érdemel a »Harc az elnyomó zsarnokok ellen«. Megállapítást nyert továbbá, hogy egy törzs alakul Füzesabony székhellyel. Ebben a törzsbe vannak összefoglalva Füzesabony, Besenyőtelek, Kömlő, Tiszanána és Sarud községekből származó jelentkezők. Ennek a törzsnek a létszáma – állítólag – 47 fő. A tagok egy része idősebb, háborút járt, és – mindebben szereplő – emberekből, és egészen fiatal, 17 évnél idősebb egyénekből sorozódik. Miután e felette aggályosnak látszó, és katonai jelleggel bíró szervezkedésről Heves vármegye főispánja értesülésem szerint ismételt jelentést tett, kérem Nagyméltóságodat, hogy az esetleg tett intézkedésről tájékoztassák.”

Nemcsak Heves megyében és Budapesten ütötte fel fejét a mozgalom. Százhalombattán is engedély nélkül tartottak gyűlést, amelyről így szól a csendőrjelentés:⁴ „Az érdei örs jelentése szerint Százhalombatta község előljárósága április 4-én reggel arról értesítette az örsöt, hogy Százhalombatta község Szaller-féle kocsmájában egy ismeretlen párt ismeretlen embere engedély nélküli gyűlést akar tartani. A járőr azonnal kiment a helyszínre, a gyűlés akkor már lezajlott, és az idegenek elutaztak Budapest felé. A járőr nyomozása a következőket állapította meg. A gyűlést dr. Budaváry László budapesti lakos, volt nemzetgyűlési képviselő, a »kékingesek« (Magyar Nemzeti Párt) országos vezére tartotta folyó hó 4-én 8-10 óráig. Társaságában volt dr. Bencsik Zoltán budapesti lakos, ügyvéd. Budaváry a munk-

kanélküliségről, a munkabérek felemeléséről és a munkások pártoskodásáról beszélt. Bencsik csupán annyit mondott a jelenlevőknek, hogy ha ügyes-bajos dolguk vagy kérésük lesz, forduljanak hozzá, ő díjtalanul fogja elintézni. Az örs egy db kitöltetlen belépési nyilatkozatot, és egy db Szokolai János nevére kiállított tagsági igazolványt lefoglalt, és ezeket beszolgáltatta az adonyi főszolgabírónak. A pártnak – a tanúk elmondása szerint – 52 tagja van. Végül a jelentés sürgéti, hogy »amennyiben a csendőrséget illetőleg valamely intézkedéstétel szükséges, idevonatkozó szíves válaszáat kérem.«”

Ez a bizonyos „szíves válasz”, vagyis a betiltás nem késett sokáig. *A Belügyminisztérium 109932/VII-es rendeletében intézkedett a Nemzeti Pártban működő „kékingesek” szervezeteinek betiltásáról 1932. április 27-én.*⁵

„A magyar királyi rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának, valamennyi alispánnak és csendőrkerületi parancsnokságnak íródott közrendelet szerint a Budaváry-féle MNP kebelében »kékinges« nevű szervezet működik. Ez különösen vidéken folytatja tagjai gyűjtését és beszervezését, amelyből nyilvánvaló, hogy a »kékingesek« szervezete alapszabályok nélkül működő egyesületi jellegű alakulat, amelynek tagjai egységes formaruhadarábokat viselnek, ami pedig csakis kormányhatóságilag láttamozott alapszabályok alapján működő egyesületeknek van megengedve. Felhívja ezért a címzetteket, hogy az 1922 XI tv. 7. § értelmében a »kékingesek« szervezetének mindennemű működését haladéktalanul tiltsák be, tagjai ellen, ha folytatják működésüket: büntetőeljárást indítsanak. Valamint az MNP működését a legszigorúbban ellenőrizték, és ha a béke vagy állami berendezkedés ellen irányuló cselekedet gyanúja merülne fel, azt azonnal jelentsék!”

A betiltás folytán a párt nehéz helyzetbe került, és az elnök közvetlenül Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez fordult orvoslást kérve problémáikra. A levelet, melyből kitűnik a kor politikai frazeológiája, az egyéni érvelési stílus miatt is érdemes felidézni: „1923. június 1-jén – az újra elhatalmasodni kezdő nemzetközi Szociáldemokrata Párt nemzetbomlasztó agitációjának ellensúlyozása, továbbá a nemzeti érzésnek a nép lelkében való elmélyítése céljából – megalakult a Magyar Nemzeti Párt, amely azóta ezen a téren nagyon szép sikereket ért el. Az MNP 1927. december 18-án országos nagygyűlést tartott Budapesten, mely alkalomból kifolyólag üdvözlést küldött a Kormányzó Úr Őfőméltóságának, a minisztereknek, a politikai államtitkároknak, az egyházak püspökeinek, a vármegyék fő- és alispánjainak. A felsoroltak mindegyike meglehetősen le-
vélben köszönte meg az üdvözlést, legtöbbször pedig azt is közölte a párt vezetőségével, hogy a programjában megnyilvánuló hazafias célkitűzéseinek elérésében a legmesszebbmenőleg fogja támogatni a pártot. Mindezt csak azért bocsátottam előre, hogy Nagyméltóságod előtt ezzel is jobban rávilágítsak arra a méltatlan bánásmódra, amely a Magyar Nemzeti Pártot Eger városában érte. Dr. Kaáli Nagy Marcell rendőrfőtanácsos, az egri kapitányság vezetője folyó hó 17-én maga elé citálta Nagy Lajost, az egri pártszervezet vezetőjét, és a következőt mondta Neki:

„A belügyminiszter rendeletet küldött Nekem, mely szerint az MNP neve alatt meghúzódó »kékinges« egyesületek, mint be nem jelentett és alapszabállyal nem bíró egyesületek feloszlatandók.” A rendeletet nem volt hajlandó megmutatni és ezt írásban sem közölte a pártvezetőséggel, miért is annak létezését szinte kénytelenek vagyunk kétségbe vonni. De ha volna ilyen rendelet, akkor az csak Nagyméltóságod tudatos félrevezetéséből származhatott. Az

egésznek a rugója az az elvakult politikai gyűlölet, amely az MNP-t Heves vármegye bizonyos körei részéről állandóan kíséri, akik minden alkalmat megragadnak, hogy pártunk működését lehetetlenné tegyék. Aki Excellenciádnak azt jelentette, hogy az MNP alatt „kékinges” egyesületek húzódnak meg, az a leggonoszabb indulattal, tudva, valótlan állított, hogy Nagyméltóságod jóhiszemű intézkedésével juttassa pártunkat a legkellemetlenebb helyzetbe. Az MNP 9 év óta működő keresztény és nemzeti alapon álló politikai párt, és nem egyesület, és kebelében semmiféle egyesületek nem működnek, illetve nem húzódnak meg. A „kékinges” elnevezés onnan származik, hogy a pártnak 1930. október havi budapesti nagygyűlésén felmerült az a gondolat, hogy a párt tagjai egymás könnyebb megismerése céljából kékinget viseljenek, amire főként azért volt szükség, mert abban az időben a szociáldemokraták főfészkeiben, a budapesti nagy gyártelepeken szerveztük nemzeti alapon a munkásságot, ezeket hódítva el a vörös tábortól. Itt az után nemegyszer megesett az, hogy ázsán provokátorok (sic.) kerültek sorainkba, befurakodtak gyűléseinkbe, hogy ott zavart keltsenek. Ezt akartuk tehát ezzel az óvatossági rendszabállyal megelőzni. A mi kékingünk nem egyenruha, hiszen a kabát, illetve a mellény alatt viseljük, és csak annyi látszik belőle, amennyit ezen ruhadarabok kivágása láttatni enged. Innen származik a „kékinges” elnevezés. A pártszervezet a könnyebb adminisztrálás szempontjából 25-ös ún. törzsekre van osztva. Minden 10 törzs egy nemzetséget alkot. Mint méltóztatik látni, itt semmiféle „egyesületről” szó sem lehet. Ilyet csak a rosszakarat találhatott ki.

Most már az a helyzet, hogy a párthíveinket úton-útfélen megállítják és megfenyegetik, amiből a legnagyobb kellemetlenségek fognak származni, anélkül, hogy pártunk erre rászolgált volna. Becsületes, hazafias működésünkért nem

gáncsol, hanem inkább a vezető körök megértő támogatását érdemelné meg. Hiszen Heves vármegyében azért nem tudnak kifejlődni a szociáldemokraták, mert a mi pártunk ezt sikeres ellenagitációval évek óta megghiúsítja. Örvendeni kellene, mint ahogy minden igaz lelkű, tisztességes magyar ember örül is, hogy a szociáldemokraták járszallagjáról (sic.) elvont, szegény munkásemberek visszatérnek a nemzeti zászló alá. Azok, akik pártunk működése elé akadályokat gördítenek, a legsúlyosabban vétkeznek a nemzeti gondolat ellen. Teljes meggyőződésem Nagyméltóságod hazafiassága és jóhiszeműsége iránt, tisztelettel kérem, kegyeskedjék a fenti, tévedésen alapuló rendeletét visszavonni, és utasítani az egri rendőrséget és a Heves vármegyei csendőrséget, hogy az MNP törvény szerinti működését ne akadályozzák. Az ország különböző részein, de különösen Budapest minden kerületében az elmúlt évek során tömegesen rendeztünk nagygyűléseket. Gyűléseink lefolyása méltóságteljes, tagjaink magatartása példaszzerű volt.”

A kérelem nem talált meghallgatást és a betiltó körrendeletet nyomban foganatosították az illetékes hatóságok. Így írt erről az egri rendőrfőkapitány 1932. július 6-án:⁶ „A kékingesek helyi szervezetének ellenőrzése alkalmából a pártszékház feliratáról a »kékingesek« szót elfedő lapot június 29-ről 30-ra ismeretlen tettesek eltávolították. A detektív-csoportvezető az iránti felszólításának, hogy a táblát távolítsák el, vagy a »kékingesek« szót festessék át, a vezetőség tagjai nem tettek eleget. Fülöp József egri lakos, a »kékingesek« titkára a tábla eltávolítását megtagadta, mire az eljáró tisztviselő a táblát levétette, és a kapitánysághoz beszállította. A szervezet betiltott működését folytatni szándékozik, Nagy Lajos elnök és Fülöp József titkár ellen az 1922 XI. tv. 7§ és következő §-ok ütköző vétségek miatt a nyomozást bevezettem.” Később pedig azt jelentette,

hogy a „helyi szervezet, mint politikai párt működését továbbra is folytatja. A működést a legszigorúbban ellenőrizteti, és amennyiben a legcsekélyebb adat merülne fel abban a tekintetben, hogy a szervezet az állam vagy társadalom rendje szempontjából aggályos működést fejtene ki, erről jelentését haladéktalanul meg fogja tenni”.

A Magyar Nemzeti Párt – Budaváry minden igyekezete ellenére – marginális szerepet játszott a magyar belpolitikában, és a mozgalom betiltása után, a harmincas évek közepére teljesen eljelentéktelenedett, átadva helyét az első nyilas pártoknak, Böszörmény Zoltán kaszáskereszteseinek, majd 1935-től a Szalasi-féle Nemzet Akarata Pártjának. A Keresztes-Fischer Ferenc által irányított belügyminisztérium pedig továbbra is rendszeresen fellépett a szélsőjobboldali eszméket terjesztő nyilas és nemzeti szocialista csoportok ellen.

Jegyzetek

¹ Márkus László: A Károlyi Gyula-kormány kül- és belpolitikája. Budapest. Akadémia Kiadó, 1968. 183.

² OL BM VII. Res. K 149 1932-7-5678.

³ OL BM VV: Res. K 149 1932-7-5678.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

Egy női név

Nem voltam hajlandó átlépni a küszöbüket. Sőt, ez a lehetőség fel sem merült bennem. Egyetlen igény és elszántság fűtött és hozta mozgásba teremtoi akaratomat. Mondom: semmi ösztönzészéle, hogy a köreikbe hatoljak. Ráadásul éppen sátoros ünnep volt. Közvetlenül az ebéd utáni időpont. Falu. Házak. Házak szétszórtan. Mindenfelé. Az eláziasodott kontinensünk vidékies változata. Szokványos képek. Képzelheted. Én meg becsengettem hozzájuk. Ő pedig lassan, szinte tántorin jött le a lépcsőkön. Én az Új voltam. Ő viszont a Régi! Néhány lépés az utcaajtóig. A lábai alatt színes kőlapok. Az alacsonyka kapun át nyújtotta a kezét. S közben én a szokásos újesztendei jókívánságomat mondtam. Meg azt, hogy az Új vagyok. Meg azt, hogy mi még sosem találkoztunk. Efféléket. Ő pedig: „Én vagyok az a csúnya... Csúnya...! – és akkor egy nevet mondott. A nevét. Egy szépen, dallamosan csengő, olasz név volt ez! A nevét ejtette ki. Meg azt mondta, hogy ő az a csúnya... Csúnya...! De nem volt csúnya. Semmi visszásságot nem láttam rajta. Éppen ellenkezőleg. Elragadó volt. Nagyon is nőies alkatú, vonzó teremtés. Pontosan a mai kor elvárásainak megfelelően öltözködött. Az arca kissé halovány. Az alkata könnyed. Törékeny. Egyszerűen így, ahogy mondom. Pontosan így! Ilyen volt. Egészen vonzó nő! S a korától – nyilván – fiatalabbnak látszott.

– Bejön? – kérdezte.

Tagadóan válaszoltam. Új voltam. S a megszállottsá-gomból eredő következetességem miatt nem engedélyeztem a kísértő lazulást.

A kapunál maradtam. Az asszony pedig hozott egy kis újesztendei itókat. Ennyiből állt az egész! Az egész... Már-mint ahogyan először kijött. Le a ház lépcsőin. Majd a röpkés és tudatosan félrevezető bemutatkozások. Némi szóváltás. Újév. Meg hasonló csekélységek. Meg az, hogy a bejáratnál hagyott. És kisvártatva visszatért. Kezében világos színű tálca. A rövidital. Az egész eseményláncolat nem tartott tovább három percnél. Az ügy. Szóra sem érdemes. Csak így, utólagosan. Sok-sok esztendő elteltével..., amelyekkel nem óhajtalak untatni! Ott, ama kapunál... Közben azt mondta, hogy ő az a csúnya... Csúnya...! – és az a női név... Hát igen! A dolgok önkényesen megharcolják a maguk kis háborúit! – azt hiszem... Akkor... A bemutatkozásnál egy semmitmondó nevet használtam. Régen enyém volt az a név. Hozományul kaptam. De rég elfelejtődött. Az új nevem pedig a sorsommal és az életemmel, a személyes kiteljesedéssel párhuzamosan csiszoltatott. Az a régi-régi... elfeledett név...! Álcáztam önmagamot, azt a régi nevet használtam. Ő pedig... erre a sajátos intervencióval élt, hogy ő az a csúnya... Csúnya...! Meg minden! Természetesen nem az alakjára értette. Inkább arra utalt ezzel, amit a faluban puszogtak róla. De hát... Életet megharcolt férfiúként nem törődtem a szóbeszéddel. Maradtak hát a dolgok a sajátos medrükben... S az a kapu. Ő odabenn. A kapu és a kerítés határvonala mögött. Én pedig idekinn! S az a kézfogás. Meg az, hogy nem láttam rajta kivetnivalót. De amikor kiléptem e körletből, megborzongtam. Mert abban a nőben felismertem a saját létem teljességének tükröződését. „Csak el, el innen!” – el messzire! A felmentő, lelket lazító távolságba! De többé nem tudtam kimozdulni innen. E

varázskörből nem lehetett kiszakadni. Sosem lesz egymáshoz több közünk, mint az, hogy a megfigyelésének tárgyává váltam. Semmi egyéb. Csakis ennyi. A megfigyelés alatt létezem. Egykor az elővigyázatlanságomból az életének színkörébe léptem. És ettől kezdve fogva tart. Nem nyúl értem. Nem érint meg. Nem befolyásol. Egyszerűen csak szemmel tart. Nem tesz mást. Talán nem is tehet. Ez Ó! Azzal az olasz névvel... S az a régi... régi kézfogás... S a gyámoltalan inkognitóm... Olyan képességekkel van megáldva, hogy ha egy ismeretlen személy nevét kimondják előtte: ő már minden lényegeset tud arról az idegenről. A kezemet nyújtottam valaha. Ő pedig rögvest felismerte életem ötvenkét súlyos buktatóját. Azóta a fivére vagyok, platonikus szerelme, életének nomádja! Többet nem is óhajt. Mindössze az az elvárása, hogy a közelében legyek. S a megfigyelése alatt tartson. Semmi egyéb. Ami még számíthatna. A függőségem. Csakis ez az egyetlen, lényeges tény. Semmi egyéb. Megfigyel. De nincs részvétellel irántam. Nem vágyódik többre. De kevesebbre sem...!

VÉGH FERENC

Csiliz menti falvaink az Árpád-korban

(Részlet egy még meg sem írt, elképzelt helytörténetből)

Milyen volt a Csiliz patak mentén fekvő terület a magyar történelem kezdetén? Azt az Árpád-házi királyok korabeli oklevelei alapján ismerjük és mutatjuk be.

Falvaink vizek mentén alakultak ki. Igaz, máshol nem is létesülhettek, hiszen a Duna folyam és a Csiliz patak menti tájat folyóvizek hálózta be, és állóvizek borították. Még a folyóktól távol eső falvak, Radvány és Balony címereibe foglalt evezők és csákyák is a vizet jelképezik.

A Csiliz patak Csölösztő mellett (eredeti neve Csiliztő) ágazik ki a Dunából, majd Kulcsod közelében tér vissza az anyafolyóba. A Csiliz egy részének – például Patasnál – Agyagos a neve (1270-ben: Chylch vocatur ibi Agagus Pathus. 1276-ban: in medio fl-i qui dicitur Chelch pathus); eközben Bős után és Csicsó előtt, körülhatárolván a Győr vármegyéhez tartozott Csilizközt, határfolyó volt Pozsony, Komáromi vármegyék között.

A Csiliz mentét vízerek, mocsarak, tavak hálózta be, de neveik napjainkra nagyrészt kikoptak az emlékezetből.

Balony halastavai: Barctó és Ikervíz. Balony határában folyó vizek-patakok nevei: Csumbóága, Jainmagyalága, Kenderága, Gyékényesága, Jobbágyága, Apahida, Lassúág, Zobordereka, Felhany, Milaksár.

Kulcsodnál ilyen nevű vizek voltak: Ásvány, Pirság, Eperjes, Cundar, Lábán, Erecs, Csikurága, Csobánc, Tormás (mocsár), Sövény, Sebeság, Haraszt-tó (mocsár), Megeág, Gyékényes, Sukága, Nagyér stb.

Bős határában állt települések: Farnad, Varjas (a felvízcsatorna tüntette el), Ille és Falusziget (a Duna árvize által elpusztult ősi Ásvány községhez tartoztak), Árpádsoka (Árpád vezér nemzetségének birtoka), villa Vitéz, villa Pogány (előbbiben besenyő révrörök, utóbbiban mohamedán hitű, káliz nemzetiségű vámszedők éltek; ugyanezen népek laktak Szapon, Radványban, Tarjánban, Tunyogon, Szolgagyórbán (a tatárjárásig a mai Síkabony s Nagyudvarnok között állt fa-földvár). Királyi udvari szolganép lakott Kulcsodon és Patason. Lovászok telepe: Patas. Besenyő nemzetiségű csőzök és magyar szekeresek laktak Kulcsodon (1252-es határleírás szerint Kulcsod északkeleti szöglete „csőzök földje”). A Nyitra megyei Zobori Apátság birtokrésze volt Radvány.

Balony az 1200-as években a győri vár, a káptalan és a Pok nemzetség birtoka, ahol egyházi harangozók éltek; V. István felmentette őket a királyi adók és az esztergomi érsek tizede alól. 1269-ben Pok nembeli Poki Sándor kapta a Patással határos részt, de eladta. 1284-ben IV. László király a győri káptalan harangozóinak (pulsatoribus) adta a földjükkel vegyesen fekvő győri várföldet, amely 40 hold szántóból, két halastóból (Barchtó, Ikervíz) állt. 1338-ban a harangozók elhatárolódtak Szap és Tunyog földjeitől.

Kulcsod az Árpád-korban: IV. Béla király a Kulcsodon lakó, de Galgóc várispánságához tartozó 30 szolgát a turóci premontrei prépostnak adományozta. Az átadott jobbágyság nevei az 1252-es keltezésű oklevélben: Und, Chonter, Enderes, Jan, Paka, Gonter, Bartol, Foca, Tuka, Iba, Checkky, Petur, And, Gurg, Heten, Chaka, Rhobias, Folka, Uras, Duhus, Briccy, Thama, Buka, Utev, Seba, Kulen, Chenta, Chymur, Kotov, Zegun. Leírták Kulcsod és a vele összefüggő Negyvend falu határát, amely nagyjából követi a mai Kulcsod és Negyvend pusztá jelenlegi

határát; benne Öreg Eperjesi dűlő, Csilizhát, Negyvendi dűlők, Negyvendszegi dűlő területnevekkel. A Csicsóval és Bajccsal szomszédos területen birtokolt a pornói apátság is. 1266-ban IV. Béla megerősítette a negyvendi szekereseket (curriferos) a monostor birtokában, akik ekkor fél adóval adóztak. 1282/83-ban IV. László a kulcsodi csőzök Csiliz melletti földjét (Besenyő-sziget, Magla Besenyő dűlő, Besenyői Osztály Rétek) Marcell királyi clericusnak adta.

Medve az Árpád-korban: 1252-ben „Medwe castri Posoniensis”, azaz Medve Pozsony várának földje. Csak annyit jegyeztek föl, hogy ez a föld Kulcsod, Negyvend, valamint Szap és Balony községek földjeivel határos.

Árpád-kori Negyvend: Galgóci várnépek (populis... de Galgouch pertinentibus) és királyi szekeresek lakták. 1251-ben IV. Béla a turóci prépostságnak adta „Negewen” falut az ott szolgáló Pyncusd, Bortol, Chubzo, Symun, Urbanus, Petur, Iba, Tyba, Videcus, Heten, Ida, Toluoys, Wos, Thabias, Warod, Petus (secundus), Paul, Mouruc, Warod, Mortun, Bulchu, Iwan, Jan, Buhte, Myksa, Torda, Wysa, Boda, Hozuga, Keuerug, Byzod nevű jobbágysággal. A szekeresek határának dűlői: Negyvendi Ótemető, Öreg Negyvend dűlő, szántó és rét, Kis- és Üreg Negyvenszer.

Patas az Árpád-korban: 1270-ben a királyi lovászok is lakta falu lóváltó hely. Patas határát a Csiliz menti mocsárral együtt V. István király – édesatyja, IV. Béla király akaratának megfelelően –, a Margit nővérét befogadó Nyulak szigeti (margitszigeti) apácáknak adta. Ezt a adományozást 1276-ban elismerte IV. László király, majd V. Ince pápa is megerősítette az apácákat e birtokukban.

Radvány az Árpád-korban: a község és határa – amely Kulcsod, Negyvend, Für és Patas földjeivel határos – részben Pozsony vára, másrészt a zobori apátság birtoka.

Szap az Árpádok korában: 1086-ban Zup falunál fogott óriáshalak, a vizák tizede a bakonybéli apátságot illette. Szap őse 1255-ben pozsonyi várföld, amelyből IV. Béla királytól Ivanka és Pousa várjobbágyok két birtokrészt kaptak, két maloméért cserébe. A nemesek faluja, Szap 1289-től Alsó-Szap néven szerepel, megkülönböztetésül a Pozsony megyei Felső-Szap helységtől (pedig egymás mellett álltak). A Hont-Pázmány nemzetségbeli Pamlen ispán, Komárom várnagya 1277-ben a szapi birtokával szomszéd Tunyog falut kapta (ez a még nem létező Nyárad határában állt). 1289-ben istenítélet, azaz bajvívók párviadala dönt Szap egyik földjének birtoklásáról. 1302-ben Pamlen özvegye felszabadítja az örökös rabszolgáját és annak lányait (ekkor még léteztek rabszolgák!).

Tunyog az Árpád-korban: Pozsonyi várföld és királyi birtok a Győr megyei Csilizközben (Csiliznyárad: még nem létezett az Árpád-korban, de állt egy Tunyog település a mai Csiliznyárad és Bős közötti területén, nevét a nyáradibősi határban a Tunyogi lapos nevű dűlő őrzi). 1244-ben IV. Béla király a Csák nemzetségbeli Máté tábornokmesternek, Pozsony várispánjának adta cserébe. 1264 és 1270 között a Hont-Pázmány nembeli Bökény fia Bökény birtoka a Bőssel határos település. 1277-ben IV. László a Szappal határos Tunyog pozsonyi várföldet (amely ezelőtt Buhta pozsonyi várjobbágy birtoka volt) üresen és lakatlanul átadta Szapi Pamlen komáromi várnagynak.

Csicsó az Árpád-korban: Csicsó egyike Komárom vármegye legrégebb falvainak. A helységnév már egy 1172-ben keltezett oklevélben feltűnik, ahol Konrád, II. Géza magyar király jobbágya a Sysou alakban leírt nevű helységet a Szent Mártoni (Pannonhalmi) Apátságnak hagyományozta. Miről is van szó? Konrád királyi jobbágy úr a lelki üdvösségéért Szent Márton egyházának hagyta örökül Hecse

(ma Győr egyik peremkerülete) és Csicsó nevű jószágait, valamint az Écsen levő szőlőjét. III. Ince pápa 1216. évi összeírása ugyan említi Sysou-t, de III. Honorius pápa 1225. évi jegyzékében ismét előfordul a helységnév. IX. Gergely pápa 1232-ben írt oklevelében villa de Chichou alakban írva. Uros apát 1226. évi dispositiojából tudható, hogy a csicsói birtokot – sok más jószággal együtt – ő szerezte vissza. Nagy birtok nem lehetett, Albeus mester (honti és nyitrai főesperes, esztergomi kanonok, királyi poroszló, történetíró) jegyzéke nem is említi név szerint Csicsót a Szent Mártoni Apátság birtokai között, csak azt jegyzi fel róla: egy falu, amely Füss-sel határos. Egy 1268-ban kelt oklevélben Csicsó már a komáromi vár tartozéka.

Néma az Árpád-korban: Albeus mester szerint Gunuval (Gönyúvel) szemközt, a Duna bal partján áll Nema, vele határos: Fyus (Füss), Chyco (Csicsó), Harozty (Haraszt), Kezu (Keszi), Ronka. Egy 1235-ben kelt oklevélben Nema abbatis alakban tűnik fel a helységnév, keletkezése a X-XII. századok közé tehető. A Szent Mártoni Apátság jobbágyai a faluban Albert, Symoun és Pal, szabadok és adót fizetnek. Szolgák: Mathe és Karachin rokonaikkal és fiaikkal. A monostornak van egy eke földje; a rétek, kaszálók és nádasok közösek a faluval. Van a Dunában halászata és két szigete; egyik a halászó helyen innen, a másik túl. Az egy ekére való 120 kis hold (65 katasztrális) földből a három jobbágy és a két szolgáló családnak 21 kis hold föld jutott.

Füss az Árpád-korban: A helységnév III. Ince pápa 1216. évi oklevelében tűnt fel Fys alakban írva. Uros apát a füssi birtokok és az egyház jövedelmét (de prediis Fysu) a Szent Márton-hegyi szerzetesek asztalára szánta. Füssön ekkor már volt templom, de nem tudni, ki a védőszentje. Albeus szerint itt két birtok is létezett. Az ezeken szolgáló lovas jobbágyok nevei: Bekes, Endere, Sumug (Somogy),

Pyncust (Püncösd), Ceme (Cseme). Ők rokonaikkal és fiaikkal együtt 32 házban lakva szolgáltak. További 9 házban szántók laktak: Hegun, Scereda (Szerda), Gal és rokonaik s fiaik. Valamint 8 ház jutott a harangozóknak: Cydur, Posa, Abraham és rokonaiknak. A pásztorok – Chud, Pathan, Mihál – 3 házban laktak. Füss községben volt 10 ekére való föld, nádasok, sok halászó hellyel, és a Myler (Mélyér) folyó. A majorban (in predio) tartották a legelő marhákat, és ott is volt 3 eke föld.

Erecs, Ronka, Millértő, Ásványtő és Szántó az Árpád-korban: A Szent Mártoni (Pannonhalmi) Apátság Komárom vármegye területén levő birtokai 996 és 1243 közötti időkből című térképen még nem sok lakott helyet tudtak feltüntetni. A „fehér foltok” ellenére az Öreg-Duna bal partján mégis egymást érték a települések a tatárjárás (1241 áprilisa) előtti időkből. A Győr megye határát képező Csiliz patak után, Csicsó és Füss községek határában torkolltak a Dunába az Erecs, Millér, Ásvány és Szántó nevű patakok; és ezek partjain álltak az Erecstő, Ronka, Millértő, Ásványtő és Szántó nevű települések.

A Szent Márton-hegyi Apátság Komárom megyei birtokai

Erecstő. Szent László király összeíratta a Szent Márton-hegyi Apátság birtokait. Vének falunál ez olvasható: „...mivel ott sok a halász, fölsegélésükre László király adott egy tavat, amelyet Erecu-nek neveznek, és egy kis földet marhalegeltetésre.” Albeus mester jegyzékében is megjelenik a helynév Erech (Erecstő) alakban: A monostornak van ott két ekére való, másokkal közös földje; továbbá vannak ott legelők és kaszálók az Erech (Erecs) és a Celes (Csiliz) folyók között. Erecs, mint puszta, manapság is létezik; Füstől és Csicsótól délnyugatra, a Csiliz patak torkolatától keletre.

Erecs patak az apátság birtokának északkeleti határát mossa a Csiliz és Milartw (Millértő) között. Az újabb fölmérések és Czinár Mór (főapáti titkárként rengeteg okiratot feldolgozott) szerint az erecsi birtok 428 kis hold (308 magyar vagy 231 katasztrális hold), amelyben van két eke föld (240 kis hold), a 188 kis hold legelő és kaszáló.

Ásványtő. Uros apát szerzeményei között szerepel Asuantheu (Ásványtő) falu neve. Albeus szerint volt ott 15 ház, laktak bennük Peturg, Tytus, Martun, Karachyn nevű szolgák és családjaik. A Myler vizén öt malom forgott. Ásványtő nevét – Néma és Erecs között – egy Ásványtői révcserda nevű kocsmá tartotta fenn még az 1900-as évek elején is. Az ásvány köznév ásott medret, fossatum-ot jelentett. Egy Ásvány nevű mocsaras patak – még a 19. századi katonai térképen is jelezve – létezett.

A Mylertew (Millértő) nevű helységet elcserélte Uros apát konventje 1216-ban egy Ronka nevű helységért.

A Ronka birtok (villa de Renke) elcserélésének tényét még III. Honorius pápa 1225-ben megerősítette, majd 1232-ben az elcserélt birtok létezését „átírta” IX. Gergely pápa. Ronka puszta ma is létezik Csicsó közelében.

Szántó. Albeus mester jegyzéke szerint: volt e tájon a bencéseknek egy Scanto nevű falujuk is, amit 1258-ban szereztek. A Szántó-ér nevű vízfolyás partján álló Szántó település határos volt Andrásfalva nevű hellyel (ez volt a mai Andrásfalva puszta, dombosabb részének Faluhely a neve, 1618-ig az apátság ekeli jobbágysai használták).

Jambusokra emlékezve egy sor erejéig

Kelli azért a vers a jambikus sort.
Billen, tyú a mindenségit, a lét izeg,
írják rajtam, tövistetkót meg
ahogy a hátamból szíjat
a hasadás, úgy-ahogy, csiklandik,
a valóság röhög a hasonlaton,
de ach, ez is egy ilyen.
Helyettem ént mi monda
bele bunkóforma mikrofonba? –
kérdézhetné valaki, akinek a bizalmát élvezném,
és ő, ha mankóként nem is, de támaszkodhatna
reám, és akire bizton hivatkozhatnék
a kocsmában, mondjuk, ha éppen nem
lenne jelen, hol én
egy Petri-sört lökök most be,
igaz, belekacsint huncut pennám kicsinyt:
szik a fölény. A költészet mi a'?,
s kopár szik sarja legyen itten
a válaszok közül egyes-egyedül,
mert azt most adunk. (Alkalomadtán,
ha másikat fellelünk, szólunk.)

Rajtam fúj át a szél...

Rajtam fúj át a szél,
mint magányos városon,
falvainkat üresre
zabálja, kacag a
ledőlt vályogfalakon.
Részvétellel fogadom
a múlt időt, egyre
idegenebb az országom.
Hajnalban mennydörgött,
jelenleg csönd van,
jövönkre gondolok, fázom.
Harmatos fűszálakon érkezett
a reggel, most újra
sötét este van,
az eső is esik.
A délután lelőtt
sárszalonkát főzőfazékban
befűszerezve temetik.
Ha hiányzom, lehet,
hogy furcsa, de magamnak
hiányzom a legjobban.
Kókadt virágú
muskátlik gornadoznak
a félig nyitott ablakomban.
Mégis vagyok,
mint az égen átfutó felhő,
bennem a remény
kristályfényei vertek tanyát,
gyorsröptű madaraim eljönnek,

ideszállnak hozzám,
föliszák az áporodott szagú,
nehéz éjszakát.

IFJ. ZIRIG ÁRPÁD

Szából öt, avagy a hiábavalóság kultusza

Andinak, mert ő kivétel

1.

Éjszaka lett, és húsz perc múlva észrevétlenül fogok átcsúszni a holnapba. Tulajdonképpen minden nap ilyen, s bár vannak napközben kis kiugró pontok meg bevillanó apró katarziszok, mégis észrevétlenek a letűnő huszonnégyszáz. Olyan, mintha napjaim sorozatát befedné a monitor villózása, és bármikor nézek önmagamra, ugyanúgy kékesbarnának látom magam, mint most egy gatyában itt, a gép előtt. Holdkóros marad nappalom a saját keresztbecsúszott életvilágom miatt.

Persze semmi tragédia, vizuális fantáziával végig sem szabad gondolni magát a keresztbecsúszás folyamatát. Nincsenek csikorgó gumiabroncsok, halálra vált arcok, és nem fűrődik bele üvegszilánk a helyszínre érkezők gumitalpába. Békés kis rendezetlenség ez, egy apró melléksodrás, ami ugyan előre visz, de azért megtekergeti az utam. Talán most kellene a sodródó bárka hasonlatával élni, de önmagam, a hajó meg a víz hármass viszonyát csupán akkor merem elővenni, ha Noé módjára valóban én lehetek a kiválasztott.

Tulajdonképpen nagyon is jó lenne a bibliai szerepben tetszelegni, megépíteni egy nagy úszóalkalmatosságot, óvatosan elhelyezni benne minden növényt és állatot. Átélni a kiválasztottság felemelő érzését, és a szelekció önkényes örömét kivéve a teremtő kezéből, belenyúlni az egyetemes emberi sorsba. Szigorú terveket kovácsolni, szenttelenül,

hideg fejjel listát készíteni, és sűrű bólogatások közepette kipipálgatni az állatfajok újabb és újabb csoportjait.

Bárkát kéne építeni. Összeállítani az utaslistát, mindent kipipálni, csupán egyetlen faj, a homo sapiens neve mellé tenni egy ikszet. Szeretném, ha önmagam hatalma, a kiválasztottság nem szédítene meg annyira, hogy saját fajom ne távolítsam el a hajóról. Hiába lenne szememben a kiválasztottság lobogása, ha egyszer génállományomban viselem a hibát, a titkos kis kódot. A rejtett ajtót genetikai térképünkben, ami csak akkor fog kinyílni, mikor már a lánc összes parányi eleme megfejtésre került. És az ajtó mögött? Egy apró fülszöveg csak, néhány sorral, pár jelentéktelennek tűnő betűvel. Nem szeretnék tudós lenni, izgatott arc-cal feltenni életem a titokra, és a hosszú évek kutatása után szembesülni Isten flegma kis üzenetével, önnönmagammal, a sorssal.

Mert Márquez tévedett akkor azzal az utolsó mondattal. Nemcsak egy nemzetség van száz év magányra ítelve, s nemcsak egy nemzettől vétetik el az esély egy újabb életre. Az evolúciós ranglétra csúcsragadozó státusa nem jár nekünk, és környezetünknek sincs szüksége ránk. A piramis csúcsán levő kocka bármikor leemelhető anélkül, hogy összedőlné az építmény. Mi elvakultságunk okán képtelenek vagyunk mutatni valakit. Egy új fajt, ami betölthetné helyünk. Önmagunkat okosnak és megdönthetetlennek tételezve veszítjük el képességünket saját életvilágunk objektív megítélésére.

Az egyetlen, ami átlendít a frissen tudatosított jelentéktelenségemen, az olyan apró kis örömök egyike, ami nosztalgiát ébreszthet bennem az életnek nevezett folyamat iránt. Szerelem az ilyen. Meg nemiség, meg ösztönök. Együttes mozgatórugói a fajnak. Ezek azok, amelyek miatt igenis érdemes nekiállni az éveknek, még ha tudod is, hogy

születéseddal együtt az elmúlásod is fixen rögzül valahol időd tengelyén.

Miattatok. Csakis miattatok: lányok és asszonyok végett érezhetek annyi erőt, hogy reggelenként újra és újra szemem köpjem a sorsot, s nevessek bele a jövő egyetlen fix pontjának az ismeretével a sors arcába. Miattatok érdemes, ahogy nektek miattunk. Minden reggel újakezdve, és este megpihelve, nagy levegőt véve. Párnák közé gyűrve az apró diadalok megtestesülését, a testeket és álmokat, vagy éjszakai pillanatokban a kudarcok jegyzőkönyveit mormolni imaként az ágyneműbe.

Észrevétlenül, ahogy az árnyék fordul, átpördült felettem is az éjfél. Nulla tizenkilenc, mondatot fejezek be, szavakat mentek el, és operációs rendszerből lépek ki. Szemet lehunyok, és legalább majd álmaimban látom azt a fényes színrengeteget párnám huzatára kivetítve, amit a napjaimból sorra elherdáltam.

2.

Tegnap éjszaka, a kajdászó tücskök kórusától kísérve döböntem rá igazán, mi is a különbség az egri éjszaka és Dunaszerdahely felhőkkel borított sötétsége között. Még reflexként él lábamban egykori utcám, ahogy betértem a színháznál és bokámra nagyobb súlyt helyezve tartottam meg testemet a Klapka út lejtőjén. A sietős léptek, vagy a magamba feledkezett botorkálás mellett is mindig ott volt fülemben a víz hangja. Akár a pataké, ahogy fodrot vet a sziklákon, de sokkal inkább a csatornában folyamatosan, bár változó intenzitással csörgedező. Mindig velem volt. Vízerek tették nyomorgóssá álmaimat, hosszú esős hétvégék szürkivé szemem. A város nyer, végleg birtokolva erődöt, és nem ad lehetőséget arra, hogy megküzdj

jogos részedért. Csupán lezárni lehet az éveket, visszavenni soha.

Píszeltünk. Ez volt a neve a folyamatnak, ami az önbizalom növelésén kívül semmi hasznos dologra nem szolgált. Az időt elütötted velem, és azzal, hogy órákig ülve a sétalóutcá végén kritizáltál másokat, visszacsempésztél olyan erőgalacsinokat a járókelőkből, amit a nagy helyi körforgásban tőled csentek el. Mocskos kis rotációja volt ez a helynek. Alantas semmittevésünk pedig olyan kizárhatatlanul ivódott bele mindennapjainkba, hogy tudatmódosító hatása nélkül már üresnek éreztük az órákat. Pedig csak üldögéltünk. Önmagunkat éreztük különbnek azzal, hogy mások hibáit kerestük görcsösen, a sajátjainkat pedig szigorú íratlan szabály alapján nem vettük figyelembe. Férfiak jöttek, gyerekek és nők. Bennük véltük testet ölteni a város negatív energiáit, rájuk vetítettük ki azt a sok rosszat, amit az ódon falak és a dohos pinceborozók a vállunkra raktak. Mert ezek a terhek bennünk voltak. Azzal pedig, hogy mások tökéletlenségét lelepleztük, negatív erőfőlségünket átragasztottuk rájuk. Ezzel mintha belőlük szorult volna ki egy cseppnyi kis lélek, egy adagnyi emberség, amit mohón rántottunk magunkba. Valóban úgy tűnt néha, hogy mi irányítjuk a várost. Az információk számai a kezünkben futottak össze, és ha valami szerveződött, ahhoz közünk volt. És mégis. Egyek voltunk a sok kis kavicsal, ami ott őrlődött lábunk alatt a többivel együtt. S az egyetlen dolog mozgott bennünket, egy-egy női láb véletlen rúgása, ami odébb görgette a kis kődarabokat. A nőké.

Szából öt tetszik. Abból egy másba szerelmes, egy foglalt, egy most szakított, egynek a férfiakkal van baja, egynek pedig én nem tetszem.

S hogy az, aki éppen szóba került, benne volt-e a számban? Eleinte még örültem is neki, hogy fene nagy, egyesek szerint megalapozatlan igényességemben találok valaki figyelemfelkeltőt. Nem csak egy lábat, egy segget vagy disznólkodásra ingerlő mellett. Hanem egy élőlényt. Egy nőt. És akkor még boldogsággal töltött el. Hogy igen, van ilyen, és nem csak eszménykép. De ahogy egyre mélyebbre vájtam magam, rádöbbsentem, hogy ne is keressek olyat, aki tetszik, mert a már említett „követelményrendszer” úgy húzza keresztül a felépített reményeket, hogy belőlem ránt ki egy darabot, dobva oda koncnak a város elé.

*

aki másba szerelmes

Zene nélkül táncoltunk. A harmadosztályú kiállítás csendéletei adtak eklektikus háttérrel a mozdulatokhoz, csavarássokhoz és bedöntésekhez. Tulajdonképpen nem is tudok táncolni. De a partner karizmája, akarása képessé tett arra, hogy a belső hangot, mint egy segítő szót követve, kibicegjek az aritmiából.

A vitalitás miatt volt jó ránézni. Azon, hogy közelítsek hozzá, nem is gondolkodtam. Már alaptól nonszensznek tűnt volna, de ebben az aspektusban mókásnak is. Katának hapsija volt. A hapsi mellé pedig számos problémája, amit tetézett, hogy a cimborám is beugrott a képbe. Éppen elég izasztó volt kívülről szemlélni a szerelmi háromszöget, nem-hogy lapot kérve az osztásból részt venni a játékban. Gyakran már elég a tudat, hogy valami hasonló az önmagadban megalkotott ikonokhoz.

És mégis. Soha többet nem akarok olyan tekintetet látni, mint az övé volt azon a hajnalon. Nem akarom még egyszer

kinyitni a szemem, és látni valakit, ahogy a vekkerem kora reggeli csörgésére felül a kölcsönágyban, eltökélten és végtelen szomorúsággal. Soha ne akarjatok egy abortuszra induló nő szemébe nézni.

*

Már hét napja kellene hogy kész legyen a bárka, már egy hete annak az ablakaiból kéne hogy kinézzenek ránk, emberekre az ott összegyűjtött állatfajok. És csak állnánk lenn bokáig a sárban, és felfele tekintő arcunkon csurognának lefelé az esőcseppek.

Egy hete esik. Úgy érzem, mintha bőröm szederjes lenne a sok víztől és apró dagadt ráncokba rendeződve várná a szárító napsugarat. A házban a tető, az utcán az esernyő borul fejünk fölé. És az csak úgy tűnik, hogy a lábunk alatt áll a víz. Mert annak nincsen jelentősége, hiszen ha letelik a negyven éjszaka, a nap úgyis felszárítja a betonon terpeszkedő esőlet. Az igazi tócsák itt bennem gyűlnek össze.

Negyvennapos ár helyett százéves víztömegről beszélnek. Hidak alját nyaldosó vízről, szakadó gátakról és a töltéseken előszökő buzgárokról. Lassan tényleg eláraszt bennünket, városról városra, folyami kilométereken át tetőzve, újabb és újabb településre hozva meg az apokalipszis dermedtségét. Harangok konganak, és rozsdás bicikliken emberek tartanak templomok felé, hogy az évszázados falak alatt suttogják ki magukból a bűnöket.

A hajóban megmenekülnek a testek. A templomok boltívei alatt a lelkek kapnak még egy esélyt. Az oszlopok is hajókat határolnak be. Kőből épültek azok, hogy ellenálljanak az árnak, hogy mozdulatlanok legyenek akkor is, ha a víz ellepi a falakat. Ha félted fizikai valódat, ne rejtőzz el templomokban. Noé bárkája csak a testnek adhatna le-

hetőséget. Mert a lélek kollektív probléma. A test pedig? Közös kötőfék.

*

aki foglalt

Nem nevezném azt az arcot büszkének, melyet másnap reggel a tükkörben láttam. Nem könnyű karikás szemekkel nézni bele önmagam tekintetébe, keresve valami feleletet a másnaposan feltett kérdésre. Ha nem támaszkodtam volna a mosdókagylóba, komoly egyensúlyi problémák vártak volna rám. Nem szeretem ezt az érzést. Mintha belső szerveim összekeverednének, és új helyet találva maguknak testemben élvezkednének az önálló étellel. Gyomrom a számban, és a beleim mintha a halántékomat szorítanák abroncsként.

Tudom, hogy a két embernek még rosszabb volt ez az ébredés. A magam szemébe még csak-csak bele bírtam nézni, de az ő tekintetüket azon a reggelen nem lett volna erőm állni. Nem mintha szántszándékkal csináltam volna bármit is. A Völgy lépett közbe és csavart olyat mindhármunk életgömbjében, amelynek hullámain talán már sohasem lehet helyrehozni.

Én szerettem volna őt, de nem mindenáron. Mondtam a fülébe szépeket, míg férje szemére a bor kötött kendőt. Félig komolyan csupán, s éppen ezért félig ártatlanul is. Nem fogtam az ujjait tenyerembe, és nem dugtam át egy nedves oldalirányú mozdulattal a nyelvem ajkai közé. Én nem.

Megtette ő helyettem, s akkor még elhúztam a szám. Tekintettel férjére? Vagy inkább csak a helyzetre s a nyílt színter? Vécére indultunk, engedelmeskedve a természetnek, ami akkor nem az engedelmességet kívánta tőlünk, hanem a tel-

jes irányítást vette ki kezeinkből és dobta helyette őket egymáséba. Ujjakat az ujjakhoz. Hogyan keveredtünk egy fülkébe? Hogyan ismételtette lengyelül nekem, hogy „prezerativa, prezervativa”, és én miképpen ráztam újra és újra meg fejem? Nem ezért jöttem, nem készültem fel a védekezésre. Ekkor azonban már támadott, és én onnantól már csak asszisztálni tudtam a helyzethez. Magasabbrá húztam a trikóját, lejjebb toltam a nadrágját és mélyebbre az ujjamat. Ő harcolt a nadrágszíjjammal, és nyert.

És másnapra mi maradt? Még az égig lőtt hormonoknak jóleső hiánya sem. Tükörben láttam magamat, szemem kékjében láttam feltűnni a férj borzasztó bamba arcát, mikor ránk tépi a vécéajtót, ahogy üvölti, hogy „Anja, te kurva”. Mint egy vetítésen, úgy jöttek a képek, a lány felismerő pillantása, az ijedtsége, ami után mégis újra rám nézett pajkosan. A férj sírásra görbülő arca, ahogy kilépek mellette a vécéfülkéből. Meg ahogy egy órával később visszatért azzal a szándékkal, hogy megver. És a tehetetlenség az arcán, hogy még ez sem sikerül neki.

Maradt nekem másnapra a tudat, hogy találtam valakit, aki tetszik, és ahelyett, hogy jó vagyok hozzá, tulajdonképpen belerondítottam az életébe. Azon az estén újra a város diadalmaskodott felettünk.

Felrémlt később, hogy jó szokásomhoz híven kezére írtam emilcímemet. Furcsa ötlet, de tényleg vártam néhány napig, hogy kapok egy levelet. Nem is a sorokat és a szavakat vártam, hanem válaszolni akartam. Legépelni, ami felbolydult ott bennem. Csupa felesleges karaktert, pár mondatnyi hiábavalóságot.

*

Már csak a tócsák a maradtak, és az árterekben lerakódott iszap. Gumicsizmák nyomai száradnak bele és kövedednek meg néhány napra emlékeként a riadalomnak. Most nem telt ki a negyven nap, és most sem kapta meg a menekülési esélyt a bolygó tőlünk, a kis kullancsaitól. Önzetlen segítség lenne ugyan eltakarítani mindenkit, de sajnos gyenge vagyok ahhoz, hogy megszervezzem, és túlságosan önző, hogy magamat is beleértve otfelejtsem fajom a bokáig érő vízben. Tudom, hogy előbb-utóbb a természet megnyitja helyettem a csapot, és leveszi a felelősséget vállamról meg az össze többi önjelölt kiválasztottétól.

Nincsen írásos kérelem Istentől, és nem adnak kezembe mívesen faragott kőtáblát, hogy cselekedjek az alapján, majd illeszem fejének a sárkupacba. Én kamionos akartam lenni és pilóta. Talán ha gyerekkorom óta Noénak készülnék, sikerülhetett volna a globális genocídium, de most már nem tudok annyi erőt összpontosítani magamban, hogy valóban sikerüljön. Gyenge vagyok Uram, de te sem cselekszel.

*

aki most szakított

Ne higgyük, bármennyire is simogatná egónkat, hogy a mi pöcsünk orvosság. Inkább megnyomorítani tudunk vele valakit, mintsem meggyógyítani. És az eredmény? Egy olyan ember, aki nehezen nyílik meg és iszonyata könnyen zárul is be.

Órákig ültem Szilvi mellett. A MÁS klubban, a New Faceben és az Érsekkert párás padjain. Mondataimmal próbáltam simogatni először, hogy később kezemnek is megengedje. Szememmel csókoltam végig, hogy később a számmal is megtehessem. Egyszer sikerült csak, majd mindketten feláll-

tunk és elkezdtünk bizonytalan léptekkel sétálni a szökőkút kávján. A bazilika harangja egyszerre indult be a vízszugárral, köszöntve a reggelt, hatórai magányosságából fölrázva a parkot. A könnyecseppek, melyek egy más férfi miatt indultak meg, akkor felismerhetetlenre keveredtek a szélben porladó vízcseppekkel.

Másnap persze megszereztem a telefonszámát. Szerettem volna, ha én vagyok az, aki miatt felejt és bízni kezd, de nem mertem hinni benne. Mint egy orosz ikonnak, olyan szomorúak voltak a szemei.

Minek tagadjam le. Azért másnap felhívtam még.

*

Nem a világban akarok jelet hagyni, hanem én akarok egy jel lenni a világnak. Saját szemiotikai rendszert felépíteni, és ráhagyni a jövőre, hogy értelmezzenek, ha akarnak.

Személyes jeleim vannak. Néha megrajzolom őket, néha felmutatom, néha verbális úton juttatom el környezetemnek. A legnehezebb és a legfájdalmasabb, ha bőröm alá rakatom be. Megszenvedni minden kis részletéért a mondani-valónak, hagyva, hogy tű és tinta készítse el az ábrát, amihez a szavak nem megfelelőek. Fájdalommal jár, mégis jó érzés újra és újra átélni abban a hitben, hogy ezzel nem magamat jelölöm meg, hanem önmagamon helyezek el jelet a világ számára. Az értelmezési kód csökkentett mértékben nyitott, akárcsak én, ezzel téve rejtvénytyszerűvé a helyzetet.

Már hiányzik a fájdalom. Jólesne újra hátradőlni a székben, érezni a gumikesztyűt, ahogy feszesre húzza bőrömet. Az első szúrása a tűnek és a tetováló gép monoton sivítása annak ellenére, hogy megszenvedtet, jó barátként helyezi el pigmentjeim között a festéket. Igen, ikonok ezek is rajtam.

Jelentéssel összekapcsolt kis tintapamacsok, amelyek örökre velem maradnak.

Ha elég nagy lennék, addig-addig varratnám magam, míg bőrömön nem hullámozna a tenger, hátamon nem hasítana a bárka, és önmagamba fogadhatnám mindazt, amit arra érdemesnek tartok. Karjaim árbcrudak, lábaim hatalmas evezők lennének, hasamból pedig kialakulna a hajó gömbölyödő teste. Én teremteném újra világomat, gyomromból engedve ki az átmenekítetteket. Nem megépíteni kell a bárkát, nem Noéként verni a szöveget a fába, hanem áldozatot hozva átváltozni, testemből formálva ki az igazit, a minden viharak ellenállót.

*

akinek a férfiakkal van baja

A vízre gondoltam akkor is, amikor Nelli mellbimbóját simogattam az ágyban. Nemcsak a fejemben, hanem a ruhánkon is a folyadék dominált, molekuláival eljutva mindenhova, nehézzé téve holmijainkat. Csak hemperegtünk lustán, még azokat a mozdulatokat is megspórolva, melyekkel szárazba bújtathattuk volna magunkat.

Ő pici volt, jó kedélyű, és természetesen ugyanolyan egyszerű az ember életében, mint minden pillanat, ami nem várt ajándékként érkezik. Annak meg ugyebár senki ne nézze a fogát: válogatni nem lehet.

Én kitarató voltam, szerelmes-féle, és nagyon akartam, hogy végre láthassam megnyílván, végigjárva azt az utat, amit megkezdett azzal, hogy először odabújtatta kezét tenyerembe. Nem mondhatom rá, hogy nem akart volna. Ahogy másvalakkal sem sikerült szerinte, úgy velem sem. Az igyekezete keve-

redett egy megmagyarázhatatlan félelemmel mindentől, ami veszélyeztette önállóságát, apró kis délutáni rohangálásait.

Jó volt hátradőlni, miután kikísértem a Csebokszba. Hangja, mint egy felnőtteknek szóló meselemez, elringatott, és szimultán ébren tartott. A sünről mesélt, amit meg kell keresni valahol a lakásban, és kivinni a patak partjára. A gáz-tűzhely mögött szöszmötölt az állat, mikor porgalacsinokkal a tüskéin előkerült.

Amikor a fűbe letette, és az ujjával noszogatta az indulásra, hátranézett rám. Talán a sünnnek szólt, de önmagamra is értelmeztem. Ott volt szemében, hogy el sem engedné igazán, de megtartani sem tudja.

A benzinkút felé ballagtam haza a négysávos mellett. Bal kezemen a sün, a jobbon Nelli illata.

*

És ki az, akinek inthetnék, hogy rajta, barátom, most! Engedd meg a vizet, tekerd a csapot! Van ilyen? Megtenné valaki nekem, megtenné valaki a jövőnek azon az áron, hogy nem lehet részese? A természet talán egy idő után elvégzi helyettünk a feladatot, hiszen ha nekünk nem megy, akkor majd az nyúl a véglelesség eszközeihez. És higgyétek el, ennek csupán számunkra van jelentősége, hiszen senki sem maradna, aki tudatosítaná nemlétünket. Látjátok? Ezért nem hagyok jeleket a világban. Múljon el velem együtt minden ikon és saját kis szimbólumaim, mert eltűnök innen egyszer fajommal együtt, és úgysem marad senki, aki értelmezze. Egyszeriek vagyunk, és hála az égnek, megismételhetetlenek.

*

akinek én nem tetszem

Vállrándítás. Ez jut nekik. Ők elmennek mellettem, mint-ha fel sem fognák egyértelmű bizonyítékait létezőmnek. Benne vannak világomban, én azonban nem kapok szerepet az ő életükben.

Baj? Kideríthetetlen. Van, hogy a következő percben már emlékeim között sem él az előbb még áhított nőnemű, de előfordul az is, hogy évekre elbújtatja magát önkéntelenül is agytekervényeim közé. Kiirtani minek? Elmúlik, ahogy ti is, lányok és asszonyok. Nyoma sem marad, ahogy jelöletlen folt lesztek csak velem együtt. Hiábavaló koszcsíkok a történelem girbegurba tengelyén.

Vámbéry Antológia 2003

Első kiadás

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Felelős szerkesztő: Kulcsár Ferenc

Nyomdai előkészítés: NAP Kiadó – Mészáros Angelika

Borító: Róth Rea

Nyomta: Valeur Kft., Dunaszerdahely

Kiadta: Lilium Aurum

Dunaszerdahely – Dunajská Streda, 2003

ISBN 80-8062-185-3

CSANDA MÁTÉ: Országomat egy lóért

TAKÁCS JÁNOS meseillusztrációja

TAKÁCS JÁNOS meseillusztrációja

LIPCSEY GYÖRGY: Erdő

LIPCSEY GYÖRGY: Elememlék

ANGYAL TITUS: „Falls”

ANGYAL TITUS: „...mal...”

SZABÓ ANIKÓ: Intimitás

SZABÓ ANIKÓ: Törés

*Mostanában sok az élményem, van írnivalóm
is, mert
jártam Szerdahelyen, ahol az írók mind gyüle-
keznek;
ott van a Kávéház s irodalmunk színe-java...*

A Dunaszerdahelyen élő fiatal költőnő, Polgár Anikó fenti versrészlete dióhéjban szinte mindent „elmesél” arról, amit a Vámbéry Irodalmi Kávéházzal, illetve annak édesgyermekéről, a *Vámbéry Antológiáról*, pontosabban a *Vámbéry Antológiákról* tudni kell... Azért a többes szám, mert ezeknek a *Fekete Könyveknek*, ezeknek a rendhagyó folyóiratoknak immár az 5. darabját tartja a kezében a tisztelt olvasó. Elmondtuk már többször is, mi a küldetésük ezeknek az *Antológiáknak*, milyen célt követ velük kiadójuk, a *Lilium Aurum*. Röviden: nyilvánosságot biztosítani a szép szónak, a tudományoknak, a művészeteknek, mind azok munkásságának, akik a Kávéház vendégei voltak, tudva, hogy alkotásaik megbecsülésének és közvetítésének ilyen formájára is nagy szükség van. Ezt a küldetést teljesíti a fél évtizedes jubileumát „ünneplő” *Vámbéry Antológia 2003* is.

